อภินันทนาการ

จาก

พลเรือเอก ผดุง ตุลยานนท์

● พิมพ์ที่ : บริษัท ประชาชนมย์ จำกัด

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงปริวรรตวรวิจิตร ท.ช.,ท.ม.

(จันทร์ เจริญไชย ปริวรรตวร)

ณ เมรุวัดตรีทศเทพ

วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2522

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๕๑๑

สำนักพระราชวัง

๑๖ มกราคม ๒๕๒๒

พระราชทานเพลิงศพ หลวงปริวรรตวรวิจิตร (จันทร์ เจริญไชย ปริวรรตวร) ข้าราชการบำนาญ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ณ เมรุวัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๑ เมษายน ๒๕๒๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง

สฤษดิ์เดช พิมพ์.

[signature] ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ หลวงปริวรรตวรวิจิตร เพื่อทราบ เครื่องพระราชทานเพลิง และเจ้าพนักงานผู้เชิญมานี้เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

[signature]

ผู้รับรับสั่ง

หลวงปริวรรตวรวิจิตร

(จันทร์ เจริญไชย ปริวรรตวร)

ชาตะ 3 ตุลาคม 2447

มรณะ 16 ธันวาคม 2521

ขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณอย่างสูงแด่ท่านผู้มีเกียรติและญาติมิตรที่เคารพทุกท่าน ที่ได้กรุณาช่วยเหลือในการบำเพ็ญกุศลการสวดพระอภิธรรม และสละเวลาร่วมเป็นเกียรติในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงปริวรรตวรวิจิตรในวันนี้

เจ้าภาพ

1 เมษายน 2522

อนุสรณ์

ในการบำเพ็ญกุศล พระราชทานเพลิงศพ หลวงปริวรรต-วรวิจิตร (จันทร์ เจริญชัย) ที่เมรุวัดตรีทศเทพ นางสาวพัชรา ปริวรรตวร ผู้ธิดาได้แจ้งข่าวให้ทราบ และขอบทความเพื่อรวมพิมพ์ในหนังสือสำหรับแจกแก่ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือในงานพระราชทานเพลิงศพ จึงมอบบทความเรื่องหาที่อยู่ใหม่ ให้ตามความประสงค์.

หลวงปริวรรตวรวิจิตร เริ่มมีความคุ้นเคยกับภิกษุสามเณรวัดราชบพิธ ตั้งแต่สมรสกับคุณหญิงปริวรรตวร ธิดาพระยาราชภัณฑนิวิหาร (ม.ล. เสน่ห์ สิงหบุตร) ผู้มีบ้านเรือนอยู่ใกล้วัด และทำนุบำรุงวัดราชบพิธเป็นปกติ. คุณหลวงเคยรับราชการดำรงตำแหน่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัดมาหลายจังหวัด สมัยหนึ่งเคยสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร เมื่อเกษียณอายุราชการแล้วได้ขวนขวายในการบุญการกุศล จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานมูลนิธิบุณยกัญจนาราม ซึ่งเป็นสำนักฝึกวิปัสสนา จังหวัดชลบุรี จนถึงมรณกรรม นับว่าเป็นผู้ดำรงชีวิตอย่างสว่างมาแล้ว สว่างกลับไป ที่ทางพระพุทธศาสนาสรรเสริญ.

สมัยเมื่อบุตรชายคนเดียว ชื่อไกรรัตน์ เจริญชัย อายุพอสมควร ก็ได้นำเข้าบรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดราชบพิธระยะหนึ่ง เป็นเหตุให้สนิทสนมกับภิกษุสามเณรในวัดยิ่งขึ้น และต่อมาเมื่อบุตรชายนั้นเสียชีวิต ก็ได้นำอัฐิธาตุมาบรรจุ ณ วัดราชบพิธอีก.

เมื่อภพปัจจุบันคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ดำรงชีวิตด้วยคุณความดีงาม ย่อมเป็นที่อุ่นใจของปิยชน มีธิดาเป็นต้นว่า คงไปสัมปรายภพต้องถึงสุคติ เป็นแท้ เพราะบุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกเบื้องหน้า.

ขอบุญกุศลที่ปิยชนมีธิดาเป็นต้นได้บำเพ็ญมาแล้ว จงเป็นกำลังบันดาลสิ่งอันพึงปรารถนาโดยธรรม แก่หลวงปริวรรตวรวิจิตร ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระญาณสังวร

วัดราชบพิธ กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒

รำลึกถึง.....

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร

ของ

พระพุทธิวงศมุนี เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ฯ

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรนั้น เท่าที่รำลึกได้และเท่าที่ได้เคยรู้จักคุ้นเคยกันมา เป็นเวลาพอที่จะนำมากล่าวในโอกาสนี้ได้ นับตั้งแต่ก่อนที่จะได้บวชเป็นพระและได้บวชเป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และหลังจากได้ลาสิกขากลับออกไปเป็นฆราวาสตามเดิมแล้ว เป็นผู้ที่สมควรแก่คุณนามว่า **"เป็นสัปบุรุษ"** คือความเป็นผู้มีคุณสมบัติแห่งความเป็นผู้ดี ในพระพุทธศาสนาได้ทั้งโดยกิริยามรรยาท โดยความประพฤติปฏิบัติ และโดยคุณธรรมที่ทำให้เป็นผู้เช่นนั้น เป็นบุคคลที่ควรเรียกได้ว่าเป็นผู้มีเมตตากรุณาเป็นวิหารธรรมมีความเป็นผู้มีใจเย็นเป็นต้น ทำ–หรือปฏิบัติอะไรลงไปด้วยเหตุและผล เป็นบุคคลไม่ใช้อารมณ์ เป็นผู้พฤติและปฏิบัติตนเข้าตามแนวแห่งสัปปุริสบุคคลในพระพุทธศาสนา คือ ความเป็นผู้จักเหตุ. ความเป็นผู้จักผล ในการประกอบกรณียกิจนั้น ๆ ความเป็นผู้รู้จักตนว่าควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร, ความเป็นผู้รู้จักประมาณคือความพอเหมาะพอดี,ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาที่จะประกอบกรณียกิจนั้น ๆ ความเป็นผู้รู้จักบริษัทคือสังคมสมาคมที่ตนจะเข้าไปเกี่ยวข้องว่าจะควรและไม่ควรเพียงไร และความเป็นผู้รู้จักบุคคลอื่น ๆ ที่ตนจะต้องคบ–หาว่าเป็นบุคคลเช่นไร แล้ววางตนโดยสมควรแก่สังคมสมาคมและบุคคลนั้น ๆ ที่–เรียกว่า "ตั้งตนไว้ชอบ" ฯ

ความเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นมงคล คือเป็นเหตุทำให้เจริญในอาชีพ ในชีวิต และในคุณธรรมมีประการต่าง ๆ เป็นต้น ปรากฏผลคืออานิสงส์ที่บุคคลผู้ตั้งตนไว้โดยชอบจะพึงได้รับมีถึง ๑๓ ประการ ดังความในมงคลคาถาที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ คือ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบมหากุศล ๑ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ๑ ได้ชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญสาระธรรม ๑ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีแก่นของตน ๑ เป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญา ๑ เป็นผู้รักษาไว้ซึ่งปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธธรรม ๑ เป็นการเตรียมตัวก่อนตายไปในตัว ๑ เป็นผู้มีความสวัสดีในที่ทุกสถาน ๑ ย่อมได้มนุษยสมบัติ, สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ๑ ได้ชื่อว่าบูชาพระรัตนตรัยอย่างสูงสุด ๑ เป็นพลเมืองดี เป็นกำลังของประเทศชาติ ๑ เป็นตัวอย่างของอนุชนคนรุ่นหลัง ๑ และเป็นผู้มีเครื่องป้องกันอบายภูมิคือไม่ตกทุกข์ได้ยากเป็นต้น ๑ ฯ

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร เป็นสัปบุรุษ เป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบ เป็นผู้มีคุณธรรมความดีที่ได้ประกอบไว้แล้วมาก ในอวสานแห่งชีวิตจึงได้จากไปโดยชอบ ไม่ต้องทรมานตนเอง ไม่ต้องทรมานบุคคลอื่น เป็นการจากไปในขณะที่กำลังนึกถึงความสุขของบุคคลอื่น ชื่อว่าจากไปด้วยจิตประกอบด้วยเมตตากรุณาเป็นวิหารธรรม ปฏิสนธิวิญญาย่อมจะนำไปสู่สุคติมีโลกมนุษย์และสวรรค์คือสถานอันเป็นที่ตั้งแห่งความรื่นเริงเพลิดเพลินโดยแท้ ฯ

(ลายมือชื่อ)

ประวัติ "หลวงปริวรรตวรวิจิตร"

หลวงปริวรรตวรวิจิตร นามเดิม จันทร์ เจริญไชย ปริวรรตวร เป็นบุตรคนโตของขุนอนุการสกลรัฐ (กาทอน เจริญไชย) และนางอนุการสกลรัฐ (กาไวย) เกิดที่บ้านนาเหมือง(เดิมเรียกว่าเมืองจำปาชนบท) อำเภอพรรณานิคม (ปัจจุบันขึ้นกับอำเภอพังโคน) จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

หลวงปริวรรตวรวิจิตร มีพี่น้องชายหญิงอีก ๙ คน คือ

นางคอย ถวิลหวัง (ถึงแก่กรรม)

ด.ญ. ไค เจริญไชย (ถึงแก่กรรม)

นายบุณย์ เจริญไชย

นางอนงค์ จันทน์ตรูผล

นางโสภา วีระติน

นายสว่าง เจริญไชย (ถึงแก่กรรม)

น. ส.บังอร เจริญไชย

นางสุภัทรา ทัพพะรังสี

พ.ต.ท.สกล เจริญไชย

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.๒๔๕๖ เรียนที่โรงเรียนตัวอย่างประจำจังหวัดสกลนคร เป็นเวลา ๕ ปี สอบได้ชั้นมัธยมปีที่ ๓

พ.ศ.๒๔๖๑ เรียนที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ เป็นเวลา ๒ ปี สอบได้ชั้นมัธยมปีที่ ๕

พ.ศ.๒๔๖๓ เรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นเวลา ๓ ปี สอบได้ชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์

พ.ศ.๒๔๖๖ เรียนที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เป็นเวลา ๓ ปี (สอบไล่ได้ ที่๑ ชั้นเยี่ยมในชั้นปีที่ ๑ ได้รับรางวัลเงิน ๑๐๐ บาท และได้ที่ ๑ ชั้น ประกาศนียบัตร)

พ.ศ.๒๔๖๙ เรียนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมเป็นเวลา ๒ ปี สอบได้เป็นเนติบัณฑิต

ประวัติรับราชการ

พ.ศ.๒๔๖๙ นักเรียนรัฐประศาสนศาสตร์ ฝึกหัดราชการ กระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๗๐ ปลัดอำเภอ กิ่งอำเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ
นายเวร กรมเวรวิเศษ กระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๗๑ ปลัดกรม กรมเวรวิเศษ กระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๗๖ ปลัดกรม กรมเลขานุการรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๗๗ หัวหน้าแผนกปกครองท้องที่ กรมมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๘๐ ปลัดจังหวัดอุบลราชธานี
ปลัดจังหวัดสงขลา

พ.ศ.๒๔๘๑ นายอำเภอเบตง จังหวัดยะลา

พ.ศ.๒๔๘๒ ข้าหลวงประจำจังหวัดกำแพงเพชร

พ.ศ.๒๔๘๔ ข้าหลวงประจำจังหวัดศรีสะเกษ

พ.ศ.๒๔๘๕ ข้าหลวงประจำจังหวัดนครพนม

พ.ศ.๒๔๘๖ หัวหน้ากองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๔๘๙ ข้าหลวงประจำจังหวัดสงขลา

พ.ศ.๒๔๙๕ ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร

พ.ศ.๒๕๐๑ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์

พ.ศ.๒๕๐๔ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี

พ.ศ.๒๕๐๖ ผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ.๒๕๐๘ พ้นจากราชการ เพื่อรับบำเหน็จบำนาญ เหตุสูงอายุ

ยศ บรรดาศักดิ์และเครื่องราชอิสสริยาภรณ์

ยศ บรรดาศักดิ์

พ.ศ.๒๔๗๑ รองอำมาตย์ตรี

พ.ศ.๒๔๗๒ รองอำมาตย์โท

พ.ศ.๒๔๗๓ รองอำมาตย์เอก

พ.ศ.๒๔๗๔ หลวงปริวรรตวรวิจิตร
ว่าที่ผู้กำกับโท ลูกเสือเหล่าสมุทรเสนา

พ.ศ.๒๔๘๒ ผู้กำกับเอก ลูกเสือเหล่าสมุทรเสนา

พ.ศ.๒๕๐๕ นายกองโท กองอาสารักษาดินแดน

พ.ศ.๒๕๐๖ นายกองเอก กองอาสารักษาดินแดน

เครื่องราชอิสสริยาภรณ์

พ.ศ.๒๔๗๓ เข็มจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย หมายอักษร ร.

พ.ศ.๒๔๗๕ เหรียญที่ระลึกในการสมโภช พระนครครบ ๑๕๐ ปี

พ.ศ.๒๔๗๘ เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

พ.ศ.๒๔๘๓ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ.๒๔๘๔ เหรียญช่วยราชการเขตภายใน

พ.ศ.๒๔๘๕ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ.๒๔๙๗ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ.๒๕๐๓ ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ.๒๕๐๕ เหรียญราชการชายแดน

พ.ศ.๒๕๐๖ เหรียญกาชาดสมนาคุณชั้นที่ ๒

พ.ศ.๒๕๐๗ เหรียญจักรพรรดิมาลา

พ.ศ.๒๕๐๘ ทวิติยาภรณ์ช้างเผือก

การสมรสและครอบครัว

สมรสกับ นางสาว นารี พึ่งบุญ ณ อยุธยา บุตรีพระยาราชภพบริหาร(ม.ล.เหน่-พึ่งบุญ)และคุณหญิงวัน (ม.ล.วัน อิศรางกูร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ มีบุตรชายหญิง ๒ คน และมีหลาน ๑ คน คือ

นายไกรรัฐ ปริวรรตวร (ถึงแก่กรรม)

มีบุตร ๑ คน นายธัชชัย ปริวรรตวร

น.ส.พัชรา ปริวรรตวร

ภายหลังเมื่อ นางนารี ปริวรรตวร ได้ถึงแก่กรรม จึงได้ทำการสมรสกับ นางกรองศรี วัฒนรัตน์

หลวงปริวรรตวรวิจิตร ถึงแก่กรรมที่โรงพยาบาลเปาโลเมโมเรียล เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๑ เวลา ๑๓.๑๕ น. ด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองแตกแล้วตีบเฉียบพลัน

ไปดูงานทวีปยุโรป เมื่อสมัยเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร

ถ่ายร่วมกับญาติมิตร หน้าสำนักปฏิบัติธรรมวัดบุณย์กัญจนาราม

คำไว้อาลัย

ดิฉันได้รู้จักกับคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร มาเป็นเวลานานปี ตั้งแต่ครั้งคุณหลวงเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ครั้งนั้น ดิฉันได้ไปเที่ยวเขาพระวิหารกับคุณอนงค์ จันทน์ตรูผล ซึ่งเป็นน้องสาวคุณหลวง จึงถือโอกาสแวะไปเยี่ยมคุณหลวงและคุณนารี ปริวรรตวร คุณหลวงกับคุณนารีได้ให้การต้อนรับด้วยน้ำใจอันดี ซึ่งอยู่ในความทรงจำของดิฉันเสมอมา

ต่อมา เมื่อคุณบุญย์ เจริญไชย น้องชายของคุณหลวง ได้อุทิศที่ดินซึ่งตั้งอยู่หลังวัดบุญย์กัญจนาราม เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี เพื่อพุทธบริษัทได้ใช้ประโยชน์สำหรับบำเพ็ญกิจในด้านวิปัสสนาธุระ และได้บริจาคเงินจำนวนหนึ่ง เริ่มต้นมูลนิธิให้ ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการกันขึ้น ในการประชุมผู้ก่อตั้งมูลนิธิ ซึ่งมีดิฉันอยู่ด้วยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๑๐ คุณหลวงได้รับเลือกให้เป็นประธานกรรมการมูลนิธินี้ตั้งแต่นั้นมา ทำให้ดิฉันมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับคุณหลวงเพิ่มขึ้น

คุณหลวงเป็นผู้มีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ดังจะเห็นว่า เมื่ออุปสมบท ท่านก็ได้ไปปฏิบัติวิปัสสนาที่สำนักปฏิบัติธรรมบุณย์กัญจนาราม และในขณะดำรงตำแหน่งหน้าที่ประธานมูลนิธิ ท่านได้แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าเป็นผู้ที่มีความสุขุมรอบคอบ ดำเนินงานมูลนิธินี้มา ถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

เมื่อได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณหลวง จึงทำให้ดิฉันและคณะกรรมการของมูลนิธิรู้สึกเศร้าสลดใจ ถึงแม้ทราบดีว่า ทุกรูปทุกนามจะต้องมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นนี้เป็นธรรมดา ด้วยอำนาจของกุศลผลบุญที่คุณหลวงได้ก่อตั้งมูลนิธิเพื่อวัตถุประสงค์ส่งเสริมในด้านวิปัสสนา อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานี้ จะจารึกอยู่ในความทรงจำของพุทธบริษัทผู้รู้จักคุ้นเคยกับคุณหลวง ชั่วกาลนาน

ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหลวง น.ส.พัชรา ปริวรรตวร บุตรีคนเดียวของคุณหลวง ได้มาแสดงความจำนงจะพิมพ์หนังสือธรรมะ เพื่อเป็นที่ระลึกเพื่อ

เพิ่มพูนกุศลผลบุญแก่บิดาผู้วายชนม์ดิฉันจึงได้เลือกให้ดังนี้.—

๑. เรื่อง "ธุระในพระพุทธศาสนา" ซึ่งได้ปาฐกถาที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๐๓

๒. เรื่อง "ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน" แสดงที่วัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖

๓. เรื่อง "การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา" ปาฐกถาที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนานน ๒๕๐๓

๔. เรื่อง "ความจริงและความบริสุทธิแห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา" ปาฐกถา ณ สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง จังหวัดราชบุรี เมื่อ วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๘

ขออำนาจคุณความดีที่คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ได้บำเพ็ญไว้ในชีวิต จงเป็นพลวะปัจจัยส่งเสริมให้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ

แนบ มหานีรานนท์

รองประธานกรรมการมูลนิธิ ฯ

คำไว้อาลัย

หลวงปริวรรตวรวิจิตร

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ผมได้มาอยู่ที่บ้านเลขที่ ๒๒๔/๑ ถนนศรีอยุธยา ตำบลสี่เสาเทเวศร์เป็นบ้านที่รั้วติดกันกับบ้านคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ซึ่งท่านได้มาอยู่ ณ ตำบลนี้ก่อนผม เมื่อผมไปคารวะท่านเป็นครั้งแรก ในฐานะที่ผมมาอยู่ใหม่และท่านเป็นเพื่อนบ้านอาวุโส

พอเห็นตัวท่านและได้รับฟังการสนทนาปราศัยด้วยกิริยาวาจาอันเรียบร้อยสมกับท่านที่เคยรับราชการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ผมก็บังเกิดความเลื่อมใสและเคารพนับถือ ในฐานะผู้มีอาวุโสในวัยวุฒิขึ้นมาอย่างแท้จริงทันที เพราะในตอนนั้นผมมียศเพียงนาวาโทแห่งกองทัพเรือเท่านั้น เมื่อครอบครัวของผมกับครอบครัวของคุณหลวงได้ติดต่อไปมาหาสู่กันนานวันเข้า พวกเด็ก ๆ ที่เป็นลูกเล่นหัวรักใคร่กันเหมือนพี่เหมือนน้อง ความเคารพและนับถือระหว่างผู้ใหญ่ก็เป็นไปฉันท์ญาติ โดยที่ผมมีอาชีพทหารเรือ จึงมีเวลาอยู่บ้านน้อยมากส่วนใหญ่ก็มักออกไปราชการทะเล เมื่อไม่อยู่ก็ได้ฝากฝังครอบครัวของผมไว้กับท่าน ท่านก็ได้มีความเมตตากรุณาเอาใจใส่ และหมั่นสอบถามทุกข์สุขและอนุเคราะห์ช่วยเหลืออย่างเสมอต้นเสมอปลายตลอดมา ครั้งสุดท้ายที่ผมจะต้องจากเมืองไทยไปเป็นเวลานานถึง ๔ ปีก็คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ผมไปรับราชการ ณ สถานเอกอัครราชทูตไทย กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ในตำแหน่งทูตฝ่ายทหารเรือ และต้องพาภรรยาไปด้วย ทิ้งลูกสาวคนหัวปีกับลูกชายคนโต ให้อยู่ที่บ้านกับพวกหลานๆ ของผมสองสามคนซึ่งแต่ละคนก็อยู่ในวัยเรียนทั้งนั้น จึงได้ฝากบ้านไว้กับคุณหลวงให้ช่วยดูๆ ไว้ด้วย คุณหลวงได้รับปากโดยความเต็มใจและด้วยความยินดี ระหว่างที่ผมรับราชการอยู่ ณ กรุงโตเกียว นั้น นัยนา บุตรสาวคนหัวปีของผมได้ส่งข่าวไปให้ผมทราบอยู่เสมอว่า คุณลุงหลวงได้เอาใจใส่ดูแลตักเตือนและมีความเมตตากรุณาพวกเขา เหมือนกับลูกของท่านแท้ๆ คุณความดีของท่านนี้เองเป็นสายใยที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างลูกของท่าน และลูกของผมให้มีความรักใคร่นับถือกันอย่างสนิทสนมมาจนตราบเท่าถึงวันนี้

หลวงปริวรรตวรวิจิตรได้ประกอบคุณงามความดีไว้หลายอย่าง และเป็นที่ประจักษ์อยู่แก่ใจของบรรดาญาติสนิทและมิตรใกล้ชิดกันดีอยู่แล้ว การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของหลวงปริวรรตวรวิจิตรในครั้งนี้ได้ยังความเศร้าสลดใจและความอาลัยอาวรณ์แก่บรรดาญาติมิตรทั้งหลายเป็นอันมาก

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์แห่งบุญกุศลและคุณงามความดีที่หลวงปริวรรตวรวิจิตรได้บำเพ็ญและสร้างสมไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านจงประสบแต่สุขคติ ในสัมปรายภพเทอญ

พล.ร.อ.นัย นพคุณ

คำไว้อาลัย

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร อดีตผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย นับว่าเป็นบุรุษตัวอย่างของชาวมณฑลอุดร ซึ่งเป็นผู้สำเร็จวิชาข้าราชการพลเรือน สาขา "รัฐประศาสตร" จากมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ และเป็นคนแรกของมณฑลอุดร นอกจากสำเร็จวิชารัฐประศาสตรแล้วยังสำเร็จวิชากฎหมาย "เนติบัณฑิตย์" อีกด้วย

เนื่องจากเป็นผู้มีคุณวุฒิสูงและประกอบด้วยความสามารถบริหารงานดีเด่น จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดหลายจังหวัด ในครั้งสุดท้ายได้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย จนครบเกษียณอายุ

ข้าพเจ้ารู้จักชอบพอกับคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร แต่ครั้งสมัยข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งได้ร่วมประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดที่กระทรวงมหาดไทยทุกปีต่อมาคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมซึ่งเป็นบ้านเดิมของข้าพเจ้า ก็ได้ทราบกิติคุณของคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร จากบรรดาข้าราชการและญาติ ๆ ของข้าพเจ้าว่า สมัยคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมนั้น ข้าราชการทุกหน่วยงานมีความสามัคคีกลมเกลียวกันดี ประชาชนก็ได้รับความสงบสุข เนื่องจากคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ปกครองด้วยพรหมวิหารธรรมเป็นหลัก ซึ่งทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาและอาณาประชาราษฎรมีความเคารพนับถือประดุจบิดาปกครองบุตร

ครั้นเมื่อคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ครบเกษียณอายุแล้ว ก็ได้สมัครเป็นสมาชิกของสมาคมข้าราชการบำนาญมหาดไทยทันที และได้มีการพบปะสังสรรค์กันทุกเดือนมิได้ขาด ทำให้มวลสมาชิกบำนาญฯ มีความรักสมัครสมานกันฉันท์ญาติอันสนิท

เมื่อคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรถึงมรณกรรมไปอย่างกระทันหัน โดยมิได้คาดฝันเช่นนี้จึงทำให้ข้าพเจ้าและบรรดาสมาชิกบำนาญฯ ต่างมีความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อนึกถึงคำสอนของพระพุทธองค์ว่า "ทุกสิ่งในโลกล้วนอนิจจัง" มีเกิดก็ต้องมี

ดับ แต่สิ่งที่ไม่ดับก็มีแต่ "กรรมดีกับกรรมชั่ว" เท่านั้นดังนักปราชญ์ท่านกล่าวไว้ว่า

นรชาติที่วางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรี
สถิตย์ทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

ข้าพเจ้าเชื่อว่า กรรมดีอันเป็นกุศลซึ่งคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่คงได้กระทำไว้มาก ข้าพเจ้าจึงขอตั้งจิตรอธิษฐานขออานุภาพแห่งกุศลบุญยราศรีที่คุณหลวงปริวรรตวรฯ กระทำไว้ และภรรยา บุตรธิดา ญาติมิตรได้อุทิศให้ จงเป็นพลวปัจจัยนำดวงวิญญาณอันบริสุทธิไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

(นายพรหม สูตรสุคนธ์)
นายกสมาคมข้าราชการบำนาญมหาดไทย

คำไว้อาลัย

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรคุ้นเคยกับผมมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ เนื่องจากเรียนหนังสืออยู่โรงเรียนเดียวกันหลายแห่ง คือที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงและที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในคณะรัฐประศาสนศาสตร์ คุณหลวงเป็นนักเรียนรุ่นพี่ เรียนสูงกว่าผม ๒ ปีผมจึงเรียกพี่ตามคุณวุฒิ ส่วนอายุเกิดปีเดียวกันระหว่างเรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงและจุฬาลงกรณ์ ได้กินอยู่หลับนอนและเที่ยวเตร่ด้วยกัน เรารักใคร่กันเหมือนญาติที่ใกล้ชิด

คุณหลวงมีนิสัยสงบเสงี่ยม พูดน้อย ขยันหมั่นเพียรในการเรียน ขณะเรียนอยู่ในคณะรัฐศาสตร์ในชั้นปีที่ ๑ และ ๓ สอบไล่ได้ที่ ๑ ได้รับรางวัลเป็นหนังสือที่มีค่าจากอาจารย์ที่สอนแต่ละวิชาปีละจำนวนมาก และยังได้รับรางวัลเป็นเงินในการที่เรียนดีเยี่ยมเป็นกรณีพิเศษอีก ๑๐๐ บาท จึงเป็นที่พอใจและรักใคร่ของครูอาจารย์ตลอดถึงเพื่อนนักเรียน เมื่อเรียนจบจากรัฐศาสตร์ได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายก็สอบได้เป็นเนติบัณฑิตย์ในปีต่อมา

คุณหลวงเข้ารับราชการในกรมพลำพังค์ที่กระทรวงมหาดไทย (กรมการปกครองในปัจจุบัน) ส่วนผมเรียนสำเร็จหลังคุณหลวง ๒ ปี รับราชการกรมเดียวกันแต่ผมถูกส่งไปอยู่จังหวัดภาคใต้ที่อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ระหว่างที่รับราชการต่างแยกย้ายกันอยู่คนละภาคคนละจังหวัด จึงไม่ได้ติดต่อพบกันเป็นเวลานาน การรับราชการของคุณหลวงได้เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ ในเวลาไม่นานราว ๖ ปีก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นหลวงและได้เลื่อนตำแหน่งราชการสูงขึ้นเป็นลำดับ นับแต่ตำแหน่งแรกจากปลัดอำเภอ นายอำเภอ ปลัดจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดและเป็นผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทยในตำแหน่งสุดท้าย

คุณหลวงกับผมมาพบกันอีกในระยะหนึ่งก็ตอนครบเกษียณอายุราชการผมมาอยู่บ้านที่กรุงเทพฯ คุณหลวงก็เช่นเดียวกัน ผมครบเกษียณ พ.ศ. ๒๕๐๗ คุณหลวง พ.ศ. ๒๕๐๘ ในช่วงนี้เราพบกันตามงานสังคมต่างๆ แทบทุกเดือนเป็นต้นว่า งานชม

รมเลี้ยงข้าราชการบำนาญมหาดไทยบ้าง เลี้ยงนักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวงบ้าง นักเรียนเก่าจุฬาลงกรณ์บ้าง

ผมพบคุณหลวงเป็นครั้งสุดท้าย ในงานเลี้ยงสังสรรค์ข้าราชการบำนาญมหาดไทยที่ภัตตาคารจิตโภชนา ถนนลาดพร้าว เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๑ ดูท่าทางกระปรี้กระเปร่า มีสุขภาพสมบูรณ์ดี เมื่อเสร็จสิ้นการเลี้ยงได้ชวนผมให้ไปเที่ยวที่บ้าน ผมมีธุระทางอื่นจึงไม่ได้ไปด้วย ต่อมาอีก ๑๘ วัน คุณหลวงก็ถึงแก่กรรม

คุณหลวงเป็นคนมีคุณธรรมที่ดี สุภาพเรียบร้อย เป็นคนตรงไปตรงมา พูดจาเปิดเผยเอื้อเฟื้อแก่ญาติมิตรและเพื่อนฝูง ไม่ชอบให้ร้ายคนอื่น แม้ใครจะล่วงเกินก็อดทนไม่แสดงโกรธ

คุณหลวงถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๑ วันนั้นผมไม่อยู่บ้าน ไปกิจธุระกับเพื่อน ๆ กลับถึงบ้านเวลา ๑๙ นาฬิกาเศษ ภรรยาผมบอกว่า คุณหลวงถึงแก่กรรมเสียแล้ว ผมใจหายวูบไม่นึกว่าจะเป็นไปได้เร็วเช่นนั้น จึงได้รีบไปเคารพศพและร่วมการบำเพ็ญกุศลในค่ำคืนนั้น สอบถามสาเหตุ ทราบว่า ก่อนถึงแก่กรรมคุณหลวงไม่ได้มีอาการเจ็บป่วยแต่อย่างใด วันนั้นเวลาประมาณ ๑๑ นาฬิกา คุณหลวงกำลังนั่งตรวจบัญชีรายชื่อเพื่อนๆ เพื่อส่ง ส.ค.ส.แล้วก็ล้มฟุบลงและหมดสติไปทันที ลูกหลานได้รีบพาไปโรงพยาบาล ต่อมาเพียง ๒ ชั่วโมงก็ถึงแก่กรรม

ผมและภรรยารู้สึกเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง ทั้งที่ทราบดีว่า สังขารเป็นของไม่เที่ยงเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นเรื่องหนีไม่พ้น แต่ด้วยความรักเหมือนญาติ คิดถึงวันเวลาที่เคยศึกษาเล่าเรียนและเคยเที่ยวเตร่มาด้วยกัน แม้จะเหินห่างไปชั่วเวลาหนึ่งก็ไม่วายที่ต้องการให้เพื่อนมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกระยะหนึ่ง ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ ผมขอตั้งสัตย์อธิษฐานขอให้วิญญาณของเพื่อนผู้ล่วงลับไปแล้วนี้จงไปสู่สันติสุขในสัมปรายภพด้วยเทอญ

วิเวก จันทโรจวงศ์

๙ ซอยอารีสัมพันธ์ ๓ ถนนพระราม ๖ กรุงเทพฯ

คำไว้อาลัย

น.ร.ม. จันทร์ เจริญไชย (หลวงปริวรรตวรวิจิตร) เป็นเพื่อนน้ำมิตรอยู่ร่วมโรงเรียนมหาดเล็กหลวงรุ่นเดียวกัน กินอยู่หลับนอนร่วมเตียงเคียงหมอน เล่นหวัวยั่วหยอก รักโกรธ ตามประสาลิ้นกับฟัน แล้วมาจากกันตอนออกจากโรงเรียน ไปประกอบอาชีพคนละทางกายอยู่ไกล แต่ใจอยู่ใกล้ คนึงถึงกันไม่วายเหมือนเดิม

พอได้รับข่าวเพื่อนถึงแก่กรรมกะทันหันด้วยโรคลม ใจหายวาบ แล้วค่อยๆยกมือขึ้นพนม สำรวมจิตตอธิษฐานว่า สังขารดับเมื่อใด ให้วิญญาณข้าติดตามไป พบเพื่อนรักกันใหม่ภายหน้า พบกัน พบกันจนกว่าจะสิ้นชาติ สิ้นเวทนา เทอญฯ

น.ร.ม.อำนวย จันทโรจวงศ์

ไว้อาลัยคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร เป็นชาวจังหวัดสกลนครโดยกำเนิด ข้าพเจ้าเคยไปรับราชการอยู่ที่จังหวัดสกลนคร ๑๐ ปีเศษ ในระหว่างนั้นคุณหลวงปริวรรตฯ รับราชการตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดในที่ต่างๆอยู่ ข้าพเจ้าได้ยินชื่อเสียงของท่านจากชาวจังหวัดสกลนคร กล่าวขวัญถึงด้วยความเคารพยกย่อง เพราะคุณหลวงปริวรรตฯ เป็นคนสกลนครรุ่นแรกๆที่มีโอกาสได้เข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร ซึ่งสมัยนั้นน้อยคนนักที่จะได้มาศึกษาถึงเมืองหลวง และสำเร็จการศึกษาได้รับราชการมีตำแหน่งสูงเช่นนี้ นับว่าเป็นผู้นำให้แก่ชาวจังหวัดสกลนครรุ่นหลังๆเจริญรอยตาม คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร เคยสมัครเป็นผู้แทนจังหวัดสกลนครก็ได้รับเลือกตั้งครั้งหนึ่ง

ข้าพเจ้าเพิ่งได้รู้จักและคุ้นเคยกับคุณหลวงปริวรรตฯ ราว ๑๕ ปีมานี้ เมื่อข้าพเจ้าย้ายมาประจำอยู่กรุงเทพฯ และปลูกบ้านอยู่ที่บางซื่อแล้วคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรโดยการแนะนำชักชวนจากคุณวิสุทธิ์ ตงสิริ พ่อค้าจังหวัดสกลนครคนหนึ่ง ซึ่งรักใคร่นับถือกันเสมือนญาติกับคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร และข้าพเจ้าจึงได้มาซื้อที่ดินและปลูกบ้านอยู่ติดๆกัน เมื่อครบเกษียณอายุราชการท่านก็ได้มาอยู่ที่บ้านนี้จนวาระสุดท้าย คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรมีวัยสูงกว่าข้าพเจ้าๆจึงเคารพนับถือและยกให้ท่านเป็นผู้ใหญ่เป็นหลักในละแวกหมู่บ้านนี้ และข้าพเจ้ามีความอบอุ่นใจที่มีคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรอยู่ใกล้ๆชาวจังหวัดสกลนครก็เคารพนับถือท่านมาก ทั้งนี้เพราะจริยะวัตรของท่านเป็นที่ทราบซึ้งตรึงใจอยู่เสมอมา

คุณธรรมของคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรในฐานะที่เคยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้แทนราษฎร ท่านถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติดังนี้

อุบายโกศล คือ ฉลาดในการหลีก ละเว้นความเสื่อมมาดำเนินทางเจริญ

ทักขตา หมั่นขยันในกรณียกิจ อำนวยประโยชน์แก่ส่วนรวม รู้ถึงความต้องการของหมู่ประชาชน

ยาจโยคตา มีอัธยาศัยใจคอกว้างขวาง วางตนเป็นที่พึ่งของทุกฝ่าย

บัคคัณเห รู้จักใช้คน ยกย่องคนเป็น ไม่กดขี่ข่มเหง หวงอำนาจ

อาชชวัง	ซื่อตรงต่อหน้าที่ มีสัจจะความจริงใจตามเหตุผล
น มุยหิกาวาท	ไม่หลอกลวงให้คนหลงเชื่อ
น อุทธัจจตา	ไม่พุ้งซ่านเพ้อเจ้อขาดเหตุผล
ยถาวาที ตถาการี	พูดอย่างใดทำอย่างนั้น
สมัคคานุโยค	ตามประกอบประสานสามัคคี
อัตถจริยา	บำเพ็ญประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน
สันตินายโก	เป็นผู้นำปวงชนไปสู่ความสงบ

ข้าพเจ้าประจักษ์ในความประพฤติและอัธยาศัยของคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรดังกล่าวมานี้อย่างแท้จริง โดยท่านจะไปร่วมงานการกุศลตามโอกาสอันควรสม่ำเสมอ และร่วมกิจการของชาวสกลนครและผู้คุ้นเคยมิได้ขาดเมื่อได้รับเชิญ

คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรรักษาตัวมีสุขภาพดี มีจิตใจใฝ่ทางสงบ แต่จู่ๆ ก็มาถึงแก่กรรมลงโดยกระทันหันเช่นนี้ เป็นที่สลดใจ และน่าเสียดายอาลัยแก่บุตรและญาติมิตร ตลอดจนชาวสกลนครทุกคน ขอคุณงามความดีที่คุณหลวงปริวรรตวรวิจิตรที่ได้บำเพ็ญสร้างสมไว้ ในระหว่างมีชีวิต จงเป็นพละปัจจัยดลบันดาลให้ วิญญาณของคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร ไปสู่สุขคติในสัมปรายภพ ตลอดกาลนานเทอญ

ประสาท สุคนธมาน
๔๕/๒๘ ซอยศรีพิชัย บางซื่อ กรุงเทพมหานคร

คำไว้อาลัยต่อคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร

ข้าพเจ้าเริ่มรู้จักคุณหลวงปริวรรตวรวิจิตร (จันทร์ เจริญไชย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ จนถึงวันท่านถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๑ เป็นเวลา ๕๘ ปี เพราะเคยศึกษาที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงด้วยกัน จึงขอเสนอชีวประวัติโดยย่อมา

พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านเป็นนักเรียนมหาดเล็กหลวง สถานที่แห่งนี้ขณะนี้ทางราชการได้เปลี่ยนชื่อเป็น วชิราวุธวิทยาลัย ท่านสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๖๕

พ.ศ.๒๔๖๖ ถึง ๒๔๖๘ ท่านศึกษาที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ขณะนั้นทางราชการยังไม่ได้กำหนดการศึกษาของคณะรัฐศาสนศาสตร์ ถึงขั้นปริญญา

พ.ศ.๒๔๖๙ ถึง ๒๔๗๐ ท่านศึกษาวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.๒๔๗๐ ก็สำเร็จวิชากฎหมายเป็นเนติบัณฑิตสยาม

ท่านรับราชการในกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด หลายจังหวัด

ท่านได้สมัครผู้แทนราษฎร จนได้รับเลือกตั้งจากราษฎรเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนครคือจังหวัดที่ท่านเกิด

เมื่อครบวาระเป็นผู้แทนราษฎรแล้ว ท่านได้กลับเข้ารับราชการอีกเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดตราบท่านอายุครบเกษียณอายุราชการ

ท่านเป็นผู้เลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา คือเมื่อออกจากราชการเมื่อครบเกษียณอายุแล้วก็ได้อุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิต–วนาราม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๑๗ อุปสมบทครบพรรษาแล้วก็ได้ลาสิขาบท

ท่านได้อบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่บุตร–ธิดา จนสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญามีความสำเร็จในวิชาชีพของตน

เฉพาะกับมิตร ๆ ท่านเป็นผู้หวังดีต่อมิตรของท่านทุกคน ข้าพเจ้าในฐานะมิตรของท่านคนหนึ่ง จึงขออธิษฐานให้วิญญาณของท่านจงไปสู่สุขคติในสัมปรายภพเทอญ

เสวตร์ โรจน์เวทย์

แด่คุณพี่

ข้าพเจ้าและน้อง ๆ ได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณพี่หลวงปริวรรตวรวิจิตรด้วยความตระหนกตกใจและเศร้าสลดสุดที่จะพรรณนา เพราะเป็นการจากไปอย่างปัจจุบันทันด่วนที่สุด ไม่มีน้องคนใดได้อยู่ใกล้ท่านก่อนสิ้นลมหายใจ

คุณพี่เป็นผู้นำในตระกูลของเรา ท่านได้โอบอุ้มคุ้มครองและอุปการะน้องๆ ทุกคน ตั้งแต่เล็กจนสำเร็จการศึกษา ท่านคอยอบรมสั่งสอนตักเตือนเราตลอดวัยการศึกษา ให้คำปรึกษาแนะนำในปัญหาต่างๆ ที่เราประสบ

โดยที่คุณพ่อได้ถึงแก่กรรมไปในขณะที่เราบางคนกำลังเรียนอยู่และบางคนยังเป็นเด็กเล็กอยู่ คุณพี่ชายซึ่งเป็นพี่ใหญ่ มีอายุห่างจากเรามาก แก่กว่าข้าพเจ้าถึง ๑๐ ปี ท่านก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองอย่างประเสริฐ เราจึงรักและเคารพท่านเหมือนหนึ่งบิดาที่แท้จริง

คุณพี่เห็นว่าการศึกษามีความสำคัญยิ่งในชีวิตของคนเรา ท่านจึงได้เอาใจใส่ต่อการเล่าเรียนของน้อง ๆ ทุกคน โดยเฉพาะข้าพเจ้า ท่านได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษตั้งแต่ข้าพเจ้าเริ่มเข้าโรงเรียนอยู่บ้านนอก แม้ท่านจะได้เข้ามาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ แล้ว ท่านยังได้ติดตามถามคุณพ่อถึงการเรียนของข้าพเจ้าอยู่เสมอ อยากทราบว่าเรียนไปถึงไหนแล้ว ให้ข้าพเจ้าลองเขียนจดหมายมาให้ดู ดังจะพบในว่าบรรดาจดหมายเก่าๆ ของคุณพ่อซึ่งคุณพี่เก็บรวบรวมไว้ ข้าพเจ้าได้เขียนต่อท้ายฉบับลงวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๑ ในขณะที่ข้าพเจ้าอายุได้ ๗ ขวบกว่า ๆ เพิ่งเข้าโรงเรียนยังไม่ถึงปี มีความว่า

"ผม นายบุญรักษ์ (ชื่อข้าพเจ้าในขณะนั้น) เจริญไชย คิดถึงคุณพี่เสมอ เรีน (เรียน) หนังสือเกาะไคแด่ (ก็ค่อยดีขึ้นบ้าง) เมื่อเดือน ๑๑ หมากัดผม เจ็บมาก เวลานี้หายยังไม่ทนัด (ถนัด)"

เพื่อเป็นกำลังใจแก่ข้าพเจ้า ท่านได้ซื้อเสื้อ กางเกง สมุด ดินสอ ไม้โปรเต็กเตอร์ ส่งไปให้ ซึ่งคุณพ่อได้ตอบรับโดยจดหมายลงวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๖๕ ว่า

"ของฝากไปให้บุญรักษ์ รับแล้ว ไม่เสียหายอย่างไร ทองคาย (อนงค์) เรียนหนังสือดีพอสมควร เขาเก่งมาก รักษ์มันเรียนเก่งเหมือนกัน มันยินดีมากจริง ๆ

ที่ได้รับของพี่รายนี้"

หลังจากที่ข้าพเจ้าสอบชั้นมัธยมปีที่ ๕ ที่โรงเรียนอุดรพิทยานุกูล มณฑลอุดร ได้แล้ว ในโอกาสที่คุณพี่ไปคัดเลือกทหาร ขากลับ ท่านได้พาข้าพเจ้ามาอยู่กรุงเทพฯ ด้วย ได้พาข้าพเจ้าไปชมและรู้จักสถานที่สำคัญต่าง ๆ ให้ข้าพเจ้าได้ลิ้มรสสิ่งแปลก ๆ ที่ไม่มีที่บ้านนอก เช่นมะพร้าวแช่น้ำแข็ง และไอสครีม เป็นต้น รู้สึกว่าข้าพเจ้าได้เปลี่ยนสภาพจาก "นายเถื่อน" เป็น "นายเมือง" ไปบ้างหลังจากที่ย่างเท้าก้าวลงจากรถไฟที่สถานีหัวลำโพง

คุณพี่หลวงปริวรรตวรวิจิตรได้จัดให้ข้าพเจ้าศึกษาต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ ปรากฏว่าข้าพเจ้าอ่อนภาษาอังกฤษมาก อันเป็นธรรมดาของนักเรียนที่มาจากต่างจังหวัดท่านก็ได้ขวนขวายหยิบยืมสมุดจดศัพท์จากเพื่อนซึ่งเป็นครู มาให้ข้าพเจ้าคัดลอกท่องจำ นอกนั้นยังได้ให้ข้าพเจ้าเรียนพิเศษจากครูชาวอังกฤษอีกสัปดาห์ละ ๓ ชั่วโมงเสียค่าเรียนชั่วโมงละ ๑ บาท ซึ่งนับว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงพอใช้ ขณะนั้นท่านเพิ่งสำเร็จจากคณะรัฐประศาสนศาสตร์เข้า และรับราชการเป็นปลัดอำเภอชั้นในแห่งหนึ่งเงินเดือนได้เพียงไม่กี่สิบบาท รวมกับที่ได้รับเพิ่มเติมจากคุณพ่อบ้าง ก็ยังเป็นจำนวนน้อยที่จะอุดหนุนส่งเสียให้น้องชายได้เล่าเรียนอย่างดีเช่นนี้

ครั้นข้าพเจ้าสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๘ แล้ว แทนที่จะให้ออกหางานทำหรือเรียนต่อในขั้นอุดมศึกษา ท่านกลับตัดสินใจให้ข้าพเจ้าเรียนซ้ำชั้นที่โรงเรียนอัสสัมชัญอีก ๒ ปี เพื่อให้ความรู้ภาษาอังกฤษดีขึ้น เสร็จแล้วจึงให้เรียนวิชากฎหมาย ความจริงด้วยการมองเห็นการณ์ไกลของคุณพี่นี้เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้าสามารถสอบแข่งขันชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปเรียนต่อต่างประเทศเป็นผลสำเร็จได้อย่างดี สมตามความมุ่งมาดปรารถนาและแผนการที่ท่านได้วางไว้สำหรับอนาคตของข้าพเจ้าในที่สุด

นอกจากข้าพเจ้าแล้ว คุณพี่ยังได้เอาใจใส่เป็นอย่างดีแก่น้องอนงค์ ท่านได้แนะนำให้อนงค์สมัครเป็นนักเรียนของมณฑลอุดร เข้ามาเรียนวิชาครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อสำเร็จแล้วจึงให้กลับไปเป็นครูที่โรงเรียนสตรีราชินูทิศประจำมณฑลอุดร เพื่อดูแลน้อง ๆ ที่ย้ายที่เรียนไปอยู่ที่อุดร อาทิ น้องโสภาและสว่างรวม

ทั้งญาติสนิทอื่น ๆ อีก เมื่อทุกคนจบการศึกษาจากอุดรแล้ว คุณพี่ก็รับมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ บางคนก็ให้ข้าพเจ้ารับภาระแทนบ้าง จนทุกคนสำเร็จการศึกษาในระดับดีพอสมควร สมกับเจตนาและอุดมคติของท่าน

ตลอดเวลาที่น้อง ๆ ได้อยู่ใกล้ชิดกับคุณพี่ ท่านได้พร่ำอบรมสั่งสอนตักเตือนให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และประพฤติตนในทางดีงาม ให้รู้จักรักและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลญาติพี่น้อง น้ำเสียงนุ่ม ๆ เรียบ ๆ เต็มไปด้วยความเมตตาปราณีเวลาท่านสั่งสอน ยังคงก้องกังวานอยู่โสตรประสาทและฝังแน่นอยู่ในใจของเราน้อง ๆมิรู้ลืม

คุณพี่เป็นคนมีนิสัยเรียบร้อย เยือกเย็น ไม่เคยแสดงอาการโกรธให้เห็นแม้ไม่พอใจ ในการว่ากล่าว ก็ไม่เคยดุด่า มีแต่ความอ่อนโยน และรู้จักฟังเหตุฟังผล ไม่กระทำสิ่งใดที่จะกระทบกระเทือนจิตใจของน้อง ให้ความเป็นธรรมแก่พวกเราทุกคนโดยไม่มีความลำเอียง ท่านจึงเป็นพ่อพระที่เราต่างเทิดทูนบูชาอย่างสุดซึ้ง

ในด้านการศึกษา คุณพี่เป็นผู้มีความมานะบากบั่นหมั่นเพียรอย่างยอดเยี่ยมสอบไล่ได้ที่ ๑ เป็นประจำได้เข้าเรียนในสถานศึกษามีชื่อ จากโรงเรียนสกลพิทยานุกูล ได้มาเรียนที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยและโรงเรียนกฎหมาย นับว่าเป็นนักเรียนนักศึกษาตัวอย่างของชาวจังหวัดสกลนคร จะว่าท่านเป็นผู้นำในการศึกษาสมัยใหม่ของจังหวัดก็ว่าได้ เพราะในสมัยนั้น มีเด็กสกลรุ่นแรกที่ดั้นด้นมาเรียนที่กรุงเทพ ฯ เพียงไม่กี่คน ขี่ม้าหรือเกวียนรอนแรมมาขึ้นรถไฟที่โคราชเป็นการเดินทางที่แสนทุรกันดาร

เท่าที่ทราบ นักเรียนรุ่นนั้นนอกจากคุณพี่แล้วก็มี พล ต. หลวงหล้าบรรลือฤทธิ์ (หล้า พรหมสาขา ณ สกลนคร) หลวงวรนิติปรีชา (วรดี พรหมสาขา ณ สกลนคร) นางวุฒิการเนติชัย (แว่น เลขะวัฒนะ พรหมศิริ) พูนสวัสดิ์ พรหมศิริ และปราณีต (ประสิทธิ์) พรหมสาขา ณ สกลนคร ๔ ท่านหลังนี้มาจากอำเภอเดียวกัน คืออำเภอบ้านหันหรืออำเภอสว่างแดนดินในปัจจุบัน และได้ถึงแก่กรรมไปก่อนคุณพี่

คุณพี่หลวงปริวรรตวรวิจิตรเป็นคนสมถะ ไม่เสพสุรายาเมา ไม่สูบบุหรี่ ไม่เล่นการพนันขันต่อ เพื่อนแต่ละคนก็เป็นคนดี ๆ ทั้งนั้น ท่านเป็นที่รักใคร่นับถือ

ของผู้ที่คบหาสมาคมด้วย ท่านรู้จักเห็นอกเห็นใจและเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเพื่อนฝูง ในเมื่อสามารถทำได้

คุณพี่เป็นที่รู้จักทั่วไปในหมู่ชาวสหภูมิสกลนคร ไม่ว่าชาวสกลจะมีงานสังสรรค์งานกุศล หรืองานสังคมที่ไหน พี่หลวงจะไปร่วมด้วยมิได้ขาด โดยเฉพาะชาวผู้ไทยในจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ นับถือท่านเป็นผู้ไทยอาวุโส จะเว้นเสียมิได้ที่จะเชิญไปเป็นประธานในงานประเพณีหรืองานรื่นเริง ซึ่งท่านจะตอบรับด้วยความเต็มใจทุกครั้ง ทั้งนี้ก็เพราะท่านสืบเชื้อสายมาจากชาวผู้ไทยโดยตรง ซึ่งน้อง ๆ ต่างรู้สึกภาคภูมิใจ

คุณพี่ได้ชื่อว่าเป็นคนเจ้าระเบียบ มีความสุขุมรอบคอบ และหลักเกณฑ์ มีความสม่ำเสมอและพอดี ไม่ว่าจะเกี่ยวกับการงานหรือการประพฤติปฏิบัติประจำวัน การกินอยู่หลับนอนและบริหารร่างกาย เคยทำเป็นเวลาอย่างไรตั้งแต่ครั้งยังหนุ่ม เมื่ออายุมากแล้ว ก็ไม่ว่างเว้น ท่านเป็นผู้ที่มีศรัทธาประสาทะแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ถือศีลกินทานไม่ขาด ตักบาตรทุกเช้า เข้าวัดฟังธรรมเสมอ ๆ เมื่อ ๒ ปีก่อนในบั้นปลายชีวิตท่านได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดเบญจมบพิตร ได้รับเลือกเป็นประธานกรรมการมูลนิธิเพื่อส่งเสริมวิปัสสนากรรมฐาน ที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดบุญจนารามเป็นเวลาต่อเนื่องกันถึง ๑๒ ปีจนถึงแก่กรรม

การประพฤติปฏิบัติตนของคุณพี่ตามที่กล่าวมา ถือได้ว่าสอดคล้องต้องกับธรรมอันเป็นเหตุให้อายุยืน ๗ ประการคือ.–

๑. ทำตนให้มีพลานามัยดี สปฺปายการี โหติ

๒. รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย สปฺปาเย มตฺตํ ชานาติ

๓. กินของย่อยง่าย ปริณตโภชี จ โหติ

๔. เป็นผู้ประพฤติตามกาล กาลจารี จ

๕. เป็นพรหมจารี พฺรหฺมจารี จ

๖. รักษาศีล สีลาวา จ และ

๗. คบเพื่อนดี กลฺยาณมิตฺโต จ

จึงเป็นอานิสงส์ให้คุณพี่มีสุขภาพสมบูรณ์ แม้จะเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าท่านมีความเจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีโรคประจำตัวอย่างใด ไม่มีผู้ใดคาดคิดว่าท่านจะด่วนจากเราไปอย่างกระทันหันไม่มีวันกลับ ทั้งนี้เป็นเรื่องของหลักธรรมที่ว่า รูปนามและสังขารทั้งหลายล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอน ซึ่งไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้ หรือรู้ล่วงหน้าได้ว่าจะพลัดพรากจากผู้ที่รักไปเมื่อใด ถึงอย่างไรก็ยังนับว่าเป็นกุศลแรงที่ทำให้การจากไปของท่าน เป็นการจากไปด้วยดี จากไปอย่างสงบปราศจากความทุกข์ทรมานใด ๆ ทั้งสิ้น

แม้คุณพี่จะมีอายุมากพอสมควรแล้ว แต่เราน้อง ๆ ต่างก็ปรารถนาที่จะเห็นท่านมีชีวิตอยู่ท่ามกลางญาติพี่น้อง เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของเราให้นานแสนนาน ท่านได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เราและวงศ์ตระกูลมากล้นเหลือคณนา เราไม่มีโอกาสทดแทนบุญคุณอันสูงส่งนี้ได้อย่างสาสม เพราะท่านได้ด่วนจากเราไปเสียก่อน น้อง ๆ จึงได้แต่กราบแทบเท้าท่านด้วยหัวใจอาลัยรัก พร้อมด้วยหยาดน้ำตาแห่งความกตัญญู

ด้วยพลังแห่งกตัญญูตาธรรมนี้ ข้าพเจ้าและน้อง ๆ พร้อมใจกันสำรวมจิตอธิษฐาน ขออำนาจแห่งกุศลกรรมและคุณงามความดีที่คุณพี่ได้สั่งสมไว้ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพี่ที่รักและเคารพ ไปสู่สุคติในสัมปรายภพตลอดกาลนานเทอญ.

บุณย์ เจริญไชยและน้อง ๆ

พี่จันทร์จากฝากความดีญาติพี่น้อง

วอนขอหน้ากระดาษวาดขีดเขียน

ประณมกรวอนต่อ ด.ร. บุณย์ โปรดกรุณย์หน้ากระดาษวาดขีดเขียน
สิบนิ้วหัตถ์นมัสการต่างธูปเทียน ก้มกราบเศียรวันทาบูชาครู
ร้อยกรองเพียงเขียนอักษรกลอนตลาด ประจงวาดเรื่องราวสิ้นยินด้วยหู
ทั้งใจกายตาตนเองเคยเห็นรู้ ว่าคุณหลวงปริวรรต ฯ เมื่อชีพอยู่เป็นเช่นไร

เริ่มประวัติคัดโดยย่อ

ขอเริ่มเรื่องเล่าประวัติท่านโดยย่อ เพียงแต่พอเลือนลางไม่กระจ่างใส
เพราะเรื่องราวเก่าก่อนนึกย้อนไป จำได้บ้างจำไม่ได้ใคร่อภัย
คุณพี่หลวงเป็นพี่ชายด.ร.บุณย์ นามสกุล "เจริญไชย" ตระกูลใหญ่
มีพี่น้องร่วมท้องทั้งหญิงชาย หลายคนไซร้จำไม่หมดงดเขียนมา
ที่จำได้โสภา, สาคร, อนงค์, ด.ร.บุณย์ บุตรท่านขุนอนุการสกลรัฐปลัดขวา
(กาทอน เจริญไชย)
ข้าราชการสมัยปกครองสมบูรณา ฯ ณ อำเภอ "บ้านหัน" เมื่อกว่าห้าสิบปี
ปัจจุบันอำเภอบ้านหันได้เปลี่ยนนาม เป็น "สว่างดินแดน" ตามมงคลศรี
เจริญรุ่งเรืองกว่าเดิมเพิ่มทวี ขึ้นสกลนครเนื่องนานปีมีมาบรรพ์
บุตรชายใหญ่คือคุณหลวงปริวรรต ฯ บ่งไว้ชัดนามเดิม "จันทร์" ไม่เปลี่ยนผัน
มารดานาม "กาไว" คลอดจากครรภ์ เมื่อยามวันจันทร์แจ่มแจ๋งแสงเดือนเพ็ญ

คุณความดีของคุณพี่หลวงปริวรรต ฯ

คุณพี่หลวงปริวรรตวรวิจิตร มีความดีแต้มติดมิตรมองเห็น
เป็นผู้มีอุปนิสสัยใจเยือกเย็น ยกไว้เป็นตัวอย่างคนสกลนคร
พี่จันทร์ลาลับหายมลายร่าง เหลือสิ่งสร้างดีเด่นเป็นอนุสรณ์
ญาติพี่น้องของคุณพี่ร่วมอุทร พี่จันทร์ช้อนชูฉุดจนสุดอาน
ยังไม่พ้นคนอุดรทั้งมณฑล จรดลมาจากภาคอีสาณ
เข้าเรียนกรุงมุ่งช่วยเหลือเอื้อเอาภาร ญาติวงศ์วานหรือมิใช่ไม่เลือกเฟ้น

พระจันทร์จากจรยังย้อนกลับ

พระจันทร์แรมลับหล้าฟ้าวิปโยค พวกชาวโลกมืดสนิทมิดไม่เห็น
ถึงข้างขึ้นจันทร์ทองส่องแสงเพ็ญ ทุกยามเย็นสว่างพลันจันทร์กลับมา
จันทร์จากจรย้อนฟ้าหาชาวโลก สัตว์สร่างโศกเด็กวอนลั่น "จันทร์เจ้าขา"
ขอเก้อข้าวแกงทองแดงข้า วัวช้างม้าระฆังตีมเหษีพระอินทร์
มวลสัตว์โลกทั้งหลายหมายอาศัย จันทร์อำไพบันดาลช่วยด้วยถวิล
จันทร์ช่วยได้หรือไม่จงใจจินต์ ทุกสิ่งสิ้นอนาทรวอนจันทรา

พี่จันทร์พรากจากไปไม่ย้อนกลับ

พี่จันทร์ของน้องที่รักพลันจากโลก แสนวิปโยคโศกศัลย์ฉันคอยหา
ไม่เห็นร่างทั้งวิญญาณท่านคืนมา พี่จันทร์ลาลับไปไม่กลับเลย
พี่จันทร์จากไม่ออกปากบอกพี่น้อง พี่ขุ่นข้องเคืองใครได้เฉลย
พี่, น้อง, ลูก, อยู่เบื้องหลังนั่งพร่ำเปรย กล่าวขวัญเอ่ยความดีของพี่จันทร์
พี่เป็นพี่สุดดีหาที่เปรียบ หาเทียมเทียบคุณค่าสุดหาสรร
คุณธรรมคุณพี่มีมากครัน น้องพากันรำพันพึงถึงความดี
เมื่อครั้งพี่มีชีวิตจิตพี่เอื้อ กายใจเผื่อเกื้อหนุนอุ่นเกศี
น้องร่วมท้องของคุณพี่ก็มากมี ส่วนน้องนี้ "ศรีเวยยะกา" ญาติผู้ไทย
เพียงสืบวงศ์พงศ์พันธ์บรรพบุรุษ พี่ยังสุดเสียสละอย่างหลวงใหญ่
พี่โอบอุ้มคุ้มน้องป้องกันภัย เป็นผู้ปกครองให้สมัยอยู่ประจำ
ที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ น้องเดือดร้อนคอยชูชุบอุปถัมภ์
พี่เที่ยวเยี่ยมรับ–ส่งน้องทรงจำ พระคุณล้ำหลวงใหญ่ไม่เคยเลือน
น้องเป็นคนต้นกำเนิดเกิดบ้านนอก เข้าบางกอกเพื่อเล่าเรียนเยี่ยงอย่างเหมือน
ดั่งคุณพี่ที่จากบ้านถิ่นฐานเรือน ทางแรมเดือนแรมปีถึงที่เจริญ
คุณพี่จันทร์นำพาพวกน้องน้อง ซึ่งร่วมท้องเดียวกันน่าสรรเสริญ
มีด.ร.บุณย์, คุณอนงค์พาดำเนิน มาเผชิญชีวิตกรุงมุ่งเล่าเรียน
เรียนสำเร็จเป็นตัวอย่างญาติทางบ้าน ชาวอีสาณเอาเยี่ยงอย่างทางอ่านเขียน

ตระกูลพี่มีมานะอุตส่าห์เพียร ต่างเร่งเรียนได้ปริญญาสมเจตน์ทั้งเทศไทย

โดยเฉพาะฯพณฯด.ร.บุณย์ได้ทุนรัฐ เก่งสอบคัดเลือกกำหนดเรียนกฎหมาย

ได้ด๊อกเตอร์อังครัวฝรั่งเศสวิเศษชาย เข้ารับราชการหลายตำแหน่งแห่งรัฐไทย

แต่ละล้วนตำแหน่งอันสูงสุด เอกอัครราชทูตรัฐมนตรีกระทรวงใหญ่

อุตสาหกรรมต่างประเทศกระทรวงไทย งานสำคัญใหญ่ใหญ่ผ่านทั้งนั้น

พวกพี่น้องร่วมท้อง, มิใช่ญาติ ด้วยสามารถคุณพี่จันทร์ท่านสร้างสรรค์

ได้เป็นเจ้าเป็นนายหลายสถาบัน พระคุณท่านเหลือพรรณนาให้คนรู้

ที่เอ่ยมาหมายยกเป็นตัวอย่าง ใช่กล่าวอ้างนำมาโอ่อวดโก้หรู

หมายเพียงอ้างอิงพะยานการอุ้มชู ให้ความรู้แก่น้องน้องของพี่จันทร์

มานะสร้างตนทนต่อสู้

พี่จันทร์เองนั้นไซร้ไม่ย่อท้อ มานะต่อสู้ผจญทนสร้างสรรค์

สร้างตนเองสร้างฐานะไม่ละครัน ไม่ช้าพลันสำเร็จได้ดังใจปอง

สำเร็จจุฬา ฯ รัฐศาสน์ปกครองบ้าน รับราชการมหาดไทยให้สนอง

มหาดเล็กรายงานการปกครอง เพื่อฉลองพระบาททางราชการ

ชีวประวัติเมื่อเติบใหญ่

คุณพี่จันทร์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์

บ่งประจักษ์เป็น "คุณหลวง" นามขนาน

"ปรีวรรตวรวิจิตร" ทรงพระราชทาน พระราชพินามเรียกขานสืบต่อมา

ท่านแต่งงานกับธิดาท่านเจ้าคุณ นับมีบุญสูงศักดิ์เกียรติพงศา

นามกร "นารี" ศรีโสภา สมศักดิ์สมหน้ายอดชาตรี

เจ้าคุณตาคือ "พระยาราชภพบริหาร" นิวาสถานย่านสี่กั๊กพระยาศรี

การแต่งงานมีมงคลพิธี จัด ณ ที่บ้านบรรทมสินธุ์หน้าราชตฤณมัย

ครองชีวิตร่วมทุกข์สุขร่วมชีพ ดั่งประทีปส่องกระจ่างสว่างไสว

ช่วยฉายแสงรุ่งเรืองบ้านเมืองไทย หลายเมืองได้ว่าราชการผ่านด้วยดี

คุณพี่หลวงพี่นารีแสนดียิ่ง พี่ไม่ทิ้งสัมพันธ์ผูกน้องลูกหลาน
พี่วางตนใกล้สนิทเยี่ยงเพรงกาล เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองไม่เขื่องตน
คุณพี่หลวงปกครองเมืองชาวบ้านรัก ข้าราชการสมัครสมานทุกแห่งหน
ทั้งคนแก่หนุ่มสาวเด็กมากคน ชมว่า "ดีเหลือล้นเจ้าเมืองจันทร์"
สมัยนั้นนครพนมกำลังเฟื่อง เมืองริมโขงกระเดื่องเด่นเขตขัณฑ์
เมืองหนองคายอยู่เยื้องเมืองเวียงจันทน์ นครพนมนั้นท่าแขกตรงข้ามกับฝั่งไทย
ใครจะเป็นข้าหลวงข้าราชการต้องเลือกคัด ดูสันทัดการงานการสังคมไหม ?
ทั้งเชาวน์ไว้ไหวพริบมีเพียงใด จึงจะได้ถูกคัดเลือกไปครองเมือง
คุณพี่หลวงเป็นผู้อยู่ในข่าย ถูกให้ย้ายไปปกครองด้วยปราชญ์เปรื่อง
พี่หลวงท่านปรับปรุงเมืองรุ่งเรือง ฟื้นฟูเฟื่องหลายอย่างทางเจริญ
งานแข่งเรือออกพรรษามีมาก่อน พี่หลวงผ่อนตามประชาน่าสรรเสริญ
ไม่ขวางขัดปฏิวัติทางดำเนิน เคยเพลิดเพลินอย่างไรให้จัดทำ
งานริเริ่มเสริมสร้างวัฒนะ ศิลปะชูชุบอุปถัมภ์
การดนตรี, ปี่, ซึง, ซอ, แคน, หมอลำ ลิลาศ รำ เต้นสากลท่านสนใจ
ได้สั่งจ้างครูสมบูรณ์ ผโลปการ เป็นอาจารย์สอนลีลาศชั้นผู้ใหญ่
แต่ระดับชั้นตรีสูงขึ้นไป ฝึกเต้นรำไว้ใช้การงานสำคัญ
เพราะอีสานสมัยนั้นสัมพันธมิตร แน่นสนิทกับฝรั่งเศสริมเขตขัณฑ์
ยามบ้านเมืองชาติใดจัดมีงาน ระดับชาติมโหฬารอย่างใหญ่โต
จะต้องเชิญผู้มีเกียรติซึ่งกันและกัน ร่วมสังสรรค์ปฏิสัณฐานผู้อาวุโส
เพื่อสมานสามัคคีให้ภิญโญ อีกเพื่อโชว์ความมั่นคงดำรงนาน

วิถีทางแห่งชีวิต

เมื่อถึงปีสองสี่แปดหก น้องระหกระเหิรไปไกลถิ่นฐาน
ตามคุณนพสามีน้องย้ายราชการ รับตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดเลย
ส่วนคุณพี่หลวงปริวรรตวรวิจิตร ย้ายสถิตย์กระทรวงมหาดไทยไม่นิ่งเฉย
สองสี่แปดแปดเป็นข้าหลวงตำแหน่งเคย กลับไปเกยเก้าอี้ผู้ว่า ฯ สงขลาพลัน

มีบุตราบุตรีศรีสวัสดิ์

พี่หลวงพี่นารีมีบุตราบุตรีศรีสวัสดิ์ นาม "ไกรรัฐ" หัวปีเป็นชายหมายฝากผี

สำเร็จจุฬา ฯ วิศวกรรมปริญญาตรี ไปต่อที่อเมริกาปริญญาโท
แต่เคราะห์ร้ายหมายปองทองทูลหัว ขับขี่รถส่วนตัวคันใหญ่โข
ลื่นหิมะผละลงทางข้างหินโต รถคันโก้เสียหลักบั่กริมทาง
กลางความเย็นกระเซ็นฟองของหิมะ ไม่มีใครมาพบปะจนฟ้าสาง
ลูกไกรรัฐนิ่งสงัดอยู่ข้างทาง แจ้งสว่างคนจึงช่วยร่างม้วยมรณ์

คนที่สองเป็นบุตรีศรีสวาท ผิวสะอาดขาวงามทรามสมร
นาม "พัชรา" ท่วงท่าอรชร มารยาทช้อยอ่อนสมสตรี
เรียนสำเร็จจุฬา ฯ วิทยาศาสตร์ เก่งสามารถตามเชื้อสายไม่ไกลหนี
ได้ปริญญาวิทยาศาสตร์สาขาธรณี รับราชการไม่กี่ปีสอบชิงทุน
ไปเรียนต่อแขนงเดิมเสริมความรู้ สอบต่อสู้เลือกคัดทุนรัฐหนุน
โชคเข้าข้างคนดีจริงชิงได้ทุน กุศลบุญบันดาลให้ได้ดังปอง
ต่อปริญญาโทธรณีที่ฝรั่งเศส เรียนสำเร็จกลับไทยใจแผ้วผ่อง
เข้ารับราชการงานเดิมที่กรมกอง กระทรวงอุตสาหกรรม ณ ห้องธรณีวิทยา

รับราชการต่างจังหวัด

คุณพี่หลวงย้ายจากเมืองบางกอก สู่บ้านนอกภาคอีสานผ่านภูผา
เป็นปลัดจังหวัดอุบลราชธานีศรีนัครา วกกลับมาเมืองสงขลาภาคใต้ไทย
ต่อลงไปทางใต้จนสุดเขต ไทยประเทศมีอำเภอหนึ่งโตใหญ่
สำคัญที่สุดแห่งประเทศไทย คือ "เบตง" แสนไกลสุดชายแดน
สมัยนั้นข้าราชการทางภาคใต้ ใครจะได้เป็นข้าหลวงนั้นยากแสน
จะต้องผ่านนายอำเภอ 'เบตง' เมืองชายแดน เพื่อสร้างแกนสร้างหลักนักปกครอง
จากเบตงเป็นข้าหลวงกำแพงเพชร ศรีษะเกษ, นครพนม, เมืองน้ำของ
(เมืองน้ำโขง)
พบตัวน้องและครูนพใต้ปกครอง น้องทั้งสองสอนโรงเรียนจังหวัดสังกัดธรรมการ

ต่อจากนี้เปลี่ยนวิถีทางชีวิต พี่หลวงคิดเล่นการเมืองเรื่องผวนผัน
แรงศรัทธาสามารถญาติหมื่นพัน ร่วมใจกันลงคะแนนผู้แทนตน
คนนิยมคุณพี่มีมากเหลือ หลายคนเอื้อลงคะแนนปรากฏผล
ชนะเสียงคู่แข่งขันกันหลายคน ได้เป็นผู้แทนเมืองสกล ฯ ถิ่นผู้ไทย
ครั้นต่อมาปีสองห้าศูนย์หนึ่ง พี่หลวงจึงกลับเข้ารับราชการใหม่
ครองตำแหน่งผู้ว่าฯสุรินทร์ถิ่นช้างไทย ต่ออายุราชการใหม่ ณ เมืองนั้น
ปกครองเมืองว่าราชการบ้านเป็นงานเก่า พี่หลวงเบาเพราะปราสพการงานสร้างสรรค์
พัฒนาเมืองเรื่องเล็กไม่เคยพรั่น ไม่ขยั้นท้อแท้แม้แต่นิด
งานสำคัญท่านริเริ่มให้เมืองนี้ คืองานช้างประจำปีจับได้ติด
ส่งเสริมร่วมอ.ส.ท. ก่อความคิด จนงานติดอันดับชาติแห่งชาติไทย
ประเพณีงานช้างนี้ฝีมือพี่หลวง จะมีใครล่วงรู้ประวัติชัดบ้างไหม ?
งานทุกปีไม่มีกล่าวท้าวความนัย ให้อาคันตุกะรุ่นใหม่ได้ยินยล
คุณพี่หลวงของน้องชอบสมถะ ปิดทองหลังพระให้คนฉงน
เทอดบูชาคำราชาภูมิล ว่า "จะปิดทองให้ล้นหลังองค์พระปฏิมา"
คุณความดีพี่มีไว้ไม่โอ้อ่า จากสุรินทร์เป็นผู้ว่า ฯ อุดรย้อนไปหา
ญาติวงศ์พงษ์เผ่าเก่าก่อนมา นำบุญญาฝากลุงป้าไว้ตราตรึง
ครั้นวันหนึ่งเคราะห์หามพบยามร้าย เคราะห์กล้ำกรายพี่นารีปรี่มาถึง
เข็มสะกิดนิดเดียวเกี่ยวนิ้วดึง อยู่ไม่ถึงเจ็ดทิวาก็วายชนม์
ในครั้งนั้นคุณพี่จันทร์แสนวิปโยค สุดเศร้าโศกมิบรรเทาเผ้าหมองหม่น
ด้วยขาดคู่ขวัญชีวิตแนบชิดตน จึงต้องทนทรมานใจในรสรัก
ครบสองปีคุณพี่ย้ายเข้ากรุง ตำแหน่งมุ่งสูงขึ้นไปได้ประจักษ์
ผู้ตรวจราชการกระทรวงมิรอพัก ปักหลักมั่นมหาดไทยได้สองปี
สองห้าศูนย์แปดอายุครบเกษียณ พี่พากเพียรปฏิบัติราชการเป็นเกียรติศรี
พ้นจากราชการรับบำนาญสุขภาพดี รูปฉวีเปล่งปลั่งดั่งแสงทอง
ท่านอยู่เปลี่ยวเดียวดายหลายปีมาก พี่น้องอยากให้มีสุขคำรพสอง

จึงรบเร้าให้มองเมียงหาคู่ครอง พบคุณ "กรองศรี" ผู้ญาติพิลาศพิไล
จึงทาบทามสู่ขอมาปรนิบัติ สารพัดเธอคล่องแคล่วดั่งน้ำไหล
คุณกรองศรีทำมากพูดมากว่าใครใคร ทุกทุกสิ่งเธอเอาใจพี่หลวงเรา
มีลูกหลานเกื้อคนรับเลี้ยงรอด พูดฉอดฉอดตลอดเวลาไม่พาเหงา
ชอบยอเยินสรรเสริญใครใครไม่เบา ลูกลูกเก่าเคารพยกย่องอาว์

คุณพี่หลวงหลักของบ้านสิ้นไปแล้ว เมียลูกแก้วหลานน้อยใหญ่ไร้เดียงสา
อยู่ร่วมกันฉันท์แม่ลูกหลานย่าอาว์ คุณพัชราเป็นหลักพิทักษ์แทน
คุณความดีที่น้องร้อยกรองนี้ เพียงแค่ชี้เห็นส่วนน้อยในร้อยแสน
เค้นน้ำคำพร่ำภิเปรยเอ่ยถึงแกน ก็ไม่แม้นเหมือนเช่นเห็นด้วยตา

ขออำนาจผลบุญของคุณพี่ ที่ได้พลีทรัพย์ กาย จิต เอื้อเกื้อพงศา
อนิสงส์ส่งสรวงดวงวิญญา สู่ฟากฟ้าสัมปรายภพเทอญ

ความดีมีมากไม่อยากวางปากกาพาให้จบ

น้องพร่ามพร่ำรำพันไปไม่อยากจบ เขียนไม่ครบดีมีมากอยากสรรเสริญ
กราบวอนขอหน้ากระดาษไว้ไพล่เขียนเกิน เขียนเพลิดเพลินจบไม่ได้อภัยที
ฯ พณ ฯ คุณพี่ ด.ร.บุณย์ ท่านการุณย์แบ่งหน้ากระดาษแก่น้องศรี

(ศรีเวยยะกา)

เพียงน้อยนิดลิขิตคุณความดี เลือกแต่ที่เด่น ๆ เห็นเป็นการ
พอเขียนไปไม่ต้องกลั่นกรองเพิ่น ล้วนแต่เด่นดีหมดปรากฏหลักฐาน
จึงต้องเขียนเผยแผ่ไว้ให้วงศ์วาน เอาเยี่ยงการสร้างความดีของพี่จันทร์

เขียนอย่างไรพี่คงไม่ได้รับรู้ ชีพยังอยู่มิใส่ใจได้เทอดขวัญ
แต่เมื่อตายวายชีวิตปลิดชีวัน ล้วนพากันแย่งสรรเสริญชิงเยินยอ

ถ้าหากว่าญาติพี่น้องผองมิ่งมิตร ครั้งชีวิตยังอยู่ร่วมกันหนอ
ต่างก็กล่าวเทอดความดีเสียให้พอ ส่งเสริมต่อกำลังใจให้สร้างดี
ผู้สร้างดีฟังคำชมก็สดชื่น ยิ้มระรื่นภูมิใจได้เกียรติศรี
ตลอดชีพคงเร่งรีบสร้างแต่ดี เพื่อตอกตีตราไว้ในโลกา

ฉะนั้นไซร์ผองเราเหล่ามิ่งมิตร ทั้งบรรดาศานุศิษย์ญาติพงศา
ควรใส่ใจสรรเสริญครั้งยังชีวา เมื่อมรณาค่าชมด้อยน้อยกว่ากัน

ขอแถมพก

น้องเสียใจยังไม่ได้ตอบแทนทด พระคุณของพี่ทั้งหมดมีต่อดิฉัน
ทั้งนี้ใช่น้องลืมบุญคุณพี่จันทร์ เหตุไม่ทันคิดว่าพี่ด่วนหนีไป
เพราะยังเห็นคุณพี่มีความสุข ไม่มีทุกข์พาลพ้องจิตผ่องใส
น้องจึงผลัดวันประกันพรุ่งเรื่อยไป ผลสุดท้ายพี่บรรลัยไม่สั่งลา
น้องรับทราบจากคุณกรองศรีทางโทรศัพท์ ว่าพี่ดับชีพหลายวันมาแล้วหนา
ตัวของน้อง "ศรีเวยยะกา" หลั่งน้ำตาพรูพรั่งคั่งหูโทร ฯ
นึกโกรธแค้นเคืองขุ่นคุณกรองศรี ด้วยไม่มีการบอกน้องมาน่าโมโห
วันสุดท้ายจะเก็บศพแล้วจึงโทร ฯ ร้องไห้โฮลั่นบ้านหลานตกใจ
ถามน้องว่า "คุณยายเป็นอะไรจึงร้องไห้" น้องก็ได้แต่กลืนน้ำตาบ่าล้นไหล
กลืนเท่าไหร่ก็ไม่หมดรันทดใจ เป็นธารไหลน้ำมูกย้อยห้อยเป็นยวง
ด้วยความรักห่วงอาลัยในคุณพี่ ตั้งแต่นี้ต่อไปทุกข์ใหญ่หลวง
จะมีใครคอยเกื้อหนุนให้อุ่นทรวง อาลัยห่วงคุณพี่มากอยากตายตาม
คุณพี่ขากลับมาเถิดคุณพี่ ลูก หลาน น้อง เมีย ทางนี้ว้าเหว่หวาม
สุดแสนเหงาเจ่าจุกทุกโมงยาม มีแต่ความทุกข์ระทมทับถมทวี
กลับมาเถิดคุณพี่มาอยู่บ้าน ทั้งลูกหลานพี่น้องคุณกรองศรี
ยังรอคอยคุณพี่อยู่ทุกนาที มาเป็นศรีเมียลูกเพื่อนเหมือนอย่างเคย
เชิญเท่าไรพี่ก็ไม่ยอมขานรับ พี่นอนหลับเป็นสุขยิ่งจึงนิ่งเฉย
พี่ถึงที่สงบกายใจไม่ภิเปรย ไม่เอื้อยเอ่ยตอบคำพร่ำวอนวิง

ถ้าเช่นนั้นญาติลูกหลานเชิญวิญญาณของคุณพี่
อันบริสุทธิ์สุจริตสถิตย์สิง
เนาสวรรค์ชั้นฟ้าถ้ามีจริง
เสวยสิ่งทิพย์เลิศล้นบนฟ้าเทอญ

จากน้อง เปี่ยมศรี จุลกาญจน์
(ศรีเวยยะกา ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม)
๑๘๗/๑ ซอยมั่นสิน ๓ อุรุพงษ์ กทม. ๔

อาลัยคุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตร

คุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตร เป็นเพื่อนสนิทของหลวงวรนิติปรีชา คุณพ่อของพวกเราซึ่งเสียชีวิตไป ๓ ปีแล้ว ครอบครัวคุณอาหลวงปริวรรต ฯ สนิทสนมกับครอบครัวของคุณพ่อดิฉันมาตั้งแต่สมัยพวกเรายังเป็นเด็ก ๆ ในสายของเด็กชั้นลูกหลาน ดิฉันมีความเคารพรักคุณเอาหลวงปริวรรต ฯ เป็นพิเศษในด้านความมีระเบียบพูดจานุ่มนวลมีเหตุผลหว่านล้อมน่าฟัง เมื่อจะพูดจาสั่งสอนอะไรก็น่าฟังและน่าปฏิบัติตาม คุณอาหลวงปริวรรต ฯ คุณอานารี และน้อง ๆ ทั้งสอง คุณไกร คุณนิดจึงเป็นครอบครัวที่เป็นที่รักเสมือนญาติสนิทของครอบครัวเราตลอดมา

สำหรับดิฉันในสมัยที่เข้ามาเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่กรุงเทพ ฯ ก็ได้มาพักอยู่ที่บ้านคุณอาหลวงปริวรรต ฯ และคุณอานารี ในตอนนั้นเป็นสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง การดำรงชีวิตก็ดี การเล่าเรียนก็ดี การคมนาคมและอะไรต่ออะไรดูยากลำบากไปเสียหมดทุกอย่าง ต้องหนีระเบิด หนีไฟกันทุลักทุเล ยิ่งในตอนหลังอันตรายจากการทิ้งระเบิดมีมากขึ้นจนต้องอพยพไปอยู่บางกรวยกับญาติของคุณอานารี ตลอดเวลาดิฉันได้รับความรักใคร่ปราณีจากคุณอาทั้งสองเป็นอย่างมาก เสมือนดิฉันเป็นลูกสาวคนหนึ่ง ความกรุณาปราณีนี้เป็นสิ่งที่ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณไม่เคยลืมเลย และดิฉันก็เคารพรักคุณอาทั้งสองดุจบิดามารดาเช่นกัน

ในสมัยหลังเมื่อเกษียณอายุจากราชการแล้ว คุณอาหลวงปริวรรต ฯ และคุณพ่อของดิฉันมักจะไปไหนต่อไหนด้วยกันเสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญงานกุศลหรืองานมงคลใด ๆ ซึ่งดิฉันเห็นแล้วก็สบายใจที่เห็นมิตรภาพระหว่างผู้ที่ดิฉันเคารพรักทั้งสองไม่เปลี่ยนแปลง เพราะความสุขของการมีเพื่อนดีนั้นนับว่าเป็นโชคอันประเสริฐ

ต่อมาเมื่อคุณพ่อของดิฉันถึงแก่กรรมโดยกระทันหันเมื่อ ๓ ปีก่อนนั้น คุณอาหลวงปริวรรต ฯ เคยปรารภว่าอยากไปอย่างหลวงวรนิติ ฯ เพราะจะได้ไม่ต้องทรมานและลำบากตนเองและบุตรภรรยา ใครจะนึกว่าความปรารถนาของคุณอาหลวงจะเป็นจริงทุกประการ คุณอาหลวงเสียชีวิตอย่างรวดเร็วกว่าคุณพ่อเสียอีก ดิฉันคิดว่า

คุณอาหลวงคงไม่ได้นึกในแง่ที่ว่าการจากไปอย่างกระทันหันของคุณอาหลวงจะทำให้บุตรภรรยาและญาติมิตรที่อยู่เบื้องหลังตื่นตระหนกอกสั่นขวัญแขวนและเศร้าโศกเสียใจกันมากมายเพียงไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวคุณอาหลวงซึ่งมีอยู่ด้วยกันเพียงไม่กี่คน

เมื่อทราบข่าวดิฉันเองก็แทบไม่เชื่อ เพราะในคืนวันที่ ๑๕ ธันวาคม ก่อนเสียชีวิตวันเดียว คุณอาหลวงยังไปงานมงคลสมรสของลูกอาเศียรทอง และยังได้ขึ้นไปกล่าวคำอวยพรคู่บ่าวสาวด้วยความแช่มชื่น พูดจาปราศัยกับญาติมิตรทั่วหน้าอย่างมีความสุข และแม้แต่กับดิฉันก็ยังกรุณาให้คำแนะนำด้วยความรักใคร่ปรานีเช่นเคย ไม่มีอะไรบอกเลยว่าจะเป็นความรักใคร่ห่วงใยครั้งสุดท้ายที่จะได้รับจากคุณอาหลวงปริวรรต ฯ

ดิฉันพยายามคิดเพื่อเตือนสติตนเองว่า คุณอาเป็นผู้ทำบุญมาดี ดำรงตนมาดีและประกอบแต่คุณงามความดีเมตตาปราณีต่อผู้ใกล้ชิดมาตลอดชีวิต ดังนั้นเมื่อจะจากไปจึงไปดีโดยไม่ต้องทุกข์ทรมานเพราะความเจ็บไข้ได้ป่วย สมความตั้งใจ ดิฉันแน่ใจว่าด้วยกุศลบุญที่คุณอาหลวงปริวรรต ฯ ได้ประกอบมาอย่างดียิ่งตลอดชีวิต คุณอาหลวงคงจะไปสู่ภพภูมิอันมีแต่ความสุขสงบในทิพย์สถานเบื้องบน ดิฉันขอตั้งจิตอธิฐานขอให้ดวงวิญญาณของคุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตรจะไปเสวยสุขในสัมปราย-ภพด้วยเทอญ

ครอบครัวหลวงวรนิติปรีชา และ
เฉลิมศรี รัตนโกเศศ

แด่คุณพี่หลวงและคุณลุงหลวง

ถึงแม้ว่าคุณพี่หลวงและคุณลุงหลวงจะได้จากพวกเราไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ แต่ทุกครั้งที่พวกเรานึกถึงท่าน ความทรงจำนั้นก็สดใสเหมือนกับว่าท่านยังไม่ได้จากพวกเราไป ความสัมพันธ์ที่ท่านมีต่อพวกเรานั้นจัดว่าอยู่ในชั้นบิดามารดามากกว่าที่จะเป็นญาติพี่น้องกันธรรมดา ทั้งนี้เพราะท่านได้ดูแลปกครองและอุปการะพวกเรามาตั้งแต่เด็ก ๆ การที่พวกเราสามารถเป็นเนื้อเป็นตัวอยู่ได้จนทุกวันนี้ก็เพราะได้รับการอบรบสั่งสอน ตลอดจนได้เห็นตัวอย่างที่ดีจากท่าน เพราะท่านไม่เพียงแต่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนเท่านั้น แต่ท่านยังเป็นผู้ทำตามคำสั่งสอนของท่านให้พวกเราดูอีกด้วย

ท่านเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง อดทน อุตสาหะบากบั่น และขยันหมั่นเพียร ดังจะเห็นได้โดยการจากบ้านเกิดเมืองนอนตั้งแต่เยาว์วัย เดินทางผ่านท้องถิ่นทุรกันดารอันเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บและสัตว์ร้ายต่าง ๆ ของดงพระยาไฟในขณะนั้น เข้ามาศึกษาในนครหลวงจนได้รับความสำเร็จในการศึกษาและชีวิตราชการเป็นที่เชิดหน้าชูตาของวงศ์ตระกูล ต่อจากนั้นก็ให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงด้วยความจริงใจ จนเป็นที่รักใคร่และเคารพนับถือของพวกเราทุกคน แม้ว่าเมื่อพวกเราจะเติบโต แยกย้ายกันไปประกอบอาชีพมีครอบครัวกันแล้ว ท่านก็ยังห่วงใยและถามถึงพวกเราทุกครั้งที่มีโอกาส ตลอดจนให้คำแนะนำสั่งสอนอีกตามสมควร สมกับที่ท่านเป็นลูกมหาดไทยโดยแท้ ท่านเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรที่พวกเราได้พักพิงและยากนักที่จะหาผู้ใดปฏิบัติได้ดังท่าน คุณงามความดีของท่านเหลือจะพรรณาและจารึกอยู่ในหัวใจของพวกเราทุกคนอย่างมิรู้เสื่อมคลาย

การจากไปของท่าน แม้จะเป็นไปตามธรรมดาโลกที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เป็นการจากไปโดยกระทันหันอย่างไม่คาดฝัน จึงยังความโศกเศร้าและอาลัยรักอย่าง

สุดซึ้งของพวกเราทุกคน ด้วยอำนาจกุศลผลบุญที่ท่านได้ทำไว้ประกอบกับกุศลกรรมที่พวกเราได้บำเพ็ญอุทิศให้ท่าน จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันสูงส่งของท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพชั่วนิรันดร.

จากน้องและหลานตระกูล "ถวิลหวัง"

คำไว้อาลัย
แด่
คุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตร

กระผมรู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อได้ทราบข่าวการถึงแก่กรรมโดยกระทัน-หันของคุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตร เพราะคุณอาเป็นผู้ที่มีพลามัยสมบูรณ์จนเกือบจะพูดได้ว่าในชีวิตของคุณอาไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยขนาดล้มหมอนนอนเสื่อเลย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะคุณอาเป็นผู้ที่เคร่งครัดต่อคำแนะนำของแพทย์ในการรักษาสุขภาพโดยสม่ำเสมอตลอดระยะเวลาอันยาวนาน การสูญเสียอย่างใหญ่หลวงครั้งนี้จึงไม่น่าจะเกิดขึ้น

ก่อนที่กระผมและภริยาพร้อมด้วยลูก ๆ จะเดินทางมารับราชการที่สถานเอก-อัครราชทูตไทย ณ กรุงบัวโนสไอเรสก็ได้พากันไปกราบลาคุณอาที่บ้าน นอกจากคุณอาจะได้แสดงความยินดีและอวยพรต่อพวกกระผมตามปกติแล้ว คุณอายังได้บอกว่าท่านยังมีพลานามัยสมบูรณ์อยู่เช่นเคย ขอให้พวกหลาน ๆ อย่าได้เป็นห่วง จำได้ว่าระหว่างการสนทนากระผมได้หยิบสมุดภาพถ่ายเก่ามาเปิดดู ซึ่งคุณอาได้ถือโอกาสอธิบายและเล่าเรื่องในอดีตประกอบภาพเหล่านั้น เริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นนักเรียนมหาดเล็กหลวง รวมทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่รวมอยู่ในภาพเหล่านั้นซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้มีชื่อเสียงในวงราชการเกือบทั้งสิ้น นอกจากนั้นคุณอายังได้กรุณาเล่าถึงเรื่องความยากลำบากในการเดินทางเข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานครสมัยนั้น การเดินทางโดยรถไฟก็มีแต่ระหว่างกรุงเทพ ฯ กับจังหวัดนครราชสีมาเท่านั้น ส่วนช่วงอื่นต้องอาศัยเกวียนรถยนต์และบางครั้งก็ต้องใช้ม้าเป็นพาหนะ การเดินทางจึงเป็นการผจญภัยที่น่าตื่น-เต้น เมื่อมาถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว หลาย ๆ ปี จึงได้มีโอกาศกลับไปเยี่ยมบิดามารดาที่อำเภอสว่างแดนดินสักครั้งหนึ่ง แต่ถึงแม้จะประสบความลำบากเพียงใดคุณอาก็มิได้ย่อท้อเพราะมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะเป็นผู้บุกเบิกในการศึกษาเพื่อจะได้เป็นผู้นำประจำตระกูลตามความประสงค์ของคุณปู่ ด้วยความมานะอดทนอย่างแรงกล้าในที่สุดก็ได้

ประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนาไว้ทุกประการ

คุณอาเป็นบุคคลที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดาและญาติพี่น้องเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นเนติบัณฑิตไทยในปี ๒๔๗๒ แล้วก็ได้เข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทยเป็นครั้งแรก แม้เงินเดือนที่ได้รับจะไม่มากนักก็ยังอุตส่าห์แบ่งเงินเดือนส่วนหนึ่งอุดหนุนน้อง ๆ กับบรรดาพวกหลาน ๆ ให้ได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกันรวมทั้งตัวกระผมเองด้วย เมื่อคุณอามีครอบครัวแล้วการเกื้อกูลทำนองนี้คุณอาก็ได้ถือปฏิบัติเสมอมา ความเมตตากรุณาอย่างใหญ่หลวงนี้จึงยังอยู่ในความทรงจำของพวกเราอยู่ชั่วกาลนาน

หลายปีหลังนี้คุณอามีความห่วงใยว่าบรรดาญาติสนิทรุ่นหลังนี้จะห่างเหินไม่รู้จักกัน เพราะต่างก็แยกกันทำมาหากินคนละทิศคนละทาง จึงได้นัดให้มีการชุมนุมกันเป็นประจำที่บ้านปีละสองครั้งเป็นอย่างน้อย คือในวันขึ้นปีใหม่และวันคล้ายวันเกิดของคุณอา การชุมนุมได้ผลดียิ่งเพราะนอกจากพวกเราจะมีโอกาสพบปะกันแล้วยังก่อให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันมากขึ้น และทุกคนรู้สึกอบอุ่นที่ยังมีคุณอาหลวงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของพวกเราทุกคนดุจบิดาผู้บังเกิดเกล้า

เมื่อรำลึกถึงภาพสุดท้ายที่กระผมพร้อมด้วยภริยาและลูกพากันก้มกราบลงแทบเท้าคุณอาเพื่ออำลาไปรับราชการในต่างประเทศครั้งนี้ในตอนบ่ายวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๒๑ ซึ่งเป็นระยะเวลาเพียงหนึ่งสัปดาห์ที่คุณอาหลวงต้องจากพวกเราไปโดยไม่มีวันกลับมาแล้วก็ยิ่งทำให้เศร้าสลดใจเป็นทวีคูณ เพราะไม่นึกไม่คาดฝันว่าจะเป็นการได้อำลาเป็นครั้งสุดท้าย

ในโอกาสการพระราชทานเพลิงนี้ กระผมและครอบครัวขออาราธนาคุณพระศรีรัตนไตรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ตลอดจนผลบุญคุณงามความดีที่คุณอาได้สร้างสมจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณอาหลวงปริวรรตวรวิจิตรจงไปสู่สุขคติในสัมปรายภพเทอญ

สวัสดิ์–สมปอง เอกอุ่น และ น้อง ๆ

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบัวโนสไอเรส

ย้ายที่อยู่ใหม่

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(วาสนมหาเถร)

ทรงนิพนธ์

ย้ายที่อยู่ใหม่

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(วาสนมหาเถร)

ทรงนิพนธ์

มาจากไหน จะไปไหน ใครไม่รู้ แต่ทุกผู้ รู้ง่าย ว่าตายแน่
ตายที่ไหน เมื่อไร ไม่รู้แท้ ต่างเที่ยวแส่ หาขวัญ ป้องกันตาย.
เมื่อมีเกิด เป็นต้น รุกรนไป เพื่อเจ็บไข้ ได้ชรา ท่าเสื่อมหลาย
ที่สุดก็ มอดม้วย ด้วยทุกราย จะหนีหาย รอดตาย ไม่มีเลย.
อันความตาย มิใช่ร้าย ระยำยับ เหมือนช่วยปรับ ชีวิต ประสิทธิ์เผย
เปลี่ยนร่างใหม่ ไม่แก่ซ้ำ ย้ำจนเคย ความตายเอ๋ย แก้เบื่อหน่าย ได้จริงจัง.
ถ้าไม่ตาย สิ่งทั้งหลาย ไม่เปลี่ยนแปร ต่างคงแน่ ตามเก่า เฝ้าแต่งตั้ง
พ่อแม่คง พ่อแม่ และอื่นทั้ง ลูกหลานยัง คงที่ มิเปลี่ยนแปร.
อันผักหญ้า ที่ต้มแกง แสดงเช่น ต่างจะเป็น ต้นเติบ กำเริบแน่
อีกกุ้งหอย ปูปลา สาระแน จะเซ็งแซ่ ในหม้อข้าว ข้าวต้นโต.
ไม่ยอมเป็น อาหาร ทานง่าย ๆ จะคงตัว โตใหญ่ อยู่ทนโท่
ทั้งปู่ย่า ตายาย หลายท่านโก - ลาหลโข ยัดเยียด เบียดบ้านพัง.
แม้ผักหญ้า สาระพัด ต่างครัดเคร่ง ไม่ยอมตาย ต่างเร่ง กำเริบตั้ง
จะต้มเคี้ยว เคี้ยวเหยื่อ เหลือกำลัง แม้กระทั่ง เรือนชาน บ้านโกโร.
นี่อาศัย ความตาย ช่วยกลายกลับ จึงผักหญ้า ปลาปูดับ ต้มแกงโก้
พ่อแม่ตาย ลูกหลานได้ ครองบ้านโอ - ฬารมะโน- รมย์รื่น ต่างชื่นบาน.
อันความตาย เหมือนฉาย เป็นภาพนิ่ง ไม่ไหวติง กิริยา ท่ากล่าวขาน
ดังจบเรื่อง ไม่มีต่อ เห็นพอการ อวสาน เอวัง ทั้งเป็น ๆ.
ก็ความตาย เหมือนย้าย ที่อาศัย จากที่เก่า ไปอยู่ใหม่ อย่างเห็น ๆ
จากบ้านนี้ สู่บ้านนั้น บันกะเกณฑ์ มิควรเพ้น ฟอกกลัว อยู่ทั่วเมือง.
อันที่จริง มิใช่ กลัวตายหนัก แต่กลัวจาก คนรัก กันทั้งเรื่อง

ความตายคล้าย การหลับ ดับขุ่นเคือง ปิดฉากเครื่อง รักโกรธหลง คงประจำ.
เมื่อหลับเลย ลืมตื่น กลับคืนเค้า ญาติก็เหมา ตายสิ้น วิญญาณคว่ำ
ไปหาที่ อยู่ใหม่ ได้พักพำ- นักตามกำ- ลังกรรม กระทำมา.
ถ้ายังตื่น คืนร่าง อย่างเดิมเด่น ว่าคนเป็น มีชีวิต ประสิทธิ์กล้า
ต้องทำการ งานชีพ รีบฉวยคว้า ไว้หล่อเลี้ยง อาตมา และครอบครัว.
เหมือนหลับตา คลำทาง อย่างเงอะงะ มิรู้จะ สบอัน- ตรายยั่ว
คือจะตาย เมื่อไร ไม่รู้ตัว ได้แต่มัว งมงาย ไม่รู้ตน.
มาหัดตาย แต่ยังเป็น ให้เห็นเงื่อน อย่ามัวเบือน หนีตาย ล้วนไร้ผล
กอบกรรมดี แข่งตาย ไม่กังวล เรื่องหนีพ้น ความตาย เป็นไม่มี.
ก็เมื่อตาย คือย้าย ที่อยู่ใหม่ จะอาลัย กายเก่า ที่เผาจี่
ชื่อว่าหลง รักใคร่ ของไม่ดี กายเรานี้ ชั่วคราว อย่าเมามล.
ควรทำดี มีจิต คิดเมตตา ปรารถนา สุขสบาย มุ่งขวายขวน
แก่เพื่อนแก่ เจ็บตาย ไม่กังวล อย่ารุกรน เบียดเบียน เฆี่ยนฆ่าแกง.
ไม่ก่อทุกข์ แก่เขา เราก็เปรม เขาอิ่มเอม เราปรีดา หมดท่าแสยง
อยู่โลกนี้ หรือโลกไหน ใจแสดง หน้ายิ้มแฉ่ง ฉายสุข ปลุกกมล.
อยู่โลกนี้ มีสบาย หลายสถาน ยามถึงกาล มรณา อย่าฉงน
ถึงโลกหน้า ย่อมสุขา ภิรมย์ยล หมดกังวล กลัวตาย ได้แล้วเอย.

เรื่อง

ธุระในพระพุทธศาสนา

ปาฐกถา

เรื่องธุระในพระพุทธศาสนา

โดย อาจารย์แนบ มหานีรานนท์

ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ขอกราบนมัสการพระคุณเจ้า อันเป็นที่เคารพของชาวพุทธ และท่านสาธุชนผู้ฟังทั้งหลาย

วันนี้ดิฉันจะพูดเรื่อง ธุระในพระพุทธศาสนา ซึ่งบางทีอาจจะเป็นเรื่องที่เข้าใจกันยากสักหน่อยเพราะคล้ายกับว่าเอาเรื่องเหตุผลที่แท้จริงในพระพุทธศาสนามาพูดกัน แต่ก็คิดว่าท่านผู้ฟังในที่นี้ ได้ศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนากันมาแล้วมิใช่น้อย คงจะไม่เป็นการยากนักที่จะเข้าใจในเรื่องที่จะพูดนี้

อนึ่ง ดิฉันมีความรู้สึกว่า การมาพูดที่พุทธสมาคมนี้ ก็ควรจะเป็นเรื่องเกี่ยวแก่การศึกษาในพระพุทธศาสนา เพราะท่านที่มาฟังคงประสงค์จะฟังเรื่องของพระพุทธศาสนาเท่านั้นและเรื่องที่จะพูดในวันนี้ ดิฉันตั้งหัวข้อเรื่องว่า **ธุระในพระพุทธศาสนา** เพราะเป็นสิ่งที่ชาวพุทธทั้งหลายควรจะทราบว่า อะไรเป็นธุระสำคัญในพระพุทธศาสนา

ธุระสำคัญในพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ **คือ คันถธุระ** กับ **วิปัสสนาธุระ**[๑]

คันถธุระ ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนให้เข้าใจถูกต้องทั้งอรรถและพยัญชนะตามที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก เหล่านี้เรียกว่าคันถธุระ เป็นกิจที่สำคัญขั้นแรกอันหนึ่งที่จะต้องมีการศึกษาเล่าเรียนให้เข้าใจเหตุผลโดยถูกต้องในคำสอนของพระบรมศาสดา

วิปัสสนาธุระ ได้แก่การปฏิบัติเพื่อขูดเกลากิเลสให้หมดสิ้นไป อันนี้เป็นธุระสำคัญยิ่งขั้นที่ ๒ เพราะวัตถุประสงค์ในพระพุทธศาสนานี้ ต้องการกำจัดขูดเกลากิเลสเพื่อพ้นจากสังสารทุกข์

---

(๑) ธัมมปทัฏฐกถา เรื่องพระจักขุบาลเถระ – และ นัย-ขุ มหา. ปุราเภทสุตตนิเทส ๒๙/๒๔๙

ฉะนั้นธุระทั้ง ๒ จึงเป็นธุระสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้หรือจะแพร่หลายรุ่งเรืองกว้างขวางออกไปได้ ก็เพราะธุระทั้ง ๒ ถ้าหากธุระทั้ง ๒ นี้ไม่มี หรือมีแต่ไม่สมบูรณ์ ก็เป็นอันว่าชาวพุทธทั้งหลายไม่สามารถจะมีความเข้าใจถึงเหตุผลในคำสอนของพระพุทธองค์ที่ถูกต้องโดยแท้จริงได้ เพราะธุระทั้ง ๒ นี้ จะต้องเป็นอุปการะซึ่งกันและกัน ฉะนั้นจึงต้องมีทั้ง ๒ อย่างจะมีแต่อย่างเดียวไม่ได้ เช่น จะมีแต่การศึกษาเล่าเรียนอย่างเดียวเท่านั้น แต่ไม่มีการขูดเกลากิเลสให้หมดสิ้นไป ก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาที่แท้จริงได้ หรือถ้าเราจะก้มหน้าก้มตาเพียงปฏิบัติอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงการศึกษาเล่าเรียนในหลักฐาน หรือตำหรับตำราเสียเลยอย่างนี้ การปฏิบัติของเราก็มีหวังผิดอย่างแน่นอน เพราะอะไร เพราะตำราเปรียบเหมือนแผนที่ การศึกษาในตำราเปรียบเหมือนเรียนดูแผนที่ ผู้ปฏิบัติก็เหมือนกับคนเดินทาง ถ้าคนเดินทางโดยไม่รู้จักแผนที่เลยก็มีหวังเดินหลงทางได้

โดยเหตุผลดังกล่าวนี้ ธุระทั้ง ๒ จึงต้องเป็นอุปการะซึ่งกันและกัน จะมีแต่อย่างเดียวก็ไม่สามารถจะเข้าใจเหตุผลที่ถูกต้องได้

ในเรื่องนี้ ดิฉันขอยกตัวอย่างในพระธรรมบทเรื่องหนึ่ง[๒] เชื่อว่าท่านผู้ฟังที่นั่งอยู่ในที่นี้ คงจะเคยได้ยินได้ฟังกันมาแล้วโดยมาก เนื้อความในเรื่องนั้นมีอยู่ว่า ในสมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ มียาจารย์องค์หนึ่งมีนามว่าท่านโปฐิละมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและมีลูกศิษย์มากมายที่ได้ปฏิบัติเป็นพระอรหันต์ไปแล้วก็มีมาก แต่ตนเองยังไม่เคยปฏิบัติเลย และทั้งไม่เข้าใจในวิธีปฏิบัติด้วย พระพุทธองค์จึงเรียกท่านอาจารย์องค์นั้นว่าเป็นผู้มีใบลานเปล่าหมายความว่าถึงจะมีความรู้มากมายแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างไรก็ตาม แต่ก็ยังไม่เข้าถึง หรือยังไม่ได้สรณะแท้จริงดอก โดยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงรับสั่งเรียกโดยอุปมาว่าเป็นผู้ถือใบลานเปล่าในคัมภีร์นั้นไม่มีตัวหนังสือที่เป็นหลักฐานโดยแน่นอนอะไร

---

(๒) ธัมมปทัฏฐกถา เรื่องพระโปฐิละเถระ

เมื่ออาจารย์องค์นั้นได้ยินว่า พระพุทธองค์ทรงเรียกตนด้วยนามอย่างนั้น ก็สามารถเข้าใจความหมายได้ทันที เพราะเหตุว่าท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญา จึงรู้ว่าที่พระองค์รับสั่งใช้นามเราเช่นนั้น ก็เพราะเหตุว่าเรายังไม่ได้ทำการปฏิบัติเพื่อทำลายกิเลส อันเป็นมูลแห่งสังสารวัฏฏทุกข์ให้หมดไปนั่นเอง เมื่อท่านอาจารย์โปฐิละรู้ความหมายเช่นนั้นแล้วก็ต้องการจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เข้าถึงสรณะที่แท้จริงกับเขาบ้าง แต่ตนเองก็ไม่เข้าใจในวิธีปฏิบัติ จึงไปเที่ยวหาพระอรหันต์ที่เคยเป็นลูกศิษย์ซึ่งมีจำนวนตั้งหลายองค์ แต่ก็ไม่มีใครสอนให้ เพราะเหตุว่าเคยเป็นอาจารย์ใหญ่ ท่านคงมีมานะทิฏฐิอยู่มากที่ไหนจะเชื่อจะทำตามคำสั่งสอนของเรา จึงไม่ยอมสอนให้ โดยปฏิเสธว่ากระผมไม่มีความรู้พอที่จะสอนให้ท่านอาจารย์ได้ดอก ลงท้ายที่สุดท่านก็ต้องไปหาสามเณรเล็ก ๆ องค์หนึ่ง ที่เป็นพระอรหันต์ แต่ก็เคยเป็นลูกศิษย์ท่านมา เพื่อให้แนะนำวิธีปฏิบัติวิปัสสนาให้แก่ท่าน แต่สามเณรองค์นั้น เมื่อเห็นอาจารย์มาขอเรียนวิปัสสนากรรมฐานจากท่านเช่นนั้น ท่านมีความรู้สึกว่าอาจารย์ของท่านนี้คงจะหมดมานะทิฏฐิแล้ว จึงได้มาหา ท่านก็มีความยินดีที่จะได้ทำการฉลองพระคุณของอาจารย์ในคราวนี้ แต่ก็จะทดลองดูก่อนว่ามานะทิฏฐิของท่านอาจารย์จะยังมีมากน้อยเพียงไร ในการทดลองของสามเณรนั้น คือสั่งให้อาจารย์โปฐิละเดินลุยลงไปในสระน้ำ ท่านอาจารย์โปฐิละก็เดินลงไปในสระน้ำตามคำสั่งของสามเณร เมื่อสามเณรเห็นท่านอาจารย์เดินลงไปในน้ำตามคำสั่งแล้ว ก็สั่งใหม่ให้เดินกลับขึ้นมาอีก อาจารย์ก็เดินกลับขึ้นมา

เมื่อสามเณรเห็นว่าท่านอาจารย์หมดมานะทิฏฐิ ยอมทำตามคำสั่งของตนทุกประการแล้วเช่นนั้นจึงได้แนะนำวิธีการเจริญวิปัสสนาให้แก่ท่านอาจารย์ การสอนวิปัสสนากรรมฐานของสามเณร ก็คือให้สำรวมอินทรีย์ในทวารทั้ง ๕ และการสำรวมอินทรีย์ในทวารทั้ง ๕ ก็คือเป็นการเจริญมหาสติปัฏฐานนั่นเอง เพราะมีพระบาลีมหาวรรค สังยุตตนิกาย ว่า จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา พหุลีกตา อินฺทฺริยสีลํปริปุเรนฺติ ฯ แปลความว่า สติปัฏฐาน ๔ นั้น ได้เจริญให้มากเต็มที่แล้ว ย่อมยังอินทรีย์สังวรให้บริบูรณ์

แต่การสอนให้สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๕ ของสามเณรนั้น ทำเป็นปัญหาด้วยการอุปมาว่า มีจอมปลวกอันหนึ่ง และมีเหี้ยอยู่ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในจอมปลวก จอมปลวกนั้นมีทางออกอยู่ ๖ ช่อง ให้อุดเสีย ๕ ช่องแล้วคอยจับเหี้ยที่จะเดินออกและเดินเข้าในทางนั้น สามเณรทำปัญหาโดยอุปมาเพียงเท่านี้ ก็เพราะอาศัยเหตุที่ท่านอาจารย์โปฐิละเป็นผู้มีการศึกษาชำนิชำนาญเข้าใจในพระไตรปิฎกแตกฉานนั่นเอง จึงมีความเข้าใจในเหตุผลของการปฏิบัติด้วยการอุปมาของสามเณรได้ทันที ท่านจึงลงมือปฏิบัติ และในเวลาอันไม่ช้า ท่านก็บรรลุมัคค์ผลด้วยเพียงการเดินจงกรมได้ ๗ ก้าวเท่านั้น ท่านก้าวล่วงเสียได้ซึ่งสังสารทุกข์

การที่ดิฉันยกเอาเรื่องของท่านอาจารย์โปฐิละขึ้นมาสาธกให้ท่านฟังนี้ ก็เพื่อเป็นตัวอย่างให้ท่านทั้งหลายเห็นว่า การที่เราจะเข้าใจถึงเหตุผลที่ถูกต้องโดยแท้จริงได้นั้น จะต้องเป็นไปด้วยธุระ ๒ อย่างจะมีแต่อย่างเดียวไม่ได้ เพราะธุระทั้ง ๒ นี้จะต้องเป็นอุปการะซึ่งกันและกัน ตามที่ดิฉันได้เรียนท่านมาแล้วข้างต้นนั้น

เพราะเหตุว่าคำสอนในพระพุทธศาสนานี้ มีความสุขุมคำภีรภาพยิ่งนักท่านจึงวางพระศาสนาคือคำสอนไว้ถึงสามขั้น(๓) คือธรรมบางประเภทก็รู้ได้เพียงปริยัติ ธรรมบางประเภทก็ต้องรู้ได้ด้วยการปฏิบัติ ธรรมบางประเภทก็ต้องรู้ด้วยปฏิเวธะ หมายความว่าธรรมบางอย่างต้องทำให้เกิดขึ้นจึงรู้ ถ้าเรายังไม่เคยทำให้เกิดขึ้น เราก็ยังรู้ความจริงของธรรมประเภทนั้นไม่ได้

ฉะนั้นพวกเราชาวพุทธทั้งหลาย จึงต้องมีทั้งปริยัติและปฏิบัติ ทั้งปฏิเวธะด้วย โดยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาท่านจึงสงเคราะห์ประเภทของธรรมไว้ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ว่า ธรรมประเภทหนึ่งที่มีอยู่แล้วไม่ต้องทำให้เกิดขึ้น คือทุกข์ ธรรมประเภทนี้ควรจะกำหนดรู้ความจริงของธรรมเหล่านั้นเท่านั้น

ส่วนสมุทัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมประเภทนี้ควรจะละให้หมดไป

นิโรธสัจจ์เป็นธรรมที่ดับทุกข์ ธรรมประเภทนี้ควรจะทำให้แจ้ง คือหมาย

---

(๓) สัทธรรม ๓ – ป.สู.ตติย. ๒๓๕

ความว่า นิโรธคือพระนิพพานนั้น ไม่ใช่ธรรมสำหรับกำหนดรู้ หรือเป็นธรรมที่ควรละให้หมดไป

ส่วนธรรมอีกประเภทหนึ่งคือมัคคสัจจ์นั้น ธรรมประเภทนี้ต้องเจริญให้เกิดขึ้นจึงจะมีขึ้นได้

นี่แหละ ท่านแบ่งประเภทกิจของอริยสัจจธรรมไว้(๔)ดังกล่าวแล้ว เมื่อเราเข้าใจประเภทและกิจของอริยสัจจธรรมอย่างนี้แล้ว ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาของเราก็จะไม่ไขว้เขว ก็จะไม่เป็นการยุ่งยากอะไรเลย

เมื่อเราเข้าใจในเหตุผลของธุระทั้ง ๒ ของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะทำให้เรามองเห็นได้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นการศึกษาเพื่อที่จะขูดเกลากิเลสเท่านั้น หาใช่ว่าจะศึกษาเพื่อลาภ ยศ หรือสรรเสริญ สุขไม่(๕)

ส่วนการศึกษาของชาวพุทธสมัยนี้ ดิฉันยังไม่แน่ใจว่าจะศึกษาเพื่อประโยชน์อย่างนั้น เพราะอะไร เพราะการบวชสมัยก่อนกับเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนกัน แต่ก่อนนี้ท่านมาบวชเพื่อขูดเกลากิเลส คือเมื่อก่อนที่เข้าไปบวชนั้น ท่านศึกษาจนเข้าใจในเหตุผลของบรรพชาดีแล้ว ว่าการจะบวชนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ฉะนั้นการบวชแต่ก่อนนี้ กับการบวชในสมัยนี้ไม่สู้จะเหมือนกันนัก เพราะการบวชของท่านพระภิกษุแต่ก่อนนี้ท่านได้ศึกษาจนเป็นที่ทราบซึ้งในเหตุผลและทุกข์โทษของสังสารวัฏฏ์โดยแน่นอนแล้ว ท่านจึงออกบวชเพื่อจะพ้นจากสังสารทุกข์กันจริง ๆ

เพราะฉะนั้น เมื่อบวชแล้วจึงมุ่งหวังทำธุระสำคัญในพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ นี้ จะทำแต่อย่างเดียวไม่ได้เช่นเราจะมีการปฏิบัติแต่อย่างเดียว โดยไม่มีการเอื้อเฟื้อต่อปริยัติคือไม่อาศัยตำหรับตำราเสียเลยนั้นไม่ได้ถ้าเข้าใจเช่นนี้ก็เท่ากับไม่ต้องอาศัยคำสั่งสอนอันนี้ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้แน่ เพราะเราไม่ใช่วิสัยที่จะตรัสรู้เอง ถ้าเราไม่อาศัยคำสอนก็แปลว่าเราเป็นผู้ตรัสรู้เอง เช่นนี้ก็คงเป็นไปไม่ได้ เพราะการตรัสรู้เองไม่ใช่ของง่าย ๆ เป็นของยากเหลือเกิน ที่ความรู้ของเราเองนั้นจะเป็นไปได้โดยถูกต้อง

---

(๔) กิจของอริยสัจ ๔ – สัง.มหา. ปริญเญยยสูตร ๑๙/๔๙๑

(๕) นัย–ขุ. มหา. ปุราเภทสุตตนิเทส ๒๙/๒๔๙

ฉะนั้นจึงต้องอาศัยการศึกษาก่อน เมื่อเข้าใจแล้ว จึงจะปฏิบัติให้ถูกต้องได้

การบวชของท่านพระภิกษุครั้งพุทธกาล โดยมากก็ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรู้มาดีแล้วทั้งนั้น เป็นปุโรหิตก็มี เคยเป็นอาจารย์เขามาแล้วก็มี ล้วนแต่มีการศึกษาในวิชาอื่นๆมาอย่างช่ำชองแล้ว และท่านเหล่านี้เมื่อมาถึงพระพุทธเจ้านั้น ก็มิใช่ว่ามีอายุเล็กน้อย **โดยมาก**เป็นผู้มีอายุกันมามากๆแล้ว เช่นพระโมคคัลลาและพระสารีบุตรเป็นต้น เมื่อมาพบพระพุทธเจ้านั้น ก็มีอายุแก่กว่าพระพุทธองค์ คงจะอายุราวสัก ๗๐ หรือ ๘๐ ปี เพราะท่านเหล่านี้นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ท่านเหล่านี้ล้วนแต่ค้นคว้าหาเหตุผลกันมาอย่างช่ำชองแล้ว ไม่ใช่คนโง่ เมื่อท่านได้เหตุผลในพระพุทธศาสนาดีแล้วจึงได้เข้ามาบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา(๖) และการประพฤติพรหมจรรย์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ก็ต้องสมบูรณ์หรือมีพร้อมด้วยธุระทั้ง ๒ คือ **คันถะธุระ** และ **วิปัสสนาธุระ**

เมื่อพูดถึงธุระทั้ง ๒ นี้แล้ว ก็เป็นปัญหาถามขึ้นมาว่า ทำไมธุระในพระพุทธศาสนาจึงมีแต่การเล่าเรียนพระไตรปิฎกับการทำวิปัสสนาเท่านั้นหรือ นอกจากนี้ไม่ใช่ธุระในพระพุทธศาสนาหรือ เช่นการรักษาศีล การทำสมาธิ เหล่านี้ ข้อนี้ก็ตอบว่าเป็นธุระในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ต้องมีทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น สงเคราะห์อยู่ในวิปัสสนาธุระแล้ว เพราะวิปัสสนาธุระก็ต้องเดินตามมัคค์มีองค์ ๘ นั่นเอง(๗)

แต่การเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา ในองค์มัคค์ ๘นั้น จะตรงกันกับศีล สมาธิ ปัญญา ที่เราเข้าใจกันอยู่ในเวลานี้หรือไม่นั้น ข้อนี้ดิฉันก็ยังไม่แน่ เพราะที่ดิฉันเคยได้ยินมาโดยมากก็มีความเข้าใจกันว่าต้องถือศีลเสียก่อน แล้วทำสมาธิ เมื่อสมาธิดีแล้วจึงจะเกิดปัญญาขึ้นมาเอง ดังนี้เป็นต้น ความเข้าใจเช่นนี้ ยังไม่ตรงกับคำว่ามัคค์มีองค์ ๘ คือหมายความว่า ทางเดียวแต่มีองค์ ๘ไม่ใช่มัคค์มี ๘ ทาง จะได้ทำทีละทาง เช่นเราถือศีล เราก็จะมีแต่ศีลอย่างเดียว สมาธิยังไม่มี ถ้าเราทำสมาธิ เราก็จะ

---

(๖) พรหมจรรย์ คือ มรรคมีองค์ ๘–สัง.มหา. ภิกขุสูตร ๑๙/๘

(๘) นัย–ม. มู. จูฬเวทัลลสูตร ๑๒/๔๕๐

มีแต่ศีลกับสมาธิ ๒ อย่างเท่านั้น ส่วนปัญญายังไม่มี แต่ถ้าเราทำวิปัสสนา เราก็จะมีทั้งศีลทั้งสมาธิ ทั้งปัญญาพร้อมด้วยมัคค์มีองค์ ๘ โดยเหตุนี้ วิปัสสนาจึงเป็นธุระสำคัญในพระพุทธศาสนา

แต่ในเวลานี้ พระพุทธศาสนาล่วงไป ๒๕๐๐ ปีกว่าแล้ว ธุระในพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ กำลังหันหลังให้กัน ไม่ยอมหันหน้าเข้าหากันเลย ปริยัติก็ไปทางหนึ่ง ปฏิบัติก็ไปทางหนึ่ง ปรับปรุงให้ลงกันไม่ได้โดยเหตุนี้จึงทำให้เกิดลัทธิต่างๆขึ้นในทางปฏิบัติ ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่จะทำความวิบัติให้แก่พระพุทธศาสนา เพราะการที่จะเข้าถึงเหตุผลในพระพุทธศาสนาที่แท้จริงหรือถูกต้องได้ ก็ต้องอาศัยธุระทั้ง ๒ เพราะธุระทั้ง ๒ ต้องเป็นอุปการะซึ่งกันและกัน จึงต้องปรับปรุงให้เข้ากันได้ ถ้าหากปรับปรุงลงกันไม่ได้ความเข้าใจอันนั้นก็ได้แต่เพียงลัทธิอย่างหนึ่งเท่านั้น หาใช่ถูกต้องด้วยเหตุผลตามคำสอนของพุทธศาสนาไม่

ดิฉันขอเรียนยกตัวอย่างย่อๆ ให้ท่านผู้ฟังพิจารณาดูเหตุผลของธุระทั้ง ๒ นี้ว่าจะเป็นอุปการะกันอย่างไร เช่นผู้ที่จะเจริญวิปัสสนา ก็จะต้องเข้าใจภูมิของวิปัสสนาเสียก่อน ข้อนี้มีหลักฐานอยู่มากมายซึ่งใครๆก็ทราบกันดีว่า ผู้ที่จะเจริญวิปัสสนาจะต้องเรียนภูมิของวิปัสสนาเสียก่อน คำว่าภูมินี้ จะหมายถึงอารมณ์ก็ได้

ภูมิของวิปัสสนานั้นมี ๖ อย่าง(๘) ได้แก่ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท นี้เป็นภูมิของวิปัสสนา หมายความว่าสภาวธรรมในภูมิทั้ง ๖ นี้ เป็นวัตถุที่จะเอามาใช้รับรองการเพ่งของวิปัสสนา เพราะวิปัสสนาจะต้องเอาสภาวธรรมเหล่านี้มาพิจารณา จนกว่าจะได้ความจริงของสภาวธรรมเหล่านั้น ปัญญาที่เข้าไปรู้ตามความเป็นจริงของวัตถุธรรมเหล่านั้นมีขันธ์เป็นต้นปัญญานั้นแหละเรียกว่าวิปัสสนา

ฉะนั้นการเรียนรู้ภูมิทั้ง ๖ คือได้กับรูปนามนั้นเป็นปริยัติ เรียกว่า **คันถะธุระ** การเพ่งพิจารณาเพื่อให้รู้ความจริงของภูมิทั้ง ๖ หรือรูปนาม เป็นปฏิบัติ เรียกว่า

(๘) ภูมิของวิปัสสนา–วิสุทธิมัคค์ ปัญญานิเทส ๑๐๖

วิปัสสนาธุระ ฉะนั้นผู้ทำวิปัสสนาถ้าไม่ศึกษานามรูปให้เข้าใจดีเสียก่อนแล้ว ดิฉันขอยืนยันว่าวิปัสสนาเกิดไม่ได้ ถ้าจะเกิดได้ก็เพียงจินตามยปัญญา ไม่ใช่วิปัสสนาปัญญา เพราะวิปัสสนาปัญญาจะต้องเห็นไตรลักษณ์โดยปัจจุบันธรรม หมายความว่าจะเห็นความไม่เที่ยง หรือการเกิดขึ้นและดับไปของวัตถุธรรมเหล่านั้นกำลังแสดงอยู่เฉพาะหน้า ไม่ใช่โดยอนุมานเอา หรือโดยเทียบเคียงเอาเอง

ข้อสำคัญในเรื่องที่ควรจะรู้ก่อน ก็คือภูมิทั้ง ๖ ซึ่งได้แก่นามรูปนั้นว่าอยู่ที่ไหน ถ้าเราไม่รู้ว่าธรรมเหล่านี้อยู่ที่ใด แล้วจะไปพิจารณาดูความจริงของธรรมเหล่านั้นที่ตรงไหน ถ้าผู้ที่ไม่การศึกษาแล้วจะรู้ไม่ได้เลย โดยเหตุนี้ ธุระทั้ง ๒ จึงจะต้องปรับปรุงให้ลงกันได้ ถ้าหากว่าปริยัติกับปฏิบัติยังปรับปรุงลงกันไม่ได้ ก็ยังถือว่าความเข้าใจนั้นถูกต้องไม่ได้

เพราะเหตุที่ปรับปรุงกันไม่ได้นี้เอง จึงมีลัทธิเกิดขึ้นมากมาย หลายแห่งหลายสำนักมีต่างๆกันผู้ที่ยังไม่ได้เหตุผลที่ถูกต้อง ก็ไปเที่ยวลองทำที่โน่นบ้าง ที่นี่บ้าง ชีวิตของเราก็หมดเปลืองเข้าไปทุกทีบางทีลองยังไม่ทันทั่ว เราก็ตายเสียแล้ว เพราะในเวลานี้มีมากมายหลายอย่างเหลือเกิน และเราจะเอาอะไรเป็นผู้ตัดสินเล่า

โดยเหตุนี้แหละ เราจึงต้องอาศัยการศึกษาตามหลักฐานในพระปริยัติธรรมก่อน แล้วจึงอาศัยการเข้าไปพิสูจน์ดูด้วยการปฏิบัติ จึงจะรู้ว่าในหลักฐานมีความจริงแค่ไหน ในเรื่องการศึกษานี้ แม้พระอรหันต์ก็ยังต้องศึกษาอยู่ เพราะอะไร เพราะว่าถึงแม้ท่านจะเป็นพระอรหันต์ ทำกิเลสให้สิ้นแล้วก็จริงอยู่ แต่ท่านจะรู้ความเป็นจริงของธรรมทั้งหลายให้เหมือนกับพระสัพพัญญุตญาณนั้นไม่ได้ บางอย่างที่พระสาวกรู้เองไม่ได้ ก็ต้องรับฟังเป็นการถ่ายทอดศาสนาไว้จากพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระศาสนา(๔)

วันหนึ่ง มีท่านผู้หนึ่งเดินขึ้นมาบนพุทธสมาคมนี้ เขาแลเห็นพวกเรากำลังศึกษากันอยู่ เขาก็พูดขึ้นว่า จะต้องมัวมานั่งศึกษากันอยู่ทำไม ไม่เห็นมีประโยชน์

(๔) ปริยัติเปรียบด้วยขุนคลัง–อรรถกถา สมันตปาสาทิกา

อะไรเลย เอาแต่จิตดวงเดียวก็พอ บังเอิญดิฉันนั่งอยู่ที่นั่นด้วย ดิฉันจึงบอกว่า ท่านเข้าใจผิดกระมัง พระพุทธศาสนานั้น ท่านวางหลักปริยัติไว้เป็นขั้นต้น ปฏิบัติเป็นขั้นที่ ๒ เขาใช่แต่จะลืมระเบียบการศึกษาเท่านั้นไม่ ยังลืมบุญคุณของการศึกษาเสียอีกด้วย

หากว่าเมื่อ ๒๕๐๐ ปีก่อนโน้น มีคนเข้าใจอย่างท่านที่เห็นว่าการศึกษาไม่จำเป็น ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร ถ้ามีคนเข้าใจอย่างนี้ ป่านนี้ท่านจะไม่รู้จักพระพุทธศาสนาเลย และจะไม่รู้เลยว่าพระพุทธศาสนานั้นคืออะไร นี่หากเพราะอำนาจแห่งการศึกษาของท่านเหล่านั้น จึงได้เป็นมรดกถ่ายทอดไว้ต่อๆกันมาพระพุทธศาสนาจึงยังปรากฏอยู่ในโลกจนถึงทุกวันนี้ได้ นี่แหละเขามีความเห็นกันไปอย่างนี้

เวลานี้ ในวงการของพุทธบริษัทก็กำลังมีความเห็นกันสบสน แม้แต่ในวงการของพุทธสมาคมนี้เอง ก็ยังมีความเห็นไม่เหมือนกัน กรรมการบางท่านก็เห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนมีความสำคัญ ที่จะให้เข้าใจเหตุผลในพุทธศาสนาอย่างแท้จริงได้ แต่กรรมการบางท่านก็เห็นว่าเสียเวลาเปล่าๆ จะมานั่งศึกษากันทำไม เสียเวลาและสุขภาพด้วย นี่แหละแม้แต่พวกเราชาวพุทธก็ยังเป็นอย่างนี้ เพราะเหตุอะไรเพราะเหตุว่าเราไม่ยอมปรับปรุงกัน จึงต้องว้าวุ่นกัน

ความจริงการศึกษานี้ เมื่อเราอาศัยเหตุผลเป็นหลักแล้ว เราไปศึกษาที่ไหนหรือสำนักไหน ก็ตามไม่สำคัญดอก เพราะถือว่าการไปแสวงศึกษานั้น จะผิดหรือถูกก็ตาม ก็เป็นไปเพื่อความรู้ทั้งนั้น และก็เป็นการเพิ่มปัญญาบารมีของเรา ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อผิดก็ให้รู้ว่าผิด เมื่อถูกก็ให้รู้ว่าถูก อย่างนี้ไม่เป็นไรเพราะความรู้อันนี้สามารถคุ้มครองรักษาตัวได้

แต่ถ้าไม่ศึกษาให้เข้าใจในเหตุผลเสียก่อนเลย ถ้าไปเจอที่สอนผิด บางทีอาจเข้าใจผิดไปตามอาจารย์ เรื่องนี้ลำบากมาก เพราะถ้าเข้าใจผิดแล้ว แก้ไขไม่ค่อยได้นอกจากเป็นคนที่มีเหตุผลหรือยอมรับฟังเหตุผลกันบ้างเท่านั้นจึงจะแก้ไขได้ มิฉะนั้นไม่มีหวัง เหมือนคนหลงทางเพราะไม่รู้จักดูแผนที่ก็เช่นเดียวกัน อยากจะกลับก็

ไม่รู้จะกลับอย่างไร เพราะอาจารย์เขาห้ามรู้เสียด้วย

ดิฉันขอยกตัวอย่าง เช่นเวลานี้เราจะทำวิปัสสนา จะไปสำนักไหนๆก็มีแต่วิปัสสนาทั้งนั้น ทุกแห่งไม่มีใครทำสมถะ เพราะใครๆก็รู้กันว่าวิปัสสนาเป็นธรรมที่ดีสุดยอดในพระพุทธศาสนา จึงทำวิปัสสนากันทุกแห่ง ฉะนั้นก่อนที่เราจะไปทำวิปัสสนาที่ไหนก็ตาม เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจในเหตุผลความหมายของคำว่าวิปัสสนาคืออะไรเสียก่อน และการทำวิปัสสนานั้นเพื่อประโยชน์อะไร วิปัสสนามีความหมายต่างจากสมถะอย่างไร[๑๐] ข้อนี้ต้องศึกษาให้เข้าใจให้ดีเสียก่อน ดิฉันจะเรียนให้ทราบเดี๋ยวนี้เวลาก็ไม่พอ ถ้าเราพยายามให้มีความเข้าใจในเหตุผลแห่งธรรมเหล่านี้เสียก่อนแล้ว เราก็จะไปหาสำนักที่ทำวิปัสสนาถูก ถ้าไม่เข้าใจเหตุผลเสียก่อนแล้ว ท่านคงหาสำนักทำวิปัสสนาไม่เจอแน่

ดิฉันได้เคยถามผู้ที่จะไปเจริญวิปัสสนาว่า เพราะเหตุไรจึงได้อยากทำวิปัสสนา และการทำวิปัสสนานั้นเพื่อประโยชน์อะไร เอาเพียงเหตุผลง่ายๆแค่นี้เท่านั้น โดยมากทีเดียวมักจะไม่ใคร่มีใครที่จะให้เหตุผลที่ถูกต้องเลย โดยมากบอกว่า อยากเห็นไตรลักษณ์บ้าง อยากเห็นรูปนามเกิดดับบ้าง อยากได้บุญได้กุศลบ้าง อยากได้ความสุขบ้าง เพราะเขาว่าการทำวิปัสสนานั้น เป็นสุขสบายเหลือเกิน ดังนี้เป็นต้น

เหตุผลตามที่เขาบอกมานั้น ไม่ใช่เหตุผลของการทำวิปัสสนาเลย เพราะการที่จะมาทำวิปัสสนานี้โดยเหตุผลที่ถูกแล้ว ต้องทำเพื่อขูดเกลากิเลส หรือเพื่อเอากิเลสออก ไม่ใช่เอากิเลสเข้า เพื่อพ้นทุกข์ในสังสารวัฏฏ์อย่างเดียวเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อหาความสุข

การที่เรามีโยนิโสมนสิการ[๑๑] ไม่ถูกต้องด้วยอรรถธรรมนั้น ก็เพราะขาดการศึกษา ซึ่งเป็นความสำคัญในขั้นต้น เราจึงพลอยทำตามๆเขาไป โดยไม่รู้ผิดรู้ถูก เห็นเขาว่าดี ก็อยากได้กับเขาบ้างจึงไปทำวิปัสสนาตามคำเขาบอกเล่า

---

(๑๐) ดูแผนผังแสดงความต่างกัน ของสมถะกับวิปัสสนาโดยสังเขป ที่ตอนท้ายของเรื่องนี้

(๑๑) โยนิโสมนสิการ คือ การทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ตรงกับความเป็นจริงของสภาวะธรรม

ครั้นเมื่อไปทำแล้ว ก็สุดแต่ว่าอาจารย์จะสอน เมื่ออาจารย์บอกว่าสำเร็จก็สำเร็จ บอกว่าเห็นก็เห็น บอกว่าได้ก็ได้ตามเขาไปด้วย แต่ตัวเองนั้นไม่มีความรู้ในเหตุผลที่กระทำคือการปฏิบัติของตัวเองเลย แล้วก็หลงยึดมั่นในธรรมที่คนอื่นเขาบอกให้ ก็เกิดปีติยินดี

หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ปฏิบัติที่กระทำความเพียร เมื่อกวดสติให้เกิดมากๆขึ้นจนกระทั่งสตินั้นติดต่อกัน แล้วสมาธิก็เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติก็ได้พบความสงบเข้า จะมากหรือน้อยก็ตาม ซึ่งบางคนเกิดมาจนจะแก่ตาย ยังไม่เคยลิ้มรสของสมาธิเลย เพราะว่าจิตใจมัวยุ่งอยู่ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน ยิ่งมีอายุอยู่นานตั้ง ๗๐-๘๐ ปี นานเข้ารู้สึกว่ามันยิ่งยุ่งมากขึ้น ไม่มีโอกาสที่ได้พบกับความสงบเลย ครั้นพอไปทำกรรมฐาน ได้มีโอกาสพบกับความสงบเข้า เพียงแค่สมาธิเท่านั้น ยังไม่เกิดปัญญาที่จะรู้ถึงเหตุผลตามความเป็นจริงในที่นั้นเลย ก็เกิดดีใจและปลื้มอกปลื้มใจเหลือเกิน เข้าใจว่าวิปัสสนามีความสุขอย่างนี้ทีเดียวหนอ แล้วก็เที่ยวได้ประกาศเรียก-ร้องให้ใครๆไปปฏิบัติวิปัสสนา ท่านจะได้พบความสุขจริงๆ มันสบายเหลือเกินและก็เข้าใจว่าตนได้ถึงหรือได้พบพระนิพพานแล้ว เพราะเวลานั้นจิตใจ สอาดสงบ สว่างผ่องใส แม้โลภ โกรธ หลง ก็มองไม่เห็นมี เพราะอำนาจสมาธิกดทับอยู่ กิเลสจึงยังไม่เกิดขึ้นได้ ก็เข้าใจว่าในที่นั้นเป็นพระนิพพาน แต่ที่แท้จริงแล้วเป็นความเข้าใจผิด เพราะอะไร เพราะเหตุว่า ในที่นั้นเป็นเพียงสมาธิเท่านั้น วิ-ปัสสนายังไม่เกิดขึ้น แล้วจะไปถึงพระนิพพานได้อย่างไร เพราะการไปถึงพระนิพพาน ต้องถึงด้วยปัญญา(๑๒) ไม่ใช่ถึงด้วยสมาธิ และก็มิใช่เพียงวิปัสสนาจะเกิดไม่ได้เท่านั้น ยังซ้ำทำให้เกิดวิปลาสขึ้นด้วย คือสุขวิปลาส ที่เข้าไปอาศัยอารมณ์ของสมาธินั้นเกิดขึ้น เพราะเหตุว่าอำนาจของสมาธิไม่สามารถที่จะทำลายวิปลาสได้ด้วยเหตุนี้ สุขวิปลาสจึงอาศัยเกิดขึ้นในอารมณ์ของสมาธิได้

ถ้าวิปัสสนาเกิดแล้ว สุขวิปลาสจะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเหตุว่าวิปัสสนาเป็น

(๑๒) บุคคลย่อมบริสุทธิ์ด้วยปัญญา–สัง.ส. อาฬวกสูตร ๑๕/๒๑๘

ตัวทำลายวิปลาสธรรม ฉะนั้นในอารมณ์ของวิปัสสนาจึงมีแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มี ๓ อย่างนี้เท่านั้น ไม่มีคำว่าสุขในวิปัสสนาเลย เพราะเหตุนี้ปัญญาในวิปัสสนาจึงทำลายวิปลาสทั้ง ๓[๑๓]ได้ คือ

๑ **นิจจวิปลาส** ที่เห็นว่าเบญจขันธ์เป็นของเที่ยง จะทำลายได้เพราะความรู้สึกว่าไม่เที่ยง ที่เกิดขึ้นเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

๒ **สุขวิปลาส** ที่เห็นว่าเบญจขันธ์เป็นสุข จะทำลายได้เพราะความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ที่เกิดขึ้นเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

๓ **อัตตวิปลาส** ที่เห็นว่าเบญจขันธ์เป็นตัวตน หรือมีตัวตนอยู่ในเบญจขันธ์ จะทำลายได้เพราะความรู้สึกเป็นอนัตตา ที่เกิดขึ้นเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

โดยเหตุนี้ ในอารมณ์ของวิปัสสนา วิปลาสธรรมย่อมอาศัยเกิดขึ้นไม่ได้ แต่ส่วนในอารมณ์ของสมาธินั้น มีความรู้สึกตรงกันข้ามกับวิปัสสนา เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิ ย่อมทำให้รู้สึกว่าเป็นสุข เมื่อรู้สึกว่าเป็นสุข ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้รู้สึกว่าเป็นของดี และเห็นว่าเป็นของเที่ยง เพราะอารมณ์ของสมาธิไม่สามารถที่จะทำลายสันตติที่ปิดบังอนิจจังได้ ถ้าสันตติยังไม่ถูกทำลายลงตราบใดความรู้สึกว่าไม่เที่ยงก็ยังปรากฏไม่ได้อยู่ตราบนั้น เมื่อความไม่เที่ยงปรากฏขึ้นในที่นั้น ก็ย่อมมีความรู้สึกว่าในที่นั้นเป็นของเที่ยง

ฉะนั้น ผู้ทำสมาธิจึงมีความรู้สึกว่า เบญจขันธ์เป็นของเที่ยงในบางส่วน โดยมากก็เห็นว่าวิญญาณขันธ์เป็นของเที่ยง แต่แยกเอาวิญญาณออกเป็นจิตเสีย จึงไม่ยอมให้พยัญชนะที่ใช้เรียกชื่อว่าจิตนั้นไม่เที่ยง แต่พยัญชนะที่ชื่อว่าวิญญาณนั้นยอมให้ไม่เที่ยง แต่คำว่าจิตนี้ ท่านนักสมาธิไม่ยอมให้ไม่เที่ยง และอย่างน้อยที่สุดก็จะกลับเอาวิญญาณออกมาไว้เป็นจิตเดิม ส่วนไม่เที่ยงนั้นเอาไปยกให้เป็นอาการของจิตแต่คำว่าอาการของจิตนั้น ดิฉันก็ไม่เคยพบที่ไหนเลย แต่ท่านที่ได้ผ่านการศึกษาสูงๆมาแล้ว ท่านคงจะพบคำว่า **จิตตะอาการโร** ในที่ไหนมาแล้วกระมัง ท่านจึง

(๑๓) วิปลาสธรรม–อัง. จตุก. วิปัลลาสสูตร ๒๑/๖๑

ว่าไม่เที่ยงนั้นไม่ใช่จิต เป็นอาการของจิตต่างหาก ตกลงเราต้องมาเถียงกันก็เพราะยึดเอาแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น เพราะขาดการศึกษาอรรถคือความหมายหรือเนื้อความของในพยัญชนะนั้นๆ แล้วก็ทำให้ถือเอาเนื้อความในพระสุตตันตปิฎก กับในพระอภิธรรมให้แตกต่างกันไป ไม่สามารถที่จะปรับปรุงให้เข้ากันได้

โดยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้ขอร้องให้นักศึกษาพระอภิธรรมมีการศึกษาพระสูตรขึ้น เพื่อจะได้ไม่ทำให้เนื้อความในพระสูตรกับพระอภิธรรมผิดกันไป และเพื่อจะได้มีความเข้าใจปรับปรุงปิฎกทั้ง ๒ ให้เข้ากันได้ ไม่ให้แตกต่างกัน ดังเช่นจิตกับวิญญาณไม่ใช่อย่างเดียวกัน[๑๔]ดังนี้เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะธุระทั้ง ๒ นั้นต่างคนก็ต่างหันหลังเข้าหากัน ปริยัติกับปฏิบัติจึงไม่ลงกันได้ ทางฝ่ายปริยัติบอกว่า วิปัสสนาต้องเห็นจิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาสมัยสากลนี้เห็นว่าจิตนั้นเที่ยง ปริยัติบอกว่าขันธ์เป็นทุกข์ แต่นักวิปัสสนาสมัยนี้บอกว่าขันธ์เป็นสุข ก็เพราะไม่ศึกษาให้รู้จักขันธ์เสียก่อน

อันที่จริงพระพุทธองค์ประกาศพระศาสนาอยู่ ๔๕ ปี พระองค์ก็ตรัสอยู่ว่าขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ทรงเทศนาดังนี้เสมอๆ แต่ผู้ปฏิบัติมีความรู้สึกว่าขันธ์ ๕ เป็นสุข ในเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วเข้าใจว่าสมาธินั้นเป็นนิพพาน ความสุขอันนั้นไม่ใช่ขันธ์ เพราะว่าขันธ์นั้นท่านบอกว่าเป็นทุกข์ แต่ความจริงสมาธิก็หาพ้นจากขันธ์ ๕ ไปได้ไม่ และความสุขนั้นก็เกิดจากเวทนาขันธ์ที่เข้าไปเสวยอารมณ์ที่อาศัยเกิดขึ้นจากสมาธิ ที่แท้แล้วความสุขอันนั้นก็ได้แก่เวทนาขันธ์นั้นเอง หาใช่ความสุขของพระนิพพานไม่ แต่ผู้ปฏิบัติเข้าใจว่าความสงบนั้นเป็นเพราะนิพพาน เพราะไปยึดเอาว่า นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ[๑๕]ซึ่งแปลว่า สุขอื่นนอกจากความสงบไม่มี

แต่คำว่าความสงบในที่นี้ ท่านหมายถึงความสงบจากกิเลส และสงบ

---

(๑๔) จิต หรือใจ หรือวิญญาณนั้นโดยเนื้อความเป็นอย่างเดียวกัน–อภิ. วิภังค์. ๓๕/๒๙๗

(๑๕) ขุ. คาถาธรรมบท สุขวรรค ๒๕/๓๕

จากทุกข์คือขันธ์ทั้ง ๕ หรือจะว่าสงบจากสังขารทั้งปวงก็ได้ ความสงบอันนี้จึงจะได้ชื่อว่าเข้าถึงสันติสุขได้

การที่มีความเข้าใจว้าวุ่นกันอยู่ในเวลานี้ ก็เพราะผู้ปฏิบัติไม่เอื้อเฟื้อต่อหลักปริยัติกันเสียเลยหันหลังให้กับการศึกษา ไม่พยายามปรับปรุงการปฏิบัติของตนให้เข้ากับหลักฐานตำหรับตำรา แล้วยังกลับเกิดความเห็นที่ไม่จำเป็น ต้องเล่าเรียนอะไรก็ได้ ปฏิบัติไปก็รู้เอง แต่อย่าลืมว่าเราไม่ใช่พระพุทธเจ้า จะได้ตรัสรู้เองโดยไม่ต้องอาศัยคำสั่งสอน

ถ้าเราพูดกันโดยเหตุผลที่ถูกต้องแล้ว ผู้ที่ประสงค์จะปฏิบัติโดยจะเป็นสมถะหรือวิปัสนาก็ตามควรจะต้องศึกษาให้ได้เหตุผล ในธรรมที่ตนจะปฏิบัตินั้นให้ดีเสียก่อนแล้วจึงค่อยลงมือปฏิบัติ และในระหว่างที่ปฏิบัติอยู่นั้น เมื่อได้เหตุผลอะไรหรือได้พบอารมณ์อะไรเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ ซึ่งบางทีอาจเป็นอารมณ์ที่เรายังไม่เคยรู้เคยเห็น ก็อย่าเพ่อทึกทักเอาว่า เราได้รู้ธรรมเห็นธรรมแล้ว หรือว่าถึงนิพพานแล้วอย่างนี้เป็นต้น เราควรจะศึกษาปรับปรุงเหตุผลในความเข้าใจนั้นให้ถูกต้องด้วยหลักฐานในพระปริยัติธรรมนั้นอยู่เสมอไป เพราะธุระทั้ง ๒ นี้ต้องเดินไปคู่กันอุปมาเหมือนคนเดินทางที่ตนยังไม่เคยไปถึงที่นั้นๆ ก็จำเป็นจะต้องดูแผนที่เรื่อยๆ ไปในระหว่างที่เดินทาง ถ้ามิฉะนั้นก็มีหวังหลงทางอยู่ในป่านั่นเอง หรือถ้าจะถือเสียว่าไม่จำเป็นจะต้องไปนั่งเรียนดูแผนที่กันทำไม เมื่อเราจะเดินทางที่เรายังไม่เคยไป เราก็อาศัยให้คนอื่นที่เขารู้จักพาไปก็แล้วกันสบายดี มันก็ถึงเหมือนกัน

ถ้าท่านมีความเข้าใจดังนี้ ดิฉันก็อยากจะตั้งเป็นคำถามท่านสักข้อหนึ่งว่าท่านจะเอาอะไรมาตัดสินว่าคนที่พาไปนั้น เขาจะพาท่านไปไม่ผิดและถ้าหากเขาพาท่านไปผิด ท่านจะมีหนทางรู้ได้อย่างไรว่าเขาพาไปไม่ผิด ถ้าไม่อาศัยเหตุผลและหลักฐานไว้บ้างเลย อาศัยเชื่อแต่คนอื่นเท่านั้น เช่นนี้ก็เป็นความเชื่อที่น่าหวาดเสียวมากเพราะเป็นการเสี่ยงภัยใกล้ต่ออันตราย ที่จะถูกมิจฉาทิฏฐิมันจับกินเสียมากกว่าที่จะปลอดภัยไปได้

ในเรื่องนี้ ดิฉันเคยพบอยู่เสมอๆ สำหรับท่านที่ได้ประกาศตนว่า ตนนั้นเป็นผู้สำเร็จมาแล้วในทางปฏิบัติวิปัสสนา ทั้งๆที่การปฏิบัตินั้นไม่มีเหตุผลที่น่าจะเชื่อถือเลย ก็ยังเชื่อกันได้ ครั้นได้ไปเข้าปฏิบัติแล้ว เมื่อถูกถามถึง เหตุผลที่ได้ไปปฏิบัติมานั้น ก็ไม่สามารถจะให้เหตุผลแก่ผู้ฟังที่ต้องการเหตุให้เกิดศรัทธาปสาทะได้ เมื่อไม่สามารถที่จะให้เหตุผลได้ ก็หลบเข้าหลุมหลบภัยด้วยคำว่า **ปจฺจตฺตํ** ซึ่งเขาแปลว่าพูดให้คนอื่นเข้าใจไม่ได้ ดิฉันนึกขำว่า ท่านนักธรรมสมัยสากลนี้ เขาเอาคำว่า **ปจฺจตฺตํ** มาเป็นหลุมหลบภัยของผู้ปฏิบัติที่ไม่มีเหตุผล หรือที่ไม่สามารถจะให้เหตุผลได้ เอะอะก็วิ่งเข้าหลุมหลบภัยด้วยคำว่า **ปจฺจตฺตํ**

ครั้นจะพูดว่าฉันบอกไม่ได้ เพราะฉันไม่รู้ ก็กลัวจะเสียภูมิ ก็เลยหลบคำว่า **ปจฺจตฺตํ** ซึ่งเขาแปลว่าพูดไม่ได้ บอกไม่ได้

ฉะนั้น ขอให้เราลองมาใช้วิจารณญาณกันด้วยเหตุผล ว่าถ้าคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่พูดไม่ได้แล้ว หรือเมื่อตนเข้าใจในเหตุผลแล้วจะพูดให้คนอื่นเข้าใจในเหตุผลที่ตนรู้นั้นไม่ได้ สมเด็จพระบรมศาสดาก็คงจะเทศนาให้พระสาวกทั้งหลายตรัสรู้ตามอย่างที่พระองค์ตรัสรู้ไม่ได้ ถ้าเช่นนั้นนับแต่พระโสดาจนถึงพระอรหันต์ก็ต้อง เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะต้องตรัสรู้เอง ไม่มีพระอริยะที่ตรัสรู้หรือสำเร็จด้วยการได้ฟังคำเทศนาหรือคำสั่งสอน ก็คงไม่มีเลย

อีกนัยหนึ่ง ถ้าหากธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นดังนั้น ก็จะได้ประโยชน์อะไรในการที่จะประกาศหรือเผยแพร่พระศาสนา เพราะพุทธศาสนาเป็น **ปจฺจตฺตํ** คือพูดให้คนฟังหรือพูดให้คนเข้าใจไม่ได้ จึงเรียนขอให้ท่านผู้ฟังในที่นี้โปรดพิจารณาดูว่าความเข้าใจของผู้ปฏิบัติที่ดิฉันยกเอามาเป็นตัวอย่างนั้น เป็นเหตุผลเพียงพอหรือไม่ ในการที่ยกเอาคำว่า **ปจฺจตฺตํ** ขึ้นมาปิดปากตนเอง

ความจริง คำว่า **ปจฺจตฺตํ** ท่านไม่ได้หมายความว่าพูดไม่ได้ หรือบอกไม่ได้ คำนี้เป็นเพียงว่าใครกินใครก็อิ่ม คนที่ไม่กินนั้นจะให้เกิดความอิ่มด้วยไม่ได้ ความ

อิ่มจะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ไม่กินอาหารนั้นเป็นไปไม่ได้ คือฉันจะหาอาหารให้เธอกินได้ แต่จะให้ฉันกินแทนแล้วเธอเป็นผู้อิ่มอย่างนี้ไม่ได้

หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงว่าการที่จะบรรลุมัคค์ผลนิพพานขั้นไหนนั้น ฅนจะต้องรู้ได้ด้วยตัวเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นเขาบอกว่าตนรู้แล้ว หรือจะต้องให้คนอื่นเขารับรองว่า ตนนั้นได้แล้วหรือถึงแล้ว ดังนี้เป็นต้นแต่นี่เอามาแปลเสียว่าพูดให้คนฟังรู้ไม่ได้

ถ้าคำว่า **ปจฺจตฺตํ**[๑๖] แปลว่าพูดหรือแสดงให้คนเข้าใจไม่ได้ ก็คงขัดเรียกกับคำว่า **เอหิปสฺสิโก**[๑๖] ซึ่งแปลว่า เรียกให้มาดูหรือหมายความว่าคำสอนของพระศาสนานี้ เป็นของจริง ท้าให้มาพิสูจน์ได้ เมื่อในคำแปลของ **เอหิปสฺสิโก** แปลว่าเรียกให้มาดู แต่แปลคำว่า **ปจฺจตฺตํ** ว่าพูดให้ฟังไม่ขึ้นได้คำทั้ง ๒ นี้ จะมิขัดกันหรือ ขอท่านผู้ฟังโปรดรับไปพิจารณาดู

แต่เท่าที่ดิฉันยกขึ้นมาเทียบกันแล้ว ก็เชื่อว่าท่านผู้ฟังคงจะทราบได้ในเวลานี้แล้ว ว่ามีเนื้อความขัดกัน แต่ในธรรมทั้ง ๒ บทนี้ เป็นเรื่องเดียวกัน ของท่านไม่ขัดกันเลยเพราะเป็นคุณธรรมอย่างเดียวกัน พระพุทธศาสนาสอนให้คนฉลาด ไม่ใช่สอนให้คนโง่เลย

นี่แหละ การศึกษาพระพุทธศาสนาของพวกเราในเวลานี้ กำลังรวนเรกันมาก จนไม่สามารถที่จะเอาเป็นกำหนดกฎเกณฑ์ได้ทั้งคันถะธุระและวิปัสสนาธุระแยกย้ายกันไปคนละทางสองทาง

บางท่านก็บอกว่า การที่จะไปนิพพานนั้น ไม่ต้องทำอะไรมากมาย ถือศีลอย่างเดียวก็พอขอให้บริสุทธิ์ก็แล้วกัน

บางท่านก็บอกว่า ทำสมาธิให้ดี หรือแหลมคมแล้ว วิปัสสนาก็จะเกิดขึ้นมาเอง

ในการที่มีความเข้าใจสับสน และเกิดปัญหาถกเถียงกันนี้ ก็มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว แต่เวลานั้นพระพุทธองค์ยังไม่ทรงตรัสรู้ และการประกาศพระศาสนา

---

(๑๖) เอหิปสฺสิโก แปลว่า เป็นธรรมที่ควรเรียกให้มาดูหรือให้พิสูจน์ดู ปจฺจตฺตํ แปลว่าเป็นธรรมอันบุคคลพึงรู้เฉพาะตน–อัง. ติก. อุโปสถสูตร ๒๐/๒๓๔

ก็ยังไม่เกิดขึ้น ถึงเขาจะมีความเข้าใจไขว้เขว หรือไม่มีความเข้าใจ เราก็ยังน่าอภัยให้เขา เพราะเวลานั้นพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น จึงไม่มีใครที่จะสามารถเข้าใจในเหตุผลที่ถูกต้องได้

ส่วนพวกเราในสมัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บังเกิดแล้ว พระศาสนาก็ประกาศแล้ว และตำหรับตำราก็มีบรรจุไว้ทุกอย่าง สมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผล ทั้งเราก็ยอมรับนับถือแล้ว แต่ถ้าเรายังไม่เข้าใจหรือยังเข้าใจผิดอยู่อีก ก็น่าจะถูกปรับโทษยิ่งกว่าคนในสมัยก่อนพุทธกาล และไม่ควรจะอภัยให้ด้วย ภัยอันร้ายแรงที่สุดแห่งการวิบัติของพระศาสนานั้น มีอยู่หลายประการ คือ

๑ การที่ไม่ได้ศึกษา

๒ ศึกษาแล้ว แต่ยังเข้าใจไม่ดี

๓ ศึกษาเพื่อเอาประกาศนียบัตร ไม่ได้ศึกษาเพื่อพระพุทธศาสนา

๔ ประกาศพระศาสนา โดยผู้ประกาศนั้นยังไม่มีความเข้าใจดี

๕ พุทธบริษัทไม่เอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย

๖ ผู้นำแห่งพุทธบริษัท ไม่ประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ให้รู้กันว่าอะไรผิด อะไรถูกต่อพระธรรมวินัย

๗ เอาพระศาสนาเป็นเครื่องมือ เพื่อประโยชน์ที่ตนต้องการ

ใน ๗ ข้อนี้แหละ เป็นเหตุแห่งความวิบัติของพระพุทธศาสนา ซึ่งเวลานี้กำลังระบาดอยู่ในวงการชาวพุทธเรา

ท่านผู้ฟังที่เคารพ แล้วจะคิดแก้ไขกันอย่างไรในพวกเราที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือที่เป็นพุทธบริษัทด้วยกัน ตลอดจน **พระคุณเจ้าที่บวชอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา อันเป็นที่เคารพบูชาของชาวพุทธทั้งหลาย** ที่ได้มานั่งเป็นประธานอยู่ ณ ที่ประชุมนี้ด้วยทุกๆองค์ ว่าเราจะมีวิธีแก้ไขกันอย่างไร และจะแก้ไขกันไหวหรือไม่

สำหรับความรู้สึกในทัศนะของดิฉันนั้น ก็มีอย่างเดียว คือให้พวกเรานี้

แหละ **ต้องช่วยกันทำธุระทั้ง ๒ คือทั้งคันถะธุระ และวิปัสสนาธุระ** ไม่ใช่จะมอบหน้าที่ให้แก่ท่านพระภิกษุแต่พวกเดียวเท่านั้น ถูกแล้วพระภิกษุท่านมีหน้าที่โดยตรงในธุระทั้ง ๒ คือศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติเพื่อขูดเกลากิเลส[๑๗]แต่ว่าพระภิกษุท่านทำก็ได้ของท่าน ไม่ใช่จะไปได้กับท่านด้วยเมื่อไหร่ ใช่ว่าจะไปอาศัยพระภิกษุท่านช่วยทำให้เราหมดกิเลสได้ โดยเราไม่ต้องทำ ก็คงเป็นไปไม่ได้ เราต้องขวนขวายกินเอง แล้วเราจึงจะอิ่ม

เพราะฉะนั้น พวกเราที่เป็นพุทธบริษัทด้วยกันนี่แหละ จะต้องศึกษาในธุระทั้ง ๒ นี้ให้เข้าใจโดยถูกต้องในเหตุผลกันจริง ๆ อนึ่งถ้าเราขาดการศึกษาแล้วถึงแม้พระท่านจะมาสอนเราเราก็จะไม่เชื่อ เพราะเราไม่รู้ เราก็จะไม่เข้าใจในคำสั่งสอนของท่าน

โดยเหตุนี้ ดิฉันจึงมีความเห็นว่า ถ้าเราไม่ศึกษาด้วยก็คงจะไปไม่รอด หรือจะมัวแต่เที่ยวไปทดลองตามเขาว่า โดยไปที่โน่นบ้างที่นี่บ้างก็หมดเวลา อีกประการหนึ่งเราก็ยังไม่มีเครื่องมือพิสูจน์การทดลองนั้น จะได้ผลอย่างไรแต่ถ้าเรามีเครื่องมือพิสูจน์แล้วนั่นแหละ การทดลองจึงจะได้ผล

เมื่อพูดถึงการศึกษาแล้ว ก็อยากจะเรียนให้ทราบอีกสักหน่อยว่า การที่จะศึกษานั้น ไม่ใช่ว่าจะต้องเรียนกันจนจบ ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เช่นนี้ใครจะเรียนจบ ชีวิตพวกเราก็คงเรียนไม่จบแน่ เราเรียนแต่พอให้เข้าใจปรับปรุงเนื้อความเท่าที่เข้าใจนั้น แต่ละบทๆ อย่าให้ขัดกันในพระไตรปิฎก

ความจริงเมื่อย่อพระไตรปิฎกลงมาแล้ว ก็รู้สึกว่าจะไม่มากมายนัก ถ้าเราเรียนด้วยความเข้าใจ เช่นภูมิของวิปัสสนาทั้ง ๖[๑๘]แต่ละภูมิๆ ก็จบพระไตรปิฎกทุกภูมิ ข้อสำคัญนั้น เราต้องเข้าใจในสภาวะของธรรมในภูมินั้นๆก็พอแล้ว เช่น

---

(๑๗) ภิกษุย่อมไม่ศึกษาเพราะเหตุแห่งลาภ ไม่ศึกษาเพราะปัจจัยแห่งลาภ ฯ ไม่หวังได้ลาภ ภิกษุย่อมเล่าเรียนพระสูตร ย่อมเล่าเรียนพระวินัย ย่อมเล่าเรียนพระอภิธรรม เพื่อประโยชน์ฝึกตนเพื่อสงบตน เพื่อให้ตนปรินิพพานอย่างเดียวเท่านั้นฯ–ขุ. มหา. ปุราเภทสุตตนิเทส ๒๙/๒๔๙

(๑๘) วิปัสสนาภูมิ ๖–อรรถกถา วิสุทธิมรรค ปัญญานิเทส ๑๐๖

เราเข้าใจขันธ์ ๕ ก็จบพระไตรปิฎก เมื่อเข้าใจอายตนะ ก็จบพระไตรปิฎก เข้าใจธาตุก็จบพระไตรปิฎก เข้าใจอริยสัจจ์ก็จบพระไตรปิฎก เข้าใจปฏิจจสมุปบาทก็จบพระไตรปิฎก หรือย่อลงมาอีกเพียงมาติกาบทเดียวก็ได้ เช่น กุสลาธรรมา อกุสลาธรรมา อพยากตาธรรมา[๑๙]บทเดียวเท่านี้ก็จบพระไตรปิฎกแล้ว

หรือย่อลงให้สั้นยิ่งกว่านั้น ก็อยู่ที่ตัวเรานี่เอง ก็ตัวเรามีอะไรบ้างเล่า ตัวเราก็ไม่มีอะไรที่นอกไปจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระไตรปิฎกก็อยู่ที่ตา หรืออยู่ที่หูของเรานี่เอง

ฉะนั้น การเห็น หรือการได้ยิน เกิดขึ้นครั้งหนึ่งนั้นแหละ ชื่อว่าพระไตรปิฎกเกิดขึ้นแล้ว ถ้าเราเข้าใจจริงแล้ว ก็สามารถจะแยกการเห็นออกเป็นพระไตรปิฎก ๘๔๐๐ พระธรรมขันธ์ได้ เพราะสภาวธรรมที่ยกขึ้นมากล่าวไว้ในพระไตรปิฎกนั้น ก็อยู่ในตัวเรานี่แหละ ฉะนั้นถ้าจะเรียนพระไตรปิฎกให้เข้าใจดีจริงๆแล้ว จะต้องหันเข้ามาปรับปรุงสภาวะที่มีที่เป็นอยู่ในตัวเราอยู่เสมอไป จึงจะเข้าใจดี ถ้าใครรู้จักตัวเองมากเท่าไหร่ ก็ได้ชื่อว่ารู้จักพระไตรปิฎกมากเท่านั้น

โดยเหตุนี้ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนข้อปฏิบัติ คือวิปัสสนาธุระนั้น ก็ให้รู้จักสภาวะตามความเป็นจริง ที่มีอยู่ในตัวเรานี้เองให้มากที่สุด เพราะปริยัติอยู่ในตัวเรา ปฏิบัติก็ต้องมาดูที่ตัวเราในธุระทั้ง ๒ จึงจะไม่ขัดกัน

ฉะนั้น ในเวลาปฏิบัติจึงให้หยุดพักรู้เรื่องข้างนอก ให้กลับมารู้ที่ตัวนี่เอง แต่ต้องเข้าใจดู และดูให้ถูก เหตุนี้จะต้องเข้าใจความหมายในพระปริยัติให้ดีก่อน จึงจะรู้จักดูตัวเองถูก

เมื่อเรารู้จักความจริงในตัวเรามากเท่าไหร่ ก็จะรู้จักพระพุทธศาสนา หรือเป็นการเข้าถึงพระพุทธศาสนาที่แท้จริงมากเท่านั้น ยิ่งรู้เรื่องภายนอกหรือรู้เรื่องคนอื่นมากเท่าไหร่ ก็ยิ่งห่างจากพระพุทธศาสนาที่แท้จริงมากเท่านั้น

อีกประการหนึ่ง พวกเราควรเข้าใจไว้ด้วยว่า การที่จะเข้าใจพระพุทธศาสนา

---

(๑๙) อภิ. ธรรมสังคณี. ๓๔/๑

ได้ดีนั้นมิใช่เข้าใจดีแต่พยัญชนะหรือภาษาดีแต่อย่างเดียวเท่านั้นไม่ จะต้องเข้าใจถึงอรรถคือเนื้อความก็ต้องเข้าใจดีด้วยจึงจะใช้ได้ จะเข้าใจด้วยการคิดเอาเอง หรือเข้าใจตามครูอาจารย์เขาว่าก็ไม่ได้เพราะพระพุทธองค์ตรัสว่า อย่าเชื่อโดยอาศัยเหตุที่ว่าคนนี้เป็นอาจารย์ของเรา หรือคนนี้มีคนนับถือกันมากก็ไม่ได้[๒๐] เราต้องเข้าถึงเหตุผลด้วยตัวของเราเอง และต้องที่ตัวของเราเองจึงจะใช้ได้ แล้วแต่เราจะเข้าใจความจริงของสภาวธรรมในอันใดอันหนึ่ง หรือในที่ใดที่หนึ่งก็ได้ เช่นในทวารใดทวารหนึ่ง หรือในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรืออิริยาบถใดอิริยาบถหนึ่ง ก็ชื่อว่าได้ความจริงในสภาวะที่เหลือทั้งหมด และเมื่อความหลงหรือความเข้าใจผิดดับลงในที่ใด ก็ชื่อว่าดับลงในที่อื่นด้วย

เรื่องนี้ดิฉันเคยอุปมาว่า เหมือนมีผู้ร้ายอยู่คนหนึ่ง เที่ยวได้ไปทำโจรกรรมอยู่ ๖ ตำบลด้วยกัน ซึ่งหมายถึงอายตนะ ส่วนผู้ร้ายซึ่งหมายถึงกิเลส ที่อาศัยเกิดขึ้นตามอายตนะเหล่านั้น ถ้าเราฆ่าผู้ร้ายตายลงในตำบลใดตำบลหนึ่ง หรืออายตนะใดอายตนะหนึ่งก็ตาม ที่เหลืออีก ๕ ตำบล หรืออีก ๕ อายตนะนั้น ก็ชื่อว่าไม่มีผู้ร้ายด้วย

ฉะนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนา เราจะว่าง่ายก็ง่าย ถ้าจะว่ายากก็ยากจริงเหมือนกันแต่ก็ไม่ถึงกับเหลือวิสัย แล้วแต่ว่าเราต้องการจะศึกษาในแง่ไหน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้องศึกษาก็แล้วกัน

เมื่อได้ศึกษาแล้ว อยากจะรู้ว่าเรามีความเข้าใจแล้วหรือยังนั้น อยู่ที่ว่าเราจะต้องปรับปรุงความเข้าใจของเราให้เข้ากันได้ในปิฎกทั้ง ๓ นั้น และธุระทั้ง ๒ คือปริยัติกับปฏิบัติต้องไม่ขัดกัน ถ้ายังขัดกันอยู่ ก็พึงให้รู้เถิดว่า เรายังเข้าใจไม่ดีพอ หรือยังอ่านหนังสือไม่จบเรื่อง หรืออ่านหนังสือไม่ติดต่อกัน จึงไม่รู้ว่าตอนต้นกับตอนกลางและตอนปลายนั้น จะนำเอามาติดต่อกันได้อย่างไร

ถ้าเราพิจารณาโดยเหตุผลแล้ว จะไม่ขัดกันเลย เพราะว่าเป็นเรื่องเดียวกัน และเราก็เข้าใจกันดีแล้ว ว่าการเรียนปริยัติหรือคันถะธุระนั้น เป็นการศึกษาพระ

---

(๒๐) อัง. ติก. เกสปุตตสูตร ๒๐/๒๑๒

ไตรปิฎก ไม่ใช่เรียนเอกปิฎกหรือทวิปิฎก เราต้องใช้คำว่าเรียนพระไตรปิฎก ถ้าเราเข้าใจกันแต่เพียงคนละปิฎกสองปิฎก พอพบกันเข้าเป็นต้องทะเลาะกันแน่ แต่ความจริงนั้น ไม่ว่าสภาวธรรมอันใด หรือว่าธรรมบทใดบทหนึ่ง ที่มีในปิฎกใดปิฎกหนึ่ง สภาวะอันนั้นก็จะมีอยู่ในสองปิฎกด้วย เว้นแต่จะแสดงเหตุผลไว้มากและน้อยต่างกัน โดยอาศัยเหตุของบุคคลนั้นๆ หรือบางทีก็ต่างกันด้วยพยัญชนะ แต่องค์ธรรมอันเดียวกัน หรือองค์ธรรมอันเดียวกัน และพยัญชนะก็อันเดียวกัน แต่มาในที่ต่างกันก็อาจมีความหมายต่างกันได้

โดยเหตุนี้ ดิฉันจึงอยากจะขอร้องให้พวกเราช่วยกันศึกษา ช่วยกันปฏิบัติ และช่วยกันปรับปรุงเหตุผลในคำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ให้ถูกต้องด้วยเหตุด้วยผล ถ้ามิฉะนั้นก็ไม่สำเร็จแน่

เวลานี้ความวิบัติในพระพุทธศาสนานับวันแต่จะมากขึ้น แต่ว่าท่านที่ยังมองไม่เห็นความสุขุมลุ่มลึกในพระพุทธศาสนา ก็อาจจะเข้าใจว่า เวลานี้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองเจริญขึ้น เพราะสำนักปฏิบัติก็มีมากขึ้น การบรรลุมัคค์ผลก็ง่ายขึ้น การเล่าเรียนก็แพร่หลายขึ้น ท่านจึงเห็นว่าพระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นแต่ท่านอย่าลืมว่า การประกาศพระศาสนาก็ดี การเล่าเรียนหรือการอบรมปฏิบัติก็ดี ในการกระทำเหล่านี้แหละ ถ้าถูกก็ดีอยู่ แต่ถ้าผิดละก้อในขณะนั้นเอง ก็จะเป็นการทำลายพระศาสนาให้วิบัติทันทีและความเข้าใจผิดก็จะมากขึ้น ความเข้าใจเหตุผลที่ถูกต้องก็ต้องน้อยลง โดยเหตุนี้ ดิฉันจึงเห็นว่าเราจะต้องอาศัยเหตุผลเท่านั้น ที่จะเป็นการนำเราเข้าถึงพระศาสนาที่แท้จริงได้

การปาฐกถาเรื่องธุระในพระพุทธศาสนาในวันนี้ ดิฉันขอเรียนถึงเหตุผลของธุระทั้ง ๒ แต่เพียงนี้ ในโอกาสที่เราได้มาประชุมกัน ณ ที่นี้ ขอให้กุศลที่เกิดจากท่านผู้ฟัง และกุศลที่เกิดจากดิฉันผู้อธิบายธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจ จงเป็นพลวะปัจจัยให้เราทั้งมวล ได้ประสบความสำเร็จสมบูรณ์ด้วยธุระทั้ง ๒ ในพระพุทธศาสนาด้วยกันทุกท่านเทอญ

ความต่างกัน ของสมถะกับวิปัสสนา

(ส่วนประกอบของเชิงอรรถที่ ๑๐ ในเรื่องธุระของพระพุทธศาสนา)

ภาวนาธรรม ในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ **สมถะภาวนา** กับ **วิปัสสนาภาวนา** ซึ่งภาวนาทั้ง ๒ นี้ มีสาระสำคัญต่างกัน ดังใจความโดยสังเขปต่อไปนี้

สมถะภาวนา	วิปัสสนาภาวนา
๑ **สภาวะของสมถะ** เป็นไปด้วยอำนาจของสมาธิ	๑ **สภาวะของวิปัสสนา** เป็นไปด้วยอำนาจของปัญญา
๒ **อารมณ์ของสมถะ** ใช้อารมณ์บัญญัติของสมถะเป็นที่ตั้งของฌาน มีกสิณ ๑๐ เป็นต้น	๒ **อารมณ์ของวิปัสสนา** ใช้ปรมัตถอารมณ์ในมหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นที่ตั้งของวิปัสสนาปัญญา
๓ **ลักษณะของสมถะ** มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ	๓ **ลักษณะของวิปัสสนา** มีความรู้แจ้งแทงตลอดความจริง ของสภาวธรรมเป็นลักษณะ
๔ **กิจของสมถะ** มีการกำจัดนิวรณ์เป็นกิจ	๔ **กิจของวิปัสสนา** มีการกำจัดอวิชชาที่ปิดบังความจริงในสภาวธรรมทั้งหลายเป็นกิจ
๕ **ปัจจุปัฏฐาน(ผล)ของสมถะ** มีความไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ ตั้งมั่นอยู่ดุจประทีปที่ไม่ถูกลมเป็นผล	๕ **ปัจจุปัฏฐาน(ผล)ของวิปัสสนา** มีความไม่เข้าใจผินสภาวธรรมทั้งปวงเป็นผล
๖ **ปทัฏฐาน(เหตุใกล้)ของสมถะ** สมถะมีความสุขเป็นเหตุใกล้ให้เกิด เพราะเมื่อใจเป็นสุขแล้ว ย่อมไม่กวัดแกว่งไปในกามทั้งหลาย จึงสงบนิ่งอยู่ ฉะนั้น	๖ **ปทัฏฐาน(เหตุใกล้)ของวิปัสสนา** วิปัสสนามีสมาธิเป็นเหตุใกล้ให้เกิด ดังพระบาลีกล่าวไว้มีความว่า สมาธิย่อมเป็นบาทของวิปัสสนา สมาธิในที่นี้คือ

สุขเวทนาจึงเป็นเหตุใกล้ให้ได้สมาธิ	ขณิกสมาธิ (สมาธิมี ๓ คือ ขณิก อุปจาร และอัปปนาสมาธิ)
๗ อานิสงส์ของสมถะ คือ อานิสงส์ปัจจุบัน ทำให้เข้าสมาบัติได้ ทำให้จิตใจเป็นสุขเยือกเย็น เพราะเวลานั้นจิตใจปราศจากอภิชฌาและโทมนัส ย่อมได้อภิญญา ๕ ส่วนอานิสงส์ในอนาคต ทำให้ไปเกิดในสุคติพรหมโลก	**๗ อานิสงส์ของวิปัสสนา** มีอาสวักขยญาณ คือความสิ้นกิเลสเป็นอานิสงส์ (หมดกิเลสที่จะนำไปผุดไปเกิด เป็นอะไรๆต่อไปอีก เป็นการสิ้นสุดแห่งวัฏฏะทุกข์ โดยเด็ดขาด ฉะนั้นนิพพานจึงเป็นสุขโดยส่วนเดียว คือไม่กลับมาเป็นทุกข์อีก)
๘ การทำสมถะ ต้องทำในอารมณ์อันเดียวโดยให้จิตนิ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียวนั้น และสมถะใช้เพียง ๒ ทวาร คือจักขุทวารกับมโนทวาร ส่วนอีก ๔ ทวาร ใช้ทำกรรมฐานไม่ได้ เช่นเสียงเป็นข้าศึกแก่ฌาน และกรรมฐานของสมถะมี ๔๐ แต่ทำได้ถึงฌานมี ๓๐ เท่านั้น เช่น กสิณ ๑๐ เป็นต้น	**๘ การทำวิปัสสนา** ทำได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ และใช้ได้ทั้ง ๖ ทวาร โดยมีมหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นกรรมฐาน และวิปัสสนานั้นไม่สนใจต่ออารมณ์หยาบหรือประณีต โดยกำหนดรู้อยู่แต่การ เกิดปรากฏขึ้นและดับไปของรูปนาม แม้แต่นิวรณ์ก็เอามาใช้ในอารมณ์ของวิปัสสนาได้ ดังมีปรากฏใน ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นิวรณ์บรรพะ
๙ จริตของผู้ทำสมถะ มี ๖ คือ ราคะจริต โมหะจริต สัทธาจริต พุทธจริต และวิตกจริต การทำสมถะควรเลือกอารมณ์บรรมฐานที่เหมาะกับจริตอัธยาศัยของผู้นั้น	**๙. จริตของผู้ทำวิปัสสนา** มี ๒ คือตัณหาจริตกับทิฏฐิจริตในจริตทั้ง ๒ นี้ แยกออกไปอีกอย่างละ ๒ คือตัณหาจริตที่มีปัญญาอ่อนกับปัญญากล้า และทิฏฐิจริตก็เช่นเดียวกัน คือผู้ที่มีปัญญาอ่อนกับปัญญากล้า การทำวิปัสสนาจึงควรเลือกอารมณ์กรรมฐาน ที่เหมาะกับจริตอัธยาศัยของผู้นั้น

หมายเหตุ – **สมถะภาวนา** เป็นกุศลที่เนื่องอยู่ในความวนเวียนของวัฏฏะทุกข์ ซึ่งมีอยู่แล้วก่อนพุทธกาล **ส่วนวิปัสสนา** เป็นกุศลที่เป็นไปเพื่อออกจากความวนเวียนของวัฏฏะทุกข์ โดยจะมีได้ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นเท่านั้น และเป็นพุทธประสงค์อย่างแท้จริง ที่จะให้ชาวพุทธเข้าถึงวิปัสสนาปัญญา

เรื่อง

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

เรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

ซึ่ง พระมหาทรงทัศท์ กิตติสัทโท ถาม

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ ตอบ

ที่สำนักปฏิบัติธรรมวัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๐๖

พระมหาทรงทัศท์ – ด้วยนักศึกษาหลายท่าน มีความประสงค์จะทราบเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือว่าเบื้องแรกก็ได้ศึกษามาแล้วในเรื่องรูปนามที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เป็นที่เข้าใจกันพอสมควรว่าอะไรเป็นรูป อะไรเป็นนาม ทีนี้เมื่อถึงเวลาลงมือปฏิบัติ จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติอย่างไรอีกบ้าง เจริญพร

อาจารย์แนบ – ความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีมาแล้วตั้งแต่เริ่มปรารภที่จะมาเข้ากรรมฐานค่ะ คือต้องรู้ต้องเข้าใจเหตุผลมาก่อน ว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือการเจริญสติปัฏฐานนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ต้องเข้าใจจุดประสงค์ของการทำกรรมฐานนี้โดยถูกต้องเสียก่อน และท่านผู้นั้นพอใจในอานิสงส์ของวิปัสสนากรรมฐานหรือเปล่า

พระมหาทรงทัศท์- เขาคงพอใจแล้วเรื่องอานิสงส์นี่ เขาจึงได้มาทำกรรมฐาน เจริญพร

อาจารย์แนบ - ก็ไม่แน่ค่ะ อาจมาด้วยมนสิการผิดก็ได้ คือมาทำกรรมฐานเพื่อจะเอาบุญเอากุศลก็มีหรือมาทำกรรมฐานเพื่อหาความรู้ความเข้าใจจะได้เป็นครูเป็นอาจารย์สอนผู้อื่นก็มีหรือมาทำกรรมฐานตามๆ กัน เพราะเขาว่ากันว่าเป็นของดีในพระพุทธศาสนาก็มี

พระมหาทรงทัศท์– อ้อ อาจมีได้หลายอย่าง โดยคิดว่าเป็นบุญเป็นกุศล หรือเพื่อจะหาความรู้ความชำนาญโดยปรารถนาจะได้ไปเป็นอาจารย์สั่งสอนผู้อื่น ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ตรงกับจุดประสงค์ของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

อาจารย์แนบ – เข้าใจอย่างนี้ก็ผิดค่ะ เพราะว่าความเข้าใจนั้นเป็นไปด้วยกิเลส ความเข้าใจผิด คือไม่ใช่เป็นการเห็นถูกว่าเพื่อละกิเลส ถึงแม้จะถูกในการเป็นบุญเป็นกุศล แต่ไม่ตรงต่ออานิสงส์ของวิปัสสนา คือไม่ได้เป็นไปเพื่อการละกิเลส หรือเพื่อความพ้นทุกข์

พระมหาทรงทัพท์ – เป็นการเห็นถูกอย่างธรรมดาสามัญเท่านั้นเอง เจริญพร

อาจารย์แนบ – ก็เป็นเพียงการบุญการกุศล เพื่อเกื้อกูลพระศาสนาให้มีการปฏิบัติกันเท่านั้นค่ะ แต่ประโยชน์ที่แท้จริงของวิปัสสนาไม่มี

พระมหาทรงทัพท์– บางคนก็รู้สึกว่า ถึงจะอย่างไรก็ตามทีเถอะ ถ้าดึงให้คนเข้าวัดได้ก็ดีหนักหนาแล้ว

อาจารย์แนบ – ก็นิพพานนั้นน่ะ มีอะไรคะในที่นั้น แล้วจะไปเอาอะไรกันคะในนิพพาน

พระมหาทรงทัพท์ – ก็เป็นอันได้ความว่า การปฏิบัติเพื่อเอาบุญเอากุศล หรือเพื่อจะเอาความรู้ไปสอนผู้อื่นนั้นจะว่าถูกก็ถูกอย่างสามัญ แต่ไม่ถูกในเรื่องวิปัสสนา แล้วมีอะไรอีกที่ควรเข้าใจ เจริญพร

อาจารย์แนบ – ที่ถูกนั้น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็เพื่อละกิเลส เพื่อให้พ้นจากชาติความเกิดอย่างเดียวเท่านั้นค่ะ เมื่อเช่นนี้แล้ว จะเอาบุญไปทำอะไร เราไม่ได้ทำกรรมฐานเพื่อความเกิด แล้วจะเอาบุญไปให้กับใคร ถ้าเราต้องการบุญ ก็หมายความว่า เรายังต้องการชาติความเกิดเพื่อให้ได้อานิสงส์เป็นผลบุญ แล้วก็มาปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อจะให้เกิดอีก แต่หลักของวิปัสสนานั้น เป็นการทำความเพียรเพื่อไม่ให้เกิด ไม่ต้องการความเกิดอีก ผู้ปฏิบัติต้องรู้สึกว่า ชาติความเกิดซึ่งเป็นสังขาร หรือเบญจขันธ์อะไร ๆ เหล่านี้เป็นทุกข์ จึงมาทำความเพียร คือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อที่จะให้พ้นจากทุกข์ พ้นจากชาติความเกิด[๑]ต้องมนสิการ

---

(๑) นัย–สัง. มหา. วิราคสูตร ๑๙/๒๒๕

อย่างนี้จึงจะถูกค่ะ

พระมหาทรงทัพท์ –ถ้าหากว่า ผู้ปฏิบัติคิดว่า การปฏิบัติของเขาในชาตินี้ ไม่อาจจะบรรลุถึงที่สุด คือมรรคผลนิพพานได้ ก็หวังว่าพอจะเป็นบารมีในภพหน้าชาติหน้าต่อไป อย่างนี้จะเป็นการถูกต้องไหม เจริญพร

อาจารย์แนบ –ก็ต้องให้แน่ลงไปว่า ที่มาทำกรรมฐานนี้ เพื่อจะให้พ้นจากทุกข์จากชาติความเกิดจริง ๆ เมื่อยังไม่พ้น ก็ยังเป็นบารมีเพื่อจะส่งให้พ้นต่อไป ถ้ามนสิการอย่างนี้ก็ถูกค่ะ

พระมหาทรงทัพท์ –อาตมาขอถามทวนอีกครั้งว่า ผู้ที่มาปฏิบัติก็ปรารถนาจะให้ภพชาติสิ้นจริง ๆ ให้สิ้นกันในชาตินี้แหละ แต่ว่าถ้าไม่สิ้น ก็จะได้เป็นบารมีต่อไปในภพหน้าชาติหน้า อย่างนี้ถูกไหม เจริญพร

อาจารย์แนบ –ถูกค่ะ

พระมหาทรงทัพท์ –ถ้าคิดว่า มาทำวิปัสสนากรรมฐานแล้วจะได้บุญมากๆ แล้วต่อไปข้างหน้าก็บุญนั้นแหละผลักดันกันไปเองให้ถึงที่สุด เราไม่จำเป็นจะต้องทำให้ถึงที่สุดในชาตินี้ก็ได้ ให้ทำเป็นบุญเป็นกุศลทยอยกันไป อย่างนี้ผิดไหม เจริญพร

อาจารย์แนบ –ผิดค่ะ

พระมหาทรงทัพท์ –ความจริง ผู้ปฏิบัติเขาก็ว่าเขาทำเพื่อให้เป็นบารมี เพื่อชาติหน้า ภพหน้าเหมือนกัน

อาจารย์แนบ –นั่นเป็นความหวังค่ะ ที่ถูกแล้วไม่ควรจะหวังถึงในภพหน้าหรือชาติหน้าต่อไป เพราะเมื่อไม่ได้ไม่ถึงในชาตินี้ ก็เป็นบารมีต่อเนื่องกันไปเอง ที่ถูกก็ต้องมุ่งอย่างเดียว คือให้สิ้นชาติสิ้นภพกันในปัจจุบันชาตินี้แหละ แต่เมื่อไม่ได้ก็เป็นบารมีต่อไป ก็จะได้ก็จะถึงเอง

พระมหาทรงทัพท์ –คือว่า ถ้าไม่สำเร็จในชาตินี้ ก็เป็นอานิสงส์ต่อไปเอง

อาจารย์แนบ –ถูกแล้วค่ะ คือต้องเข้าใจเสียก่อนว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น เพื่อประโยชน์อะไร ก็เพื่อให้หมดภพหมดชาติ เพื่อดับทุกข์อย่างนี้ผู้ปฏิบัติเขาพอใจไหม ถ้าเขาจะต้องเกิดอีก เขาพอใจไหม

พระมหาทรงทัศห์ –ถ้าเขาบอกว่า เขาพอใจจะให้สิ้นชาติจริง ๆ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ถ้าเขาพอใจในอานิสงส์อย่างนี้ ก็มาทำกรรมฐานเพื่ออานิสงส์อย่างนี้ คือ เพื่อให้พ้นจากทุกข์ ให้พ้นจากชาติความเกิดเท่านั้น

พระมหาทรงทัศห์ –แต่ความรู้สึกอย่างแท้จริงในจิตใจของแต่ละคน ๆ ที่มาทำกรรมฐาน เขารู้สึกกันอย่างนี้หรือเปล่า เจริญพร

อาจารย์แนบ –ที่จะรู้สึกอย่างนี้ได้ ต้องเป็นคนที่มีปัญญาหยั่งลงถึงเหตุผลแล้ว เหมือนอย่างเมื่อครั้งพุทธกาล พระสาวกที่มาถึงพระพุทธเจ้านั้น ไม่ได้มาเพื่อเอาบุญ ท่านมาเหมือนคนเจ็บมาหาหมอ ต้องการจะหายเจ็บจริง ๆ และพระสาวกทั้งหลายเหล่านั้น ก็ถือลัทธิอื่นศาสนาอื่นกันอยู่แล้วมากมายในสมัยนั้น และโดยที่ท่านเห็นเหตุผลของพระพุทธศาสนา จึงได้ละลัทธิเดิมมา โดยแน่ใจแล้วว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์ ทำให้ถึงความพ้นทุกข์ได้จริง

พระมหาทรงทัศห์ –แสดงว่าการที่ท่านเหล่านั้นละลัทธิเดิมมา เพราะมีความแน่ใจแล้ว

อาจารย์แนบ –ค่ะ ท่านแน่ใจและพอใจในธรรมปฏิบัตินี้แล้ว เพราะฉะนั้นท่านจึงเข้ามา ไม่ใช่เข้ามาจำนวนเล็กน้อย เข้ามากันเป็นจำนวนมาก แล้วท่านก็ได้ผลไป

พระมหาทรงทัศห์ –ความจริง พวกเราที่มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกันในเวลานี้ เราก็นับถือพุทธศาสนากันโดยตรงอยู่แล้ว ความมุ่งหมายในการทำความเพียร ก็น่าจะแก่กล้ารุนแรงกว่าคนที่นับถือลัทธิอื่นหรือศาสนาอื่น เจริญพร

อาจารย์แนบ –นี่เป็นเพราะ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในเวลานี้ ไม่ได้นับถือด้วยความเข้าใจ ส่วนมากนับถือด้วยศรัทธา นับถือตามๆ กันมา หรือตามประเพณี

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น สำคัญอยู่ที่เข้าใจถูก ทำความรู้สึกถูก โยนิโสมนสิการตั้งใจกระทำความรู้สึกให้ถูก ให้ตรง คือทำอารมณ์ให้แยบคาย ให้ตรงจุดของวิปัสสนา แต่ผู้ที่มาปฏิบัติในเวลานี้ มาเพื่ออะไรกันเน่ ดิฉันเข้าใจว่า เขาคงยังไม่รู้ ว่าที่เขามาเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ก็เพื่อเขาจะได้ไม่ต้องผุดต้องเกิดอีก(๒)

พระมหาทรงทัพห์ –ผู้ปฏิบัติเขาก็พยายามจะทำให้ถูกต้อง ที่จะให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์เช่นนั้น แต่ว่ากิเลส ยังละมันไม่ได้นี่คุณโยม

อาจารย์แนบ –ที่ยังละไม่ได้นั้น เพราะปัญญายังไม่ถึงค่ะ ผู้ที่มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่มีใครละกิเลสมาได้ก่อนเลย

พระมหาทรงทัพห์ –ก็ถูกอย่างที่คุณโยมว่า ที่กิเลสมันไม่ได้นั้น เพราะปัญญายังไม่ถึง

อาจารย์แนบ –ค่ะ ถ้าปัญญาพอ ก็สามารถจะประหัตประหารกิเลสได้

พระมหาทรงทัพห์ –เรื่องปัญญาก็ทราบกันแล้วว่า เป็นอาวุธอันสำคัญที่จะประหารกิเลส แต่ทำความเพียรเท่าไหร่ ๆ ปัญญาก็ไม่เกิด เช่นนี้เพราะอะไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –ตามธรรมดา ความรู้สึกของสัตว์ทั้งหลายนั้น ต้องการความสุข ใช่ไหมคะ

พระมหาทรงทัพห์ –ใช่ เจริญพร เป็นความประสงค์ทีเดียว

อาจารย์แนบ –เมื่อเป็นดังนั้นก็พยายามหนีทุกข์ เพราะเข้าใจว่าหนีได้ แต่บัณฑิตผู้มีปัญญาท่านเห็นชัดแล้วว่า ทุกข์เป็นของจริง แก้ไข

---

(๑) นัย–อัง. อัฏฐก. สีหสูตร ๒๓/๑๖๓

ไม่ได้ หนีก็ไม่พ้น และทุกข์นี้เกิดมาจากเหตุ คือกิเลสตัณหา ถ้าเราจะหนีทุกข์ เราก็ต้องดับเหตุ คือดับกิเลสตัณหา เพราะฉะนั้นเมื่อรู้ชัดอย่างนี้แล้ว การมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็เพื่อทำลายเหตุ

พระมหาทรงทัพห์ –อ้อ เรามาทำลายกิเลส เพราะทุกข์เกิดมาจากกิเลสตัณหา ต้องให้ตรงกับที่เราประสงค์จะพ้นจากทุกข์

อาจารย์แนบ –ค่ะ ที่นี้การทำลายกิเลสทำลายตัณหานั้น เราจะทำลายได้ด้วยอะไร

พระมหาทรงทัพห์–ก็ต้องทำลายด้วยปัญญา เจริญพร

อาจารย์แนบ –ต้องเป็นปัญญาที่รู้อะไรคะ จึงจะทำลายกิเลสได้ เพราะปัญญานั้น ท่านว่าเป็นปัจจัยแก่กิเลสก็มี ปัญญาบางอย่างทำให้กิเลสเกิดมากก็มีค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –เมื่อกี้นี้ คุณโยมบอกว่าปัญญาเป็นอาวุธสังหารกิเลส แล้วที่นี้ทำไมจึงมาเป็นปัจจัยแก่กิเลสก็ได้ด้วยเล่า เจริญพร

อาจารย์แนบ –คือต้องเป็นปัญญาวิปัสสนาค่ะ จึงจะประหารกิเลสได้

พระมหาทรงทัพห์ –ปัญญาที่เป็นเหตุให้กิเลสเกิดนั้น เป็นอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –มีมากมายค่ะ เช่นการเรียนปริยัติมาก ๆ กิเลสก็เกิดได้มาก

พระมหาทรงทัพห์ –เกิดได้มากอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –ได้เรียนพระไตรปิฎก สอบได้ชั้นนั้นชั้นนี้ ไม่ใช่เรียนโดยปรารถนาเพื่อขัดเกลากิเลสตน เป็นต้น นี่เป็นปัจจัยแก่กิเลส อย่างนี้ประหารกิเลสไม่ได้ ปัญญาอย่างนี้เป็นที่อาศัยของกิเลส เพราะอำนาจโลภะบากบั่นพากเพียร จะต้องการอย่างนั้น จะต้องการอย่างนี้ส่วนการเรียนปริยัติอันเป็นพุทธประสงค์อย่างแท้จริงนั้น ท่านให้เรียนเพื่อประโยชน์นำความรู้ที่เรียนนั้น มาขัดเกลา

กิเลสตน เพื่อตนจะได้พ้นจากทุกข์ คือประโยชน์เพื่อแจ้งพระนิพพานอย่างเดียวเท่านั้น[๓]

พระมหาทรงทัพห์ --อ้อ ปัญญาอย่างอื่นนั้นเป็นปัญญาแบบโลก ๆ

อาจารย์แนบ --ปัญญาอย่างอื่นนั้นเป็นที่อาศัยของกิเลสค่ะ เพราะฉะนั้นปัญญาของวิปัสสนาก็ต้องอาศัยอารมณ์ และตัณหาจะเกิดได้ก็อาศัยอารมณ์เป็นปัจจัยเหมือนกัน อารมณ์อะไรเป็นปัจจัยแก่ตัณหา คือธรรมดาของตัณหาก็ต้องแสวงหาอารมณ์ที่เข้าใจว่าจะนำความสุขมาให้ อารมณ์อะไรที่จะเป็นเหตุนำความทุกข์มาให้แล้ว ตัณหาก็ไม่ต้องการ เพราะฉะนั้นการที่เราจะดับตัณหา เราก็จะต้องหาอารมณ์ที่ตัณหาไม่ต้องการ อารมณ์นั้นก็เป็นอารมณ์ของปัญญา

พระมหาทรงทัพห์ –ก็พอจะเข้าใจกระจ่างบ้างแล้ว เจริญพร

อาจารย์แนบ –การที่มาเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็เพื่อจะละตัณหา แต่ว่าการจะละตัณหา ก็ต้องอาศัยปัญญาที่จะฆ่าตัณหาให้ตายได้ ตายเป็นสมุจเฉทเด็ดขาดไม่เหลือด้วย ตัณหานั้น ฆ่าด้วยศีลก็ได้ ฆ่าด้วยสมาธิก็ได้ ฆ่าด้วยปัญญาก็ได้

พระมหาทรงทัพห์ –ฆ่าตัณหาด้วยศีลนั้น ฆ่าอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –เช่นจำพวกกาเม ฯ อย่างนี้ใช้ศีลฆ่าก็ได้ก็ระงับไปได้

พระมหาทรงทัพห์ –ฆ่าตัณหาด้วยสมาธินั้น ฆ่าอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –คือความพอใจในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่ถึงกับทำให้เกิดทุจริตมีความยินดียินร้ายเป็นต้น ที่เกิดอยู่ในใจ อย่างนี้ก็ฆ่าด้วยสมาธิได้

พระมหาทรงทัพห์ –คืออย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –เช่นตัณหาความยินดีในกามทั้งหลาย เหล่านี้ ก็ระงับไปได้ด้วยสมาธิ

---

(๓) ขุ. มหา. ปุราเภทสุตตนิเทส ๒๙/๒๔๙

พระมหาทรงทัศห์ –อ้อ ที่ว่าสมาธิระงับกามทั้งหลายได้ หมายความว่ากิเลสที่พอใจในกามคุณนั้น เมื่อสมาธิมีกำลังแล้ว จิตใจก็ไม่ไปวุ่นวายใช่ไหม เจริญพร

อาจารย์แนบ –ก็เพราะการที่อยู่ในสมาธิมีความสุขอยู่แล้ว ความสุขในสมาธินี้ประณีตกว่ากามคุณ เห็นว่ากามคุณ เป็นของหยาบ จึงไม่ต้องการค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ ไม่ใช่เป็นความเบื่อหน่าย โดยสภาวะแล้ว มันเป็นไปเองใช่ไหม เจริญพร

อาจารย์แนบ –คือสภาวะอยู่ในระหว่างเนกขัมมะวิตกค่ะ ยังไม่ใช่ปัญญา

พระมหาทรงทัศห์ --แล้วทีนี้ตัณหาที่ละด้วยปัญญาล่ะ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ตัณหาที่ละด้วยปัญญานั้น เป็นตัณหานุสัย เป็นพืชพันธ์ที่ฝังอยู่ในจิตสันดานต่อเนื่องกันมาภพน้อยภพใหญ่ ไม่ค่อยมีคนเห็น เพราะมันยังไม่แสดงตัว มันฝังอยู่ข้างใน แม้ศาสดาทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่บังเกิดขึ้น ก็ไม่สามารถจะละได้ และเขาก็ไม่รู้ด้วยว่าเขามีอนุสัย(๔)บางคนเข้าใจว่า ตนเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๆ ที่ยังมีอนุสัยอยู่

พระมหาทรงทัศห์ –ถึงแม้ว่าเขาจะรู้ ก็ไม่มีหนทางหรือข้อปฏิบัติอย่างไร ที่จะเอาอนุสัยออกได้ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วนั้นแหละค่ะ หนทางหรือข้อปฏิบัติที่จะทำลายอนุสัยจึงได้เกิดขึ้น

พระมหาทรงทัศห์ –หมายความว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงนำวิธีการทำลายอนุสัย มาประกาศให้ประชาชนชาวโลกทราบ ผู้ใดมีสติปัญญา ก็จะหยั่งถึงและรับมาเป็นข้อปฏิบัติเพื่อชำระอนุสัยต่อไปดังนี้จึงถือว่า พระ

---

(๔) อนุสัย–อภิ. วิภังค์. สัตตกนิเทส –สัง. มหา.อนุสยสูตร ๑๙/๔๖

พุทธองค์มีคุณอย่างล้ำเลิศ

อาจารย์แนบ –ค่ะ พระพุทธเจ้ามีพระคุณยิ่งกว่าบิดามารดา เพราะบิดามารดานั้นมีอุปการะแก่บุตรในชาติที่มาเป็นบุตร ชาติใดที่ไม่ได้เป็นพ่อลูกแม่ลูกกัน ก็อุปการะกันไม่ได้ ส่วนพระพุทธเจ้ามีอุปการะแก่เราตลอดไป ธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนั้น มีอุปการะแก่เรามาก เพื่อประโยชน์แก่เรา ให้เราได้รับความสุข จึงเป็นการอุปการะแก่เราตลอดไป จนกว่าจะดับขันธ์เข้าสู่นิพพานเมื่อไรจึงจะสิ้นสุดจากการอุปการะที่ได้รับจากพระองค์ จึงถือว่าคุณของพระองค์นั้น มากกว่าบิดามารดา

พระมหาทรงทัศห์ – ก็เป็นอันได้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องพระคุณของพระพุทธเจ้าท่านด้วย ต่อไปขอคุณโยมอธิบายเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีการที่จะทำลายอนุสัยกิเลส ซึ่งจะต้องทำลายด้วยปัญญา และปัญญาที่เกิดขึ้นทำลายอนุสัยกิเลสนั้น คุณโยมบอกว่าต้องอาศัยอารมณ์ อารมณ์ชนิดที่กิเลสตัณหาไม่ต้องการ และต้องเป็นอารมณ์ของปัญญาด้วยนั้น เป็นอย่างไร

อาจารย์แนบ –อารมณ์อย่างนี้ได้แก่ทุกข์ค่ะ ตามหลักการปฏิบัติซึ่งอยู่ในอริยสัจ ๔[(๕)] คือท่านให้เรามีหน้าที่กำหนดรู้ทุกข์เท่านั้น แล้วจึงจะละสมุทัยได้ ต้องพิจารณาทุกข์ ต้องเห็นทุกข์จนกระทั่งว่า นอกจากทุกข์แล้ว ก็ไม่มีอะไรเลย เห็นว่าความสุขไม่มีจริง ๆ และที่เข้าใจว่าเป็นสุขก็คือการแก้ทุกข์นั่นเอง

พระมหาทรงทัศท์ –เป็นการแก้ทุกข์ผ่าน ๆ ไปเท่านั้นหรือ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ทุกข์เกิดขึ้น เราก็เป็นทุกข์ เราแก้ให้ทุกข์ผ่านไป เราก็เป็นทุกข์ค่ะ

---

(๕) สัง. มหา. กุลปุตตสูตร ๑๙/๔๗๑

พระมหาทรงทัพห์ –ตรงนี้ยังไม่ค่อยจะเข้าใจ เจริญพร มันเป็นทุกข์กันอย่างไร

อาจารย์แนบ –เช่นเราปวดท้องจากไส้ติ่งอักเสบ เราก็เป็นทุกข์ ทีนี้เพื่อที่จะแก้ทุกข์ เราก็จะต้องให้หมอผ่าตัดไส้ติ่ง นี่เป็นทุกข์ใช่ไหมค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –เป็นทุกข์แน่ เจริญพร ผ่าท้องตัดไส้ตัดพุงนี่ไม่ใช่ของง่าย ดีไม่ดีก็ถึงตายได้

อาจารย์แนบ –นั่นเป็นทุกข์ใช่ไหมคะ

พระมหาทรงทัพห์ –ในลักษณะอย่างนี้ อาตมาก็เห็นด้วย แต่ที่ว่าเรารู้สึกหิวอาหารแล้วก็รับประทานอาหาร พอรับประทานอาหารอิ่มแล้ว ก็รู้สึกสบาย ดังนั้นการรับประทานอาหารเป็นทุกข์อย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –การที่รู้สึกว่าสบายเพราะว่าทุกข์คือความหิวผ่านไป แต่แล้วแก้ได้จริง ๆ หรือเปล่าทุกข์ที่เกิดจากการหิวนั้น แก้ได้จริง ๆ หรือ จะห้ามอย่าให้หิวได้หรือ เมื่อหิวแล้วจึงแก้ด้วยการกินใช่ไหมคะ แต่จะแก้ไม่ให้หิวเลยนั้นแก้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงสั่งเราให้รู้จักอาหาร อาหารเป็นทุกข์

การที่เราจะหาอาหารมาแก้ทุกข์ก็ลำบาก เพราะต้องไปหามา และที่เราเป็นทุกข์กันอยู่ในเวลานี้ จนกระทั่งเกิดสงครามรบราฆ่าฟันกันก็เพราะอาหาร อาหารนี่แหละสำคัญมาก เพราะต้องกินอาหาร

ในการที่ต้องกินนั้นเป็นทุกข์ แต่ว่าสัตว์ทั้งหลายเห็นว่าถ้าให้ได้กินก็ว่าเป็นสุข เข้าใจว่ากินได้มากๆ สบาย เป็นสุข แต่พระอริยเจ้าผู้มีปัญญาทั้งหลายท่านรู้ว่า ที่ต้องกินมากๆ ก็ต้องทุกข์มาก เพราะอะไร เพราะหิวมาก หิวเป็นทุกข์ใช่ไหมคะ คนที่ต้องกินข้าววันหนึ่งหลายหน เพราะหิวหลายหน

แต่ไม่ได้เข้าใจว่าหิวอย่างนั้นเป็นทุกข์ เข้าใจว่าที่หิวบ่อยๆนั้นดี จะได้กินได้มากๆ ความเข้าใจกลับกันอย่างนี้ มองไปในแง่ตรงกันข้าม พระอริยเจ้าท่านถือว่า ถ้าไม่ต้องกินเสียได้เลยเป็นสุข คือว่าคนเราไม่ต้องอาศัยอาหารเมื่อไรก็เป็นสุข ภาระทุกอย่างก็ตัดหมด

พระมหาทรงทัพห์ –ก็จริงอย่างคุณโยมว่า ถ้าอย่างนั้น ตามที่มีกล่าวไว้ว่า ในศาสนาพระศรีอารย์ มีข้าวสุกเกิดขึ้นในหม้อเอง ไม่ต้องไปหามา เพียงแต่กินเท่านั้นก็คงมีความสุข

อาจารย์แนบ –ถ้าต้องกิน ก็ต้องมีหิวใช่ไหมคะ หิวเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ พระอริยเจ้าท่านไม่เห็นว่าการกินเป็นสุขเลย เพราะฉะนั้น จะเป็นศาสนาพระศรีอารย์หรือศาสนาใดก็ตาม ถ้ายังต้องหิวอยู่ ก็ชื่อว่ายังต้องมีทุกข์อยู่

พระมหาทรงทัพห์ –อ้อ ไปถือเอาเหตุคือความหิว เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะฉะนั้น ที่ที่ไม่ต้องกินอาหารเลยนั้น มีที่ไหนบ้างคะ

พระมหาทรงทัพห์ –ไม่มีเลย เจริญพร

อาจารย์แนบ –มีค่ะ มีในพระนิพพานแห่งเดียวเท่านั้น

พระมหาทรงทัพท์ –แต่จะว่าไปแล้ว ที่ไม่ต้องกินอาหารเลยก็มีเหมือนกัน เช่นพวกอสัญญสัตตาพรหม(๖)

อาจารย์แนบ –ก็มีมโนสัญเจตนาหาร(๗)กรรมยังเป็นอาหารอยู่ค่ะ พรหมพวกนี้อยู่ได้เพราะกรรม ถ้ากรรมหมดเมื่อไหร่ ก็อยู่เป็นอสัญญสัตตพรหมไม่ได้

พระมหาทรงทัพห์ –ขอกลับมาสู่เรื่องวิปัสสนาต่อไป เจริญพร

---

(๖) พรหมที่มีแต่รูปธรรม ไม่มีนามธรรม

(๗) อาหารมี ๔ คือ กวฬิงการาหาร ๑. ผัสสาหาร ๑. มโนสัญเจตนาหาร ๑. วิญญาณาหาร ๑.

ม. มู. มหาตัณหาสังขยสูตร ๑๒/๓๙๐

อาจารย์แนบ –ตามที่กล่าวมาแล้ว ก็มีทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นค่ะ ที่จะประหารตัณหาได้

พระมหาทรงทัศห์ –เอาตัวทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นหรือ ที่ประหารตัณหาได้

อาจารย์แนบ –เพราะว่า นิพพานนั้น ท่านใช้คำว่าสิ้นทุกข์นิพพานเป็นธรรมที่สุดแห่งทุกข์(๘)ไม่ใช่เป็นที่สุดแห่งสุข

พระมหาทรงทัศห์ –แสดงว่าในโลกนี้มีแต่ทุกข์ ดังพระบาลีสังยุตตนิกาย(๙)มีความว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้นทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ และดับไป นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด ไม่มีอะไรตั้งอยู่ ไม่มีอะไรดับไป

อาจารย์แนบ –การที่จะประหารตัณหาจนหมด ขาดเป็นสมุจเฉท เราก็ต้องอาศัยทุกข์ เพราะฉะนั้นตัณหาหมดเมื่อไหร่ หรือทุกข์หมดเมื่อไหร่ ตัณหาก็ไม่มี ที่ทุกข์หมดก็เพราะตัณหาไม่มี ถ้าตัณหาไม่มี ทุกข์ก็หมด เพราะฉะนั้นการปฏิบัติวิปัสสนาก็จะต้องระวังตัณหา ไม่ว่าจะทำอะไรๆทุกอย่าง อย่าให้เป็นที่อาศัยของตัณหา

พระมหาทรงทัศห์ –ข้อนี้สำคัญ เจริญพร คือเวลาเจริญกรรมฐาน ไม่ว่าจะทำอะไร ๆ ก็ต้องระวังอย่าให้เป็นที่อาศัยของตัณหา

อาจารย์แนบ –ตัณหาจะเกิดขึ้น ไม่ใช่ว่าอยู่ตามอารมณ์ แต่อยู่ที่ความรู้สึก อยู่ที่มนสิการของเรา ถ้ามนสิการถูก ตัณหาก็เข้าไม่ได้

ผู้ปฏิบัติโดยมากเข้าใจว่า ถ้าหากทำความเพียรมากๆ กำหนดอิริยาบถและสัมปชัญญะมากๆ ตัณหาก็จะละไป ถ้าการทำมากๆนั้นทำด้วยตัณหาแล้ว ตัณหาจะละออกไปได้อย่างไรทำมากๆก็โดยตัณหาต้องการ เช่นนั่งกรรมฐานนานเท่านั้นชั่วโมง เท่านี้ชั่งโมง หรือเดินกรรมฐานทั้งวันทั้งคืน อย่างนี้ก็เป็นการทำด้วยอำนาจ

---

(๘) ขุ. อุทาน. ภัททิยสูตร ๒๕/๑๖๖

(๙) สัง. สคาถ. วชิราสูตร ๑๕/๑๙๘

ของตัณหาความต้องการทั้งนั้น เช่นนี้ตัณหาจะละออกไปได้อย่างไร ความจริงแล้วเป็นการเพิ่มตัณหาไปด้วย ในการกระทำอย่างนี้

พระมหาทรงทัศห์ –ตรงนี้เป็นความสำคัญมากเหมือนกัน ที่ในหมู่ผู้ปฏิบัติพวกเราบางคนยังเข้าใจผิดกันอยู่ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ผู้ปฏิบัติที่มีความเพียร ถ้าหากเข้าใจกันตัณหาไม่ให้เข้าอาศัยในความรู้สึกก็จะเป็นเหตุให้ปัญญาเกิดได้

พระมหาทรงทัศห์ –อ้อ ปัญญาเกิดตรงนี้เอง เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะถ้าอารมณ์ตัณหาเข้าอาศัยในความรู้สึกนั้นแล้ว อารมณ์นั้นก็เป็นที่อาศัยของตัณหา ตัณหาก็จะปิดบังความจริงในอารมณ์นั้นเสีย

พระมหาทรงทัศห์ –ถูกทีเดียว เจริญพร เพราะเมื่อตัณหาเข้าอาศัยแล้ว ก็ปิดบังความจริงแน่นอน

อาจารย์แนบ –ทีนี้ปัญญาก็ไม่มีโอกาสที่จะเกิดได้ในอารมณ์นั้นค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ –เมื่อตัณหาเข้าอาศัยในอารมณ์นั้นแล้วปัญญาก็เกิดไม่ได้แน่นอนอันนี้เป็นความจริงทีเดียว

อาจารย์แนบ –เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องกำหนดให้รู้ทุกข์ พระพุทธองค์ตรัสว่าทุกข์เท่านั้นแหละเป็นตัวสำคัญ ที่เป็นเครื่องทำลายตัณหา ทุกข์นั้นแยกไปได้หลายประเภทสรุปแล้ว ก็ทุกข์นี่แหละ เป็นประการสำคัญที่สุด

พระมหาทรงทัศห์ –แล้วการกำหนดทุกข์ จะกำหนดอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –ถ้าพูดตามหลักฐาน ท่านกล่าวว่า การที่ไม่เห็นทุกข์ก็เพราะไม่ได้กำหนดอิริยาบถ[๑๐]เหตุนี้ ในมหาสติปัฏฐานท่านจึงวางอิริยาบถ

---

(๑๐) อรรถกถา วิสุทธิมรรค ปัญญานิเทส

ใหญ่ อิริยาบถย่อย ไว้ให้เราพิจารณา เพื่อประโยชน์อะไร ก็เพื่อจะให้เห็นทุกข์นั่นเอง

พระมหาทรงทัศห์ –ความจริงทุกข์นั้น ไม่ใช่จะมีปรากฏ หรือจะมีเฉพาะแต่อิริยาบถเท่านั้นมิใช่หรือคุณโยมทุกข์มันมีอยู่ทั่วๆไป เจริญพร

อาจารย์แนบ –แต่ว่าจะเห็นทุกข์ง่ายที่สุดที่อิริยาบถ เพราะทุกข์ปรากฏอยู่เรื่อยในอิริยาบถ

พระมหาทรงทัศห์ –แล้วคอยสังเกตุ ทุกข์ตามอิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย อย่างนั้นหรือ

อาจารย์แนบ –เพียงแค่อิริยาบถ ๔ เท่านี้ก็พอค่ะ แต่ผู้ปฏิบัติต้องการกำหนดมากยิ่งกว่านั้น จึงไม่ได้ประโยชน์

พระมหาทรงทัศห์ –เพราะว่าความต้องการมากนี่เองเป็นโลภะ เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะตัณหามันเข้าอาศัยแล้วค่ะ ถ้าจำกัดแค่อิริยาบถ ๔ จริงๆ แล้ว ตัณหาก็เข้าไม่ได้

พระมหาทรงทัศห์ –คือว่า ผู้ที่อยากได้อารมณ์มากๆนั้น เข้าใจไม่ถึง นึกว่าที่ต้องการจะได้อารมณ์มากๆนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ปัญญา เข้าใจว่าการรู้มากๆนั้น เป็นวิธีที่จะละตัณหา เจริญพร

อาจารย์แนบ –จะทำมากอย่างไรก็แล้วแต่ ถ้ามีตัณหาเข้าอาศัยในที่นั้น หรือในอารมณ์นั้นแล้ว ปัญญาก็จะเกิดไม่ได้ ปัญญาไม่มีทางจะเกิดได้เลยในที่นั้น และผู้ปฏิบัติในเวลานี้ ไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร เพียงแค่อิริยาบถ ๔ เท่านั้น ก็กำหนดกันไม่ได้

พระมหาทรงทัศห์ –เรื่องนี้ อาตมาคิดว่า เกี่ยวกับความเข้าใจน้อยไป หรืออีกอย่างหนึ่ง อาจจะเห็นว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น เป็นของที่ไม่ค่อยจะมีความจำเป็นต้องเรียนต้องศึกษา หรือจะต้องพึ่งทำความเข้าใจให้มากมายนัก คือเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาๆเจริญพร

อาจารย์แนบ –ถ้าถือว่าเป็นเรื่องของธรรมดาก็เป็นวิปัสสนาค่ะ แต่ที่นี้ไม่ถือว่าเป็นอย่างนั้นไปถือว่าเป็นเรื่องพิเศษทีเดียว จะนั่งอย่างธรรมดาที่ตัวเคยนั่งก็ไม่ได้ ต้องนั่งอย่างชนิดกรรมฐาน จะเดินก็ต้องเดินอย่างชนิดกรรมฐาน จะเดินอย่างธรรมดาไม่ได้ เห็นไปว่าการเจริญกรรมฐานไม่ใช่เป็นของธรรมดา เป็นเรื่องพิเศษ เป็นของยากมาก นี่เป็นอย่างนี้ค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ –ถ้าเข้าใจอย่างนี้ เป็นความเข้าใจไม่ถูกของวิปัสสนาหรือ เจริญพร

อาจารย์แนบ –เป็นการเข้าใจไม่ถูกค่ะ การกำหนดอิริยาบถนั้น ความสำคัญอยู่ตรงที่เราจะเปลี่ยนอิริยาบถ เพราะเราไม่เคยรู้มาเลยว่า การเปลี่ยนอิริยาบถนั้นเป็นการแก้ทุกข์ หรือไม่รู้เลยว่า ทุกข์มันบังคับให้เราต้องเปลี่ยน ความจริงทุกข์มันบังคับ แต่เราไม่รู้ ไม่มีใครรู้ไม่มีใครเข้าใจ โดยไปเข้าใจเสียว่า ที่เราจะเปลี่ยนอิริยาบถนั้น เพราะเราอยากเปลี่ยนเราต้องการเปลี่ยนหรือใช้อิริยาบถไปด้วยอำนาจของตัณหา เราต้องการอารมณ์อะไรก็ใช้อิริยาบถนั้นไป เพราะเราไม่รู้ใช่ไหมค่ะ ความจริงไม่ใช่เราอยากเปลี่ยน แต่เพราะเราต้องเปลี่ยน ไม่เปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้

ทุกคนก็ทราบกันดีอยู่แล้วว่า การไม่เปลี่ยนอิริยาบถนั้นไม่ได้ ต้องเปลี่ยนไปเสมอความจริงเป็นอย่างนี้ แต่เราไม่ได้พิจารณาให้เห็นความจริง ก็เลยเข้าใจว่าเพราะเราอยากเปลี่ยน ฉะนั้นอำนาจของความอยากเปลี่ยนก็เป็นตัณหา ตัณหาก็เลยปิดบังความจริงในอิริยาบถนั้นเสีย คือปิดบังความทุกข์ที่เกิดขึ้นในอิริยาบถ ก็เลยเข้าใจว่าการเปลี่ยนอิริยาบถเพราะเราต้องการ เพราะอยากเปลี่ยน เช่นนี้ก็ทำให้ไม่เข้าถึงความจริงคือทุกข์ เพราะฉะนั้นการที่ท่านให้พิจารณอย่างนี้ ก็เพื่อจะให้เข้าถึงความจริง ให้เข้าถึง

เหตุผลที่ถูกขึ้นเสนอปัญญาไม่ได้

พระมหาทรงทัศห์ –ใครเป็นผู้ให้ได้เหตุผล เจริญพร

อาจารย์แนบ –ก็ความเพียร สติ สัมปชัญญะ ธรรม ๓ ประการ[(๑๑)]นี้ค่ะ คอยสังเกตและนำเหตุผลขึ้นเสนอปัญญาเสมอๆ ต้องเป็นเหตุผลที่ถูกตามความเป็นจริง แล้วปัญญาจึงจะตัดสินได้ถูกเมื่อปัญญาพิจารณาเสร็จแล้ว ก็ตัดสินลงไปว่าความจริงเป็นอย่างไร

พระมหาทรงทัศห์ –ปัญญานั้นเป็นตัววิปัสสนาเช่นนั้นหรือ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ค่ะ ถ้าหากว่าเรานำเหตุผลเสนอขึ้นไปผิด ปัญญาก็ต้องตัดสินผิด เพราะฉะนั้นจึงเป็นความจำเป็นในการ ที่จะกำหนดตรงอิริยาบถ เพื่อจะให้ได้เหตุผล เวลาเปลี่ยนอิริยาบถเปลี่ยนทำไม ต้องมีเหตุผล ถ้าไม่มีเหตุผล ก็ไม่สามารถที่จะนำเหตุผลนั้นมาเสนอแก่ปัญญาได้ ถ้าใช้อิริยาบถไปโดยไม่ได้รู้เหตุผลที่ถูกต้อง ก็เป็นอันว่าไม่ได้ประโยชน์แก่ปัญญาเลย

พระมหาทรงทัศห์ –ตรงนี้ก็สำคัญจริงๆ ที่จะให้เกิดปัญญาความเห็นที่ถูกต้องต่อเหตุผลได้ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ฉะนั้นจึงต้องระวังอย่าใช้อิริยาบถให้ผิดปกติไป ถ้าใช้อิริยาบถผิดปกติธรรมดา ความทุกข์ก็อาจเกิดในอิริยาบถนั้นเหมือนกัน แต่นั่นไม่ใช่ของจริง เป็นความทุกข์ที่เราสร้างขึ้น เราทำขึ้นให้ลำบาก จึงปิดบังกฎธรรมดาเสีย เช่น กำหนดดูรูปนั่งอยู่เมื่อยแล้วก็ยังไม่เปลี่ยนอิริยาบถ ต้องการจะให้เมื่อยมากๆ จะได้เห็นทุกข์มากๆ ความที่ต้องการเมื่อยมากนั้นแหละ ก็คือตัณหาความต้องการทุกข์แล้ว ทุกข์นี้จึงไม่ใช่ของจริง เช่นนี้ตัณหาก็เห็นว่าทุกข์เป็นของดี ตัณหาก็ต้องการทุกข์ ต้องการจะ

---

(11) ที. มหา. มหาสติปัฏฐานสูตร ๑๐/๒๕๙

ให้มีทุกข์มากๆ เมื่อทนให้เมื่อยอยู่อย่างนั้น ทุกข์ก็อาจเกิดมากจริง เป็นทุกข์ที่ทำขึ้นสร้างขึ้น ถ้าไม่ทนนั่งอยู่ ทุกข์ก็ไม่เกิดมากอย่างนั้น การที่ทุกข์มากอย่างนั้นไม่ใช่ของจริง เพราะว่าเราสร้างมันขึ้น เมื่อทุกข์ไม่ใช่ของจริงเช่นนี้แล้ว ปัญญาจะหยั่งลงถึงสัจจธรรมได้อย่างไร

พระมหาทรงทัพห์ –มันก็ปวดเมื่อยเหมือนกันนี่ คุณโยม

อาจารย์แนบ –ต้องเป็นการปวดเมื่อยตามกฎธรรมชาติของมัน ไม่ใช่เพราะเราทนนั่งให้มันปวดเมื่อยมากขึ้น ผู้ปฏิบัติบางคนเข้าใจว่า ต้องให้ทุกข์เกิดมาก ๆ จึงจะเปลี่ยนอิริยาบถ เช่นนี้ทำให้ผิดความจริงไป แม้ทุกข์จะมากก็กลายเป็นของไม่จริงไป เพราะสร้างมันขึ้น ดังนั้นเราก็จะเห็นความจริงไม่ได้

พระมหาทรงทัพห์ –จะต้องให้เป็นทุกข์อย่างแท้จริงได้อย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –ทุกข์เขาเกิดของเขาเองค่ะ ไม่ต้องไปจัดแจงให้เขา ขอให้เราตามดูเท่านั้น ทุกข์ตามกฎธรรมดานี้มีประโยชน์ เป็นทุกข์ในอริยสัจ แต่เราไม่เข้าถึง เราเห็นทุกข์ แต่ก็ไม่เข้าถึงอริยสัจ

พระมหาทรงทัพห์ –เพราะอะไรจึงเข้าไม่ถึงความจริง เจริญพร

อาจารย์แนบ –บางทีเราไม่รู้ว่าทุกข์นั้นมาจากรูปจากนาม ความจริงรูปนามก็เป็นตัวทุกขสัจค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ แล้วทุกข์นั้นไม่เป็นทุกขสัจอย่างนั้นหรือ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ไม่เป็นค่ะ เป็นแค่ทุกขเวทนา เข้าไม่ถึงทุกขสัจหรอกค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –ก็ทุกข์จริงเหมือนกันนี่ คุณโยม

อาจารย์แนบ –ทุกข์เหมือนกัน แต่เราแก้ได้ ถ้าทุกข์จริงก็แก้ไม่ได้ ทุกข์จริงนั้นไม่ใช่แก้ที่ทุกข์ทุกข์จริงเพราะนามรูป ก็ต้องแก้ที่นามรูป

เมื่อเห็นทุกข์มากเท่าไหร่ ก็ยิ่งเห็นโทษของนามรูปมากเท่านั้น ยิ่งเห็นทุกข์ก็ยิ่งเบื่อหน่ายในทุกข์[(๑๒)] เบื่อหน่ายต่อนามรูป เขาต้องเห็นโทษเห็นภัยของนามรูปอย่างนี้ เขาจึงจะเบื่อหน่าย แต่ของเราไม่ใช่อย่างนั้น เห็นทุกข์ก็ไม่ชอบทุกข์ ไม่พอใจ แต่ว่ารักนามรูป ทุกข์นั้นไม่ชอบ แต่ชอบนามรูป เพราะฉะนั้นจึงไม่ยอมที่จะพลัดพรากจากนามรูป ไม่ยอมที่จะคลายความกำหนัดจากนามรูปเลย นามรูปนี่หวงแหนนัก แต่ทุกข์นั้นไม่ชอบ เพราะอะไรเพราะไม่เข้าถึงเหตุ ว่าทุกข์ก็มาจากสิ่งที่เรารักเราชอบนั่งเอง เราไม่รู้อย่างนี้

พระมหาทรงทัศน์ –แล้วทำอย่างไรจึงจะรู้ เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะฉะนั้นจึงได้บอกผู้ที่ปฏิบัติวิสสนากรรมฐาน อยู่เสมอว่า นามรูปนี้ทิ้งไม่ได้ ต้องเอานามรูปติดตามพิจารณาอยู่เรื่อยไป ทิ้งนามรูปไม่ได้เลย เมื่ออะไรแสดงให้ปรากฏออกมาเช่นทุกข์แสดงออกมา ก็เป็นเรื่องของนามรูปทั้งนั้น

พระมหาทรงทัศน์ –เช่นนี้ เพื่อประสงค์อะไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะเมื่อทุกข์เกิดขึ้น แต่ไม่รู้ว่าใครเป็นทุกข์ เมื่อไม่รู้ว่าใครเป็นทุกข์ ก็ต้องเราเป็นทุกข์ รู้ว่าเป็นทุกข์ แต่ว่าใครเป็นทุกข์ก็ไม่รู้ ที่สอนกันมาก็รู้ว่ารูปนามเป็นทุกข์ แต่รูปนามอันไหนที่ผู้ปฏิบัติเห็นว่าเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็จะไม่รู้แล้ว เพราะน้อยคนนักที่จะเห็นว่ารูปนามมันเป็นทุกข์เป็นโทษ เรารักมันเสียดายมัน ไม่อยากจะพลัดพรากจากมันเลย

พระมหาทรงทัศน์ –กลัวตาย กลัวเจ็บ กลัวอด กลัวอย่างโน้น กลัวอย่างนี้ เจริญพร

---

(๑๒) ขุ. คาถาธรรมบท มรรควรรค ๒๕/๔๓

อาจารย์แนบ –นามรูปเป็นความสำคัญที่สุด ที่ผู้ปฏิบัติจะต้องได้ก่อนอื่นค่ะ แต่ละคนที่เข้ากรรมฐานไม่ค่อยได้มนสิการในนามรูป

พระมหาทรงทัพห์ –แต่ความจริงเขาก็ว่าเขาพยายามดูนามดูรูป เขากำหนดรูป กำหนดนาม เขาว่าอย่างนี้

อาจารย์แนบ –ก็มีแต่รูปกับนามเท่านั้นค่ะ ที่เขาดูนั้นไม่ใช่อื่น ก็ดูรูปกับนามนั่นเอง เหมือนกับคนที่ดูหนังสือ คือเขาอ่านหนังสือไม่ออก แต่เขาก็ดูหนังสือ เขาไม่ได้ดูอย่างอื่นจริง ไม่ได้ดูอย่างอื่นเลย ก็ดูหนังสือนั่นแหละ แต่ว่าอ่านหนังสือไม่ออก การดูของเขาไม่ ได้ประโยชน์เลย

พระมหาทรงทัพห์ –เหมือนกับคนหัดเรียนใหม่ๆ แม้จะดูหนังสือก็อ่านไม่ออก คนที่เรียนมานานแล้ว เขาดูหนังสือ เขาก็อ่านออก

อาจารย์แนบ –ก็อย่างนั้นแหละค่ะ เช่นเดียวกัน เพราะความชำนาญของเขา เพราะฉะนั้นการปฏิบัติจึงใช้เวลาน้อยไม่ได้ ยิ่งคนแก่อายุมาก เรียนหนังสือด้วยแล้ว จะให้รู้เร็วเหมือนเด็กไม่ได้นอกจากว่า คนนั้นจะได้ผ่านการศึกษามาแล้ว อย่างนี้ก็ได้ พออ่านคือ กำหนดลงไปไม่นานก็อ่านรู้เรื่อง เพราะว่าเคยมาแล้ว โดยมากผู้ปฏิบัติไม่ถือว่าการรู้รูปนามเป็นความสำคัญเลย เรียนกันไปว่าอะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูป แต่เวลาปฏิบัติก็ไม่มีรูปนามติดตามไปด้วยเลย คือเวลากำหนดไม่มีรูปนามติดตามไปในความรู้สึกได้เลย

พระมหาทรงทัพห์ –ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เจริญพร

อาจารย์แนบ –ก็เพราะเขาไม่ได้มนสิการค่ะ กำหนดไปเฉยๆ ไม่ถือว่านามรูปสำคัญ ถือว่ารู้แล้วจากอาจารย์สอน ถ้าถามก็บอกถูก ว่านั่นเป็นรูป นั่นเป็นนาม แต่เวลาปฏิบัติเขารู้หรือเปล่า ว่าเขา

กำหนดรูปอะไร นามอะไร รู้แต่ว่ามาทำกรรมฐานนี่เพื่อให้วิปัสสนาเกิด ให้ปัญญาเกิด แต่ไม่รู้ว่าวิปัสสนาเกิดนั้น หรือปัญญาเกิดนั้นคือรู้อะไร วิปัสสนาปัญญาเกิด ก็รู้นามรู้รูปนั่นเอง เช่น รู้ว่านั่งเป็นรูป อย่างนี้วิปัสสนาปัญญาก็เกิดแล้ว ทำเท่านี้แหละ แต่ไม่ได้เข้าใจกันอย่างนั้น ไปกำหนดจะให้เกิดปัญญา เพราะฉะนั้นจึงได้ห้ามว่าทำเพื่ออะไรไม่ได้วิปัสสนานั้นทำเพื่ออะไรอื่นไม่ได้เลย เราทำก็เพื่อให้พ้นทุกข์ ทำเพื่อละกิเลสเพื่อละความต้องการ ไม่ใช่ทำเพื่ออยากจะเอานั่นจะเอานี่ จะรู้อย่างนั้น จะเห็นอย่างนี้ อะไรต่อมิอะไรเช่นนั้นไม่ได้ เป็นการเข้าใจผิด

พระมหาทรงทัพห์ –อย่างนี้วิปัสสนาก็ไม่เกิด เจริญพร

อาจารย์แนบ –ไม่ยากเลยค่ะเมื่อมีความเข้าใจ คือไม่ต้องไปสร้างอะไรขึ้นมาเลย ทำความเข้าใจให้ถูกอย่างเดียวเท่านั้นเอง

พระมหาทรงทัพห์ –ทีนี้ กำหนดแล้ว รูปนามมันก็พลัดไปพลัดมา ถลากไถลไปเสียทุกที จะทำอย่างไร เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะเข้าใจยังไม่ถูกค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –อาตมาจะอธิบายให้คุณโยมฟัง ว่าผิดตรงไหนจึงเป็นเช่นนั้น เช่นดูรูปนั่ง ดูรูปนอนแล้วมันก็รู้สึกทื่อๆอย่างนั้นแหละ ไม่เห็นจะเป็นเรื่องเป็นราวอะไร ดูไปดูไป เอ๊ะ มันอย่างไรหนอ ไม่เห็นว่าจะเห็นชัดลงไปเหมือนคุณโยมพูดสักที ดูแล้วก็เฉยๆ ไม่ได้เรื่องได้ราวอย่างนี้มันเป็นเพราะอะไร เจริญพร ไม่ถูกที่ตรงไหน

อาจารย์แนบ –บางทีก็อาจจะถูก แต่ว่ายังไม่เกิดผลก็ได้ เช่นอ่านตัวหนังสือก็อ่านถูกเหมือนกัน ชี้ตัวหนังสือก็ถูก แต่ว่ายังจำไม่ได้แม่นยำ นี่อย่าง

หนึ่ง หรือเหมือนกับคนที่เขาเอาไม้ ๒ อันมาสีกันเพื่อให้เกิดไฟ เมื่อไฟยังไม่เกิด จะถือว่าไม่มีประโยชน์หรือ ถ้าไม่สีไม้แล้วไฟจะเกิดได้อย่างไร ไฟจะเกิดได้ก็ด้วยจากการสีไม้ ทีนี้ไฟยังไม่เกิด จะกล่าวว่าการสีไม้นั้นไม่มีประโยชน์อย่างนั้นหรือ ก็กล่าวไม่ได้ ก็ต้องเพียรสีไม้ไปนั่นแหละค่ะ แล้วแต่ว่าไฟจะเกิดเมื่อไหร่

พระมหาทรงทัศห์ --รวมความแล้ว ก็เพราะอาตมาใจร้อนมากไป เจริญพร

อาจารย์แนบ --ใจร้อนมากก็เพราะกิเลสความต้องการมาก เพราะอยากให้ได้อย่างใจ ถ้ารู้เสียว่าทุกสิ่งไม่ได้อยู่ในอำนาจ ไม่ตามใจใคร ไม่ได้อยู่ในอำนาจของเรา ถ้ารู้แน่ลงไปอย่างนี้แล้ว มีหรือที่จะอยากได้อย่างนั้นอย่างนี้ แต่โดยมากที่มาปฏิบัติกันนี่ก็เพื่อจะเอา จะเอาอะไรจะเอาปัญญา จะให้เห็นรูปเห็นนาม จะเห็นไตรลักษณ์ ความจริงเรามีหน้าที่สีไฟ ก็สีไปไฟเกิดจากการสี ไม่ใช่เกิดจากความต้องการ ถ้าไม่สีหรือสีไม่ถูกวิธีก็ไม่ได้ผล คนที่เขาตีหินเหล็กไฟนั้น เขาเข้าใจ เขามีความชำนาญ เขาตีหินครั้งเดียวไฟก็ติดแล้ว ถ้าไม่เข้าใจ ตีเท่าไหร่ๆไฟก็ไม่ติด ก็หัดไป เรียนไปจนกว่าจะเข้าใจชำนิชำนาญ ก็ต้องใช้เวลากันหน่อยค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ --บางคนก็ขอออกจากกรรมฐานไปก่อน เพราะความไม่เข้าใจ ทำให้ฟุ้งซ่านหงุดหงิด บอกว่ามีโอกาสแล้วจะมาทำกรรมฐานใหม่ บางคนก็บอกว่าระหว่างนี้สู้ไม่ไหว งานการก็รบกวน ต้องไปทำอะไรๆอย่างอื่นเสียก่อน อุปสรรคในการทำวิปัสสนานี่มีมากมายเหลือเกิน

อาจารย์แนบ --บางคนที่มาเข้ากรรมฐาน ก็ลากิเลสเข้ามา อยากจะพ้นทุกข์ พอได้สักพักหนึ่ง แพ้กิเลส ก็ต้องออกจากกรรมฐานไป

พระมหาทรงทัศห์ –ถูกแล้ว เจริญพร บางทีเจ็บป่วยไม่สบาย ก็ต้องออกจากกรรมฐานไป

อาจารย์แนบ – เขาเข้าใจว่า ถ้าขืนอยู่ในกรรมฐานต้องตาย อย่างนี้ก็เข้าใจไม่ถูก ถ้าอย่างนั้นคนไม่เข้ากรรมฐานก็ไม่ตาย

พระมหาทรงทัศห์ –ก็ตายเหมือนกันแหละ เจริญพร แต่ว่าอยู่ข้างนอกได้รักษาเยียวยาบ้าง ค่อยยังชั่วหน่อย อยู่ในกรรมฐานอาจตายได้ เพราะไม่ได้รักษา

อาจารย์แนบ –ตายในระหว่างการเจริญกรรมฐาน กับตายนอกกรรรมฐาน อย่างไหนจะดีกว่ากันคะ

พระนหาทรงทัศห์ –ตายละก็ไม่ดีทั้งนั้นแหละ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ทีนี้ก็ต้องออกไปรักษา ทุกข์กำลังเกิด ความไม่สบายกำลังเกิด แต่ดูไม่ไหว ทนไม่ไหว ดูไม่ได้ เมื่อทุกข์เกิดน้อยก็มองไม่เห็น แล้วทำอย่างไรเล่า จึงจะเห็นความจริงได้

พระมหาทรงทัศห์ –ก็น่าคิด เจริญพร

อาจารย์แนบ –อยากเห็นทุกข์ บางทีก็ทำให้ทุกข์เกิดมากๆ เช่นนั้นเมื่อยแล้วเป็นทุกข์แล้วก็ไม่เปลี่ยนอิริยาบถ ต้องให้ทุกข์ความเมื่อยปวดมากๆเสียก่อน จะได้เห็นทุกข์ ครั้นพอทุกข์มันเกิดมาก เช่นความเจ็บป่วยนี้ ก็ไม่อยากเห็น

พระมหาทรงทัศห์ --คือว่า ถ้าทุกข์นี้ทำให้เกิด ถึงจะมากก็ไม่เป็นไร เข้าใจอย่างนี้ เจริญพร

อาจารย์แนบ –แต่ก็ใช้ประโยชน์ไม่ได้ค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ –ทุกข์ที่เกิดเอง เป็นเอง ถ้ามากนักก็สู้ไม่ไหว

อาจารย์แนบ –ก็ต้องทุกข์น้อยๆ ใช่ไหมคะ ถ้าอย่างนั้นก็ได้ คือต้องพยายามดูให้มาก ดูบ่อยๆเหมือนอย่างคนตักน้ำ ที่เขาตักคราวเดียวได้ตั้งหาบ

เราตักไม่ได้อย่างเขา คราวเดียวได้เพียงกระป๋องเดียว แต่เราตัก บ่อยๆ บ่อยเข้าก็มากเอง

พระมหาทรงทัศห์ –อย่างนี้เรียกว่า อาตาปี คือความเพียร เจริญพร

อาจารย์แนบ –ใช่ค่ะ เพียรอยู่อย่างนี้ แต่ผู้มาเจริญกรรมฐาน ไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจมาก่อนก็ลำบากมาก

พระมหาทรงทัศห์ –อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่มาเจริญกรรมฐาน ยังไม่ยอมชนิดที่ว่าตายก็ยอม

อาจารย์แนบ –การมาเจริญกรรมฐานนี้เพื่ออะไร ผู้ปฏิบัติก็ว่าอยากจะเห็นทุกข์ ครั้นถามว่าเขาอยากเห็นทุกข์อะไร บางทีก็หาทุกข์ไม่พบ ถ้าหากว่าเห็นทุกข์จริงๆละก้อ ไม่ต้องมาเจริญกรรมฐานหรอกค่ะ เห็นจริงก็เป็นพระอริยะหรือเป็นพระอรหันต์ไปเลย

พระมหาทรงทัศห์ –ถูกแล้ว ถ้าเขาเห็นจริง เขาก็ไม่ต้องมาปฏิบัติ ที่มาก็เพราะยังไม่เห็นจริง เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะฉะนั้นก็ต้องกำหนดให้เห็นทุกข์ แต่ว่าไม่อยากได้ และทุกข์ก็ไม่ใช่ต้องสร้างขึ้นทุกข์มีอยู่เรื่อย มีอยู่เอง บางทีเจริญวิปัสสนาไป พอจิตสงบรู้สึกว่าเป็นสุข ก็ว่าดีเหลือเกิน ไม่เคยมีอย่างนี้เลย แล้วก็ดีใจ

พระมหาทรงทัศห์ –ความสุข ใครๆก็ชอบด้วยกันทั้งนั้น เจริญพร

อาจารย์แนบ –นี่เพียงกิเลสมันห่างออกไปแค่นี้ ก็ยังสบาย เรื่องของความไม่เข้าใจ บางคนเข้ามาก็จะต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ บางคนสถานที่อย่างนี้ก็อยู่ไม่ได้ กินอย่างนี้ไม่ได้ นอนอย่างนี้ไม่ได้ แล้วเช่นนี้น่ะหรือที่จะมาพ้นทุกข์ เพราะเห็นแล้วว่าอยู่บ้านเป็นทุกข์จึงหนีมานี่หนีมาแล้ว หลีกออกมาแล้ว ทำไมมาหาความสุขในห้องกรรมฐานอีกเล่า มาเจริญกรรมฐานนั้นจะให้ความสุขอย่างอยู่ที่

บ้านไม่ได้ เพราะเราไม่ได้มาเพื่อจะหาความสุข สมัยก่อนท่านอยู่กันตามโคนต้นไม้ ในถ้ำ ตามเรือนร้างว่างเปล่า ท่านก็อยู่กันได้ ท่านจึงสำเร็จ บรรลุมรรคผลกัน ท่านเหล่านั้นไม่ก็ต้องการอะไรเลย เช่นนี้ตัณหาของท่านก็ขาด

เดี๋ยวนี้ไม่ใช่อย่างนั้น แม้พระสงฆ์องค์เจ้า มาเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็โยเยไปหมด เพราะบำรุงกันมากเกินไป พระภิกษุที่ท่านอยู่ในป่านั้น โดยเอาอาหารไปให้ขบฉันข้าวปลาที่จะขบฉันพอหรือเปล่าก็ไม่รู้ แต่ว่าท่านไม่คำนึงถึงเลย ท่านต้องการที่จะพ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น เดี๋ยวนี้พวกญาติโยมที่พะเน้าพะนอพระภิกษุ โดยนึกว่าจะได้บุญมากๆ จึงเป็นเครื่องถ่วงการปฏิบัติของท่านให้เนิ่นช้า

พระมหาทรงทัศห์ –กิเลสมันเอาออกยากจริง คุณโยม

อาจารย์แนบ –ทีนี้ก็เคยตัวซิค่ะ อาหารของกิเลสมันมากมายเหลือเกิน ถ้ามาเจริญกรรมฐานโดยปรารภการทำกรรมฐานที่ถูกต้อง กิเลสหาอาหารกินได้น้อย เพราะว่ากุศลเกิดมาก กำหนดเป็นทุกข์ในทุกๆ อิริยาบถเลย กิเลสก็จะผอมลง ผอมลงทุกที ต้องให้ได้อย่างนี้ค่ะ ดิฉันไม่เห็นว่ายากเย็นอะไรเลย

พระมหาทรงทัศห์ –เพียงแค่ปฏิบัติเพื่อที่จะให้เห็นรูปเห็นนามก็ยากเต็มที เจริญพร

อาจารย์แนบ –เพราะฉะนั้น ก่อนอื่นขออย่าให้ผู้ปฏิบัติมีจิตโลภโมโทสัน ให้สนใจแต่นามรูปเท่านั้นการเปลี่ยนอิริยาบถก็คอยดู อย่างนี้เป็นของง่ายที่สุดแล้ว แต่ไม่เข้าใจ พออะไรมาเป็นอุปสรรคนิดเดียวก็ทำไม่ได้แล้ว พอพุ้งเกิดขึ้นก็รู้สึกว่าพุ้งนั้นเป็นข้าศึกอย่างใหญ่โต แต่เมื่ออยู่ที่บ้านพุ้งวันยังค่ำ ไม่เป็นไร เพราะไม่ได้สนใจ

พระมหาทรงทัศห์ –ถึงสนใจก็ห้ามมันไม่ได้ เจริญพร ความจริงที่มาเจริญกรรมฐาน

นั้น ก็เพื่อที่จะไม่ให้ฟุ้งมันมี

อาจารย์แนบ –นี่ก็ผิดแล้วนะคะ มาโดยตั้งใจจะไม่ให้ฟุ้งก็ผิดแล้วปรารภผิดมาแล้ว ที่จริงผู้มาเจริญกรรมฐานก็ฟุ้งทุกคน แต่ทุกคนก็ไม่เคยรู้สึกเลยว่าเห็นธรรมะ คือฟุ้งก็เป็นธรรมะ เพราะฉะนั้นจึงหาธรรมะไม่เจอค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –ถ้าอย่างนี้ล่ะ เจริญพร มีผู้ปฏิบัติบอกว่า ปฏิบัติมาตั้งหลายวันแล้ว จิตใจแลบไปฟุ้งไปเป็นนานจึงรู้สึกตัว เป็นอยู่อย่างนี้แหละไม่รู้ว่ากี่วันต่อกี่วัน พอนึกขึ้นมาว่า เรานี่ทำไมหนอจึงเป็นอย่างนี้ เสียใจว่าตั้งใจมาเจริญสติปัฏฐาน มาทำสติสัมปชัญญะสติสัมปชัญญะมันหนีไปไหนหมดก็ไม่ทราบ ทำไปๆประเดี๋ยวเดียว ฟุ้งก็มานำไปเสียจนลืมตัวอย่างนี้จะให้เขาทำอย่างไร จึงจะถูกต้อง

อาจารย์แนบ –ก็ไม่ต้องทำอย่างไรนอกหน้าที่ การงานของผู้ปฏิบัติมีหน้าที่อย่างไร ก็ทำไปอย่างนั้นค่ะ

พระมหาทรงทัพห์ –ก็อาจจะลืมตัวไปบ้าง

อาจารย์แนบ –ก็ลืมได้ค่ะ ใครจะห้ามไม่ให้ลืมได้

พระมหาทรงทัพห์ –ลืมนิดๆ หน่อยๆ ก็ยังไม่เป็นไร แต่นี่ลืมตัวกันเสียจริงๆ จังๆ เจริญพร

อาจารย์แนบ –เช่นนี้ ฟุ้งก็เลยกลายเป็นศัตรูมารบกวนใหญ่ อยากให้หายฟุ้งก็ไม่หาย ยิ่งกวนหนักขึ้นเช่นนี้ก็ไม่ต้องไปรำคาญมัน ผู้ปฏิบัติมีหน้าที่อะไรก็ทำไป เช่นกำหนดอิริยาบถ ก็กำหนดไป มีอยู่เท่านั้น

พระมหาทรงทัพห์ –พอจะกำหนด มันก็ฟุ้งไปเสียแล้ว เจริญพร

อาจะรย์แนบ –ความจริงก็ไม่ถึงกับว่าจะกำหนดไม่ได้ กำหนดได้ แต่ไม่นานสมความตั้งใจก็ฟุ้งอีก ก็อย่ารำคาญ ดูอิริยาบถนั้นแหละเรื่อย

ไปตกแล้วก็กลับมาดูอีก หมั่นดูอยู่อย่างนี้แหละค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ –ทำอยู่อย่างนี้เท่านั้นหรือ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ท่านไม่ต้องไปสนใจกับฟุ้งหรอกค่ะ ฟุ้งก็ให้ฟุ้งไปเถอะ ถ้าเราอยู่ที่ปัจจุบันอารมณ์ได้นานเท่าไหร่ ฟุ้งก็ห่างไปเอง ไม่ต้องไปทำให้หายฟุ้ง เมื่ออยู่กับปัจจุบันแล้ว ฟุ้งจะเข้าไม่ได้เลย

พระมหาทรงทัศท์ –ถ้าเวลาอยู่กับปัจจุบันอารมณ์ก็ไม่ฟุ้ง แต่ว่ากำหนดปัจจุบันไม่ได้นี่แหละ เจริญพร

อาจารย์แนบ –ทำได้แค่ไหนก็เอาแค่นั้นค่ะ โลภมากไม่ได้ ถ้าโลภมากจะทำให้ไม่สบายใจ กุกกุจจะก็จะเกิดขึ้นมา ทีแรกมีอุทธัจจะคือความฟุ้งซ่านอย่างเดียว ก็กลับเพิ่มกุกกุจจะความรำคาญใจขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

พระมหาทรงทัศห์ –อ้อ ได้กิเลสเพิ่มขึ้นเป็น ๒ อย่าง ถ้าไม่เข้าใจ

อาจารย์แนบ –ทีแรกก็โลภะค่ะ เมื่อโลภะอยากได้แล้วไม่ได้ ก็เป็นโทสะ เรามาเจริญกรรมฐานมีหน้าที่อย่างไรก็ทำอย่างนั้นก็แล้วกัน ไม่ต้องพะวงถึงว่าได้แค่ไหน ไม่ใช่ว่าวันนี้ต้องทำกรรมฐานให้ได้นานเท่านั้นชั่วโมง เท่านี้ชั่วโมง ไม่ใช่อย่างนั้นค่ะ

พระมหาทรงทัศห์ –ผู้ที่มาทำกรรมฐาน นัยว่าจะมาเจริญสติ แต่ว่าไม่มีให้เจริญอย่างนี้ก็เท่ากับผิดความประสงค์

อาจารย์แนบ –ต้องเจริญได้ค่ะ อุปมาเหมือนกับเราปลูกต้นไม้ พอปลูกก็จะให้ออกดอกออกผลเลยจะได้หรือคะ กว่าจะตกดอกออกผลก็ตั้ง ๕–๖ ปี ไม่ใช่ไปนั่งรำพึงรำพันว่า เมื่อไหร่หนอต้นไม้จะออกผล ถ้าเร่งเช่นนี้ก็อาจเสียสติได้

อาจารย์แนบ –รวมความว่า เรื่องฟุ้งนั้น คุณโยมว่าไม่ใช่เรื่องที่น่าต้องเป็นห่วงเป็นใย สำคัญอยู่ที่ความเข้าใจให้ถูก เจริญพร

อาจารย์แนบ —เพราะว่าฟุ้งก็เป็นธรรมะ ไม่ฟุ้งและกำหนดได้ก็เป็นธรรมะ ที่จริงถ้าปัญญาไวสักหน่อยเวลาฟุ้งขึ้นมา ก็ควรจะรู้ว่าฟุ้งก็เป็นธรรมะ เป็นอนัตตา บังคับบัญชาไม่ได้ เมื่อฟุ้งหายก็จะเห็นความจริงว่าเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยง เขาเกิดได้ก็ดับได้เป็นธรรมดา ถ้าอย่างนี้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ปัญญา

พระมหาทรงทัศห์ —โดยเหตุผลก็เป็นอย่างที่คุณโยมว่า ข้อนี้นับว่าเป็นความรู้ที่มีประโยชน์มาก เจริญพร

อาจารย์แนบ —ควรจะเห็นว่าฟุ้งก็เป็นธรรมะนั่นแหละค่ะ จึงจะดี ความจริงฟุ้งก็อยู่ในหมวดธรรมะนุปัสสนาสติปัฏฐาน คือนิวรณ์บรรพะ เรามาเจริญสติปัฏฐาน เพื่อจะให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นธรรมะ ครั้นฟุ้งซึ่งเป็นธรรมะและเป็นตัวสติปัฏฐานเกิดขึ้น เรากลับไม่ชอบ ไม่อยากเห็น อย่างนี้ก็ไม่ถูกต้อง

(—การสนทนาธรรม เรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้ยุติลงเพียงเท่านี้—)

เรื่องการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

เรื่องการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

(เป็นตอนหนึ่ง จากปาฐกถาของอุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๓)

เมื่อวันเสาร์ที่แล้วมา ได้พูดเรื่องการปฏิบัติธรรมว่า แยกเป็น ๒ ทางคือ สมถะทางหนึ่ง กับวิปัสสนาอีกทางหนึ่ง แต่ได้กล่าวเจาะจงเฉพาะในเรื่องของวิปัสสนา เช่นวิปัสสนาหมายความกระไร ? วิปัสสนานั้นหมายถึงปัญญาที่เห็นนามรูปเป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา

วิปัสสนามีประโยชน์ทำให้เห็นถูกตามความเป็นจริงหรือทำลายมิจฉาทิฏฐิความเข้าใจผิดที่มีอยู่ให้หมดไป คือชำระกิเลสให้หมดไป ทำลายวิปลาสให้หมดไป นี่เป็นกิจการงานของวิปัสสนาและก็ได้พูดไปแล้วว่าอะไรเป็นเครื่องปิดบังไม่ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา วันนี้จะพูดซ้ำอีกเล็กน้อย เพราะว่าในเวลาที่พูดถึงวิธีปฏิบัติก็จะต้องนำความเข้าใจเช่นนี้โยงไปกับเหตุที่จะพูดต่อไป

อะไรเป็นเครื่องปิดบังไม่ให้เห็นไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ท่านบอกว่าธรรมที่ปิดบังอนิจจังคือ **สันตติ** ซึ่งหมายถึงการเกิดติดต่อกันอย่างรวดเร็ว คือนามรูปมีทั้งเกิดและดับอยู่ตลอดเวลา และติดต่อกันรวดเร็วมากจนเราไม่สามารถที่จะเห็นความดับได้ เพราะรูปใหม่ที่เกิดขึ้นมาแทนอยู่เรื่อย ๆ นั้นทำให้เราเห็นเหมือนกับว่ารูปนั้นยังมีอยู่เรื่อยจึงเป็นเครื่องปิดบังอนิจจัง,อุปมาเหมือนเวลาที่เราดูภาพยนต์ การเห็นภาพที่ปรากฏบนจอเพียงหนึ่งหรือสองนาทีก็ตาม รูปที่ฉายผ่านกล้องออกไปให้เห็นที่จอนั้นไม่ใช่รูปเดียว อาจมีตั้งหลายสิบหรือหลายร้อยรูปทั้งนี้ก็อาศัยความเร็วของรูป หนึ่ง ๆ ที่เลื่อนไปติดต่อกับรูปที่หมดไป และรูปที่เกิดใหม่นั่นเอง จึงทำให้เราเห็น ว่าเป็นรูปเดียว ไม่สามารถเห็นเป็นหลายรูปได้ฉันใด นามรูปก็ฉันนั้น มิหนำซ้ำ นามรูปยังเกิดดับเร็วยิ่งกว่าภาพยนต์เสียอีกดังนั้นการเห็นนามรูปจึงเป็นของยาก เมื่อเห็นความจริงอย่างนี้ไม่ได้วิปลาสคือความ

สำคัญว่าเที่ยงก็ต้องเกิดขึ้นปิดบังอนิจจัง

อะไรคือสิ่งที่ปิดบังทุกข์ ท่านกล่าวว่าเหตุเพราะไม่ได้พิจารณาอิริยาบถ จึงไม่เห็นว่านามรูปนี้มีทุกข์เบียดเบียนอยู่ตลอดเวลา เมื่อไม่เห็นว่าเป็นทุกข์แล้ววิปลาส คือความเข้าใจว่าเป็นสุข เรียกว่าสุขวิปลาส ก็สำคัญว่านามรูปเป็นสุขหรือเป็นของดี ด้วยอำนาจของทิฏฐิก็เกิดขึ้น ซึ่งก็เป็นปัจจัยแก่ตัณหาทำให้อยากได้ ทำให้ยินดีในนามรูปนั้น ทำให้มีความต้องการปรารถนาดิ้นรนต่างๆ ทั้งนี้ล้วนเป็นหน้าที่ของตัณหาที่อาศัยนามรูปเกิดขึ้นเพราะเหตุที่ไม่ได้กำหนดอิริยาบถจึงทำให้ไม่เห็นทุกข์ ทำให้สุขวิปลาสเกิดขึ้นโดยเหตุนี้ในมหาสติปัฏฐานท่านจึงให้พิจารณาอิริยาบถ

ส่วนอนัตตลักษณะ คืออนัตตานั้นเป็นความสำคัญในพระพุทธศาสนาต่างกับลัทธิหรือศาสนาใดอื่น ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งล้วนต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นประธานหรือมีของเที่ยงแท้หรือศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องยึดมั่น อย่างน้อยสิ่งหนึ่ง มิฉะนั้นก็จะไม่มีอะไรเป็นประธาน เป็นใหญ่หรือมีอำนาจ แต่ทางพระพุทธศาสนากลับสอนว่า **สิ่งทั้งหลายเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน ไม่มีใครมีอำนาจและไม่ได้อยู่ในอำนาจของใคร ไม่มีใครสามารถให้เป็นไปตามใจได้ นี้เป็นลักษณะของอนัตตา** ทีนี้อะไรปิดบังไม่ให้เห็นความจริงคืออนัตตา ท่านบอกว่าเพราะฆนสัญญา คือการที่เข้าไปรวบรวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน จึงทำให้เราเข้าใจว่าเป็นก้อนเป็นแท่ง และสำคัญว่ามีสาระในขันธ์ทั้ง ๕ ที่รวมอยู่ด้วยกัน ขณะที่เห็นครั้งหนึ่ง ได้ยินครั้งหนึ่ง ขันธ์ ๕ ก็เกิดร่วมกันทุกขณะอย่างรวดเร็ว และดับอย่างรวดเร็วด้วย เราจึงไม่สามารถเห็นแยกกันแต่ละนามรูปและไม่สามารถที่จะให้ขันธ์ ๕ กระจัดกระจายออกไปเป็นสัดเป็นส่วนได้ เมื่อเราไม่สามารถจะกระจายความเป็นกลุ่มเป็นก้อนคือฆนสัญญาให้แยกออกจากกันได้ เราก็ไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปเห็นอนัตตาได้ เมื่อไม่เห็นอนัตตา วิปลาสที่เรียกว่าอัตตวิปลาส คือความสำคัญว่าเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นเราก็ต้องเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นปัจจัยแก่ตัณหา ทำให้มีความปรารถนาเห็นว่าเป็นของดี เห็นว่ามีตัวมีตน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องทำลายเครื่องปิดบังไตรลักษณ์ทั้ง ๓ นี้ให้หมดไป เมื่อเครื่องปิดบังถูกทำ

ลาย วิปลาสซึ่งเป็นผลก็ต้องถูกทำลายไปด้วย เพราะว่าธรรมทั้งหลายย่อมเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน เมื่อเหตุหมดไป วิปลาสซึ่งเป็นผลก็หมดไปเอง เมื่อวันเสาร์ก่อนได้อธิบายถึงวิธีกำหนดอิริยาบถมาเพียงแค่นี้

ต่อไปนี้จะได้พูดถึงเรื่องของการที่จะทำวิปัสสนา ขอท่านผู้ฟังได้โปรดเข้าใจและจำไว้ด้วยเพราะต่อไปนี้จะพูดถึงเหตุคือข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดวิปัสสนาหรือทำให้เห็นไตรลักษณ์เพราะการที่จะเห็นไตรลักษณ์ได้ จำเป็นต้องทำลายเครื่องปิดบังเสียก่อนจึงจะเห็นได้ ถ้าไม่สามารถทำลายเครื่องปิดบังให้หมดไปได้ ก็ไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปเห็นไตรลักษณ์ได้ เครื่องทำลายก็มีอยู่ทางเดียวเท่านั้นคือ **มหาสติปัฏฐาน ๔** นอกจากนี้ไม่มีทางอื่นเลย

มหาสติปัฏฐานเป็นข้อปฏิบัติที่ทำลายเครื่องปิดบัง หรือทำลายวิปลาสความเข้าใจผิด และเป็นข้อปฏิบัติที่มีแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น นอกจากพระพุทธศาสนาไม่มีหนทางเลย ไม่มีวิธีปฏิบัติอื่นใดที่จะสามารถทำลายวิปลาส และทำให้เห็นเหตุผลตามความเป็นจริงได้ ฉะนั้นมหาสติปัฏฐานจึงมีเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้นและต้องขอยืนยันด้วยว่ามีทางเดียวเท่านั้น

ขอได้โปรดเข้าใจ และจดจำไว้ให้ดีด้วยว่า มหาสติปัฏฐานเท่านั้นที่สามารถทำลายวิปลาส และทำให้เกิดวิปัสสนาปัญญาที่เข้าไปเห็นความจริงของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และปัญญาที่เห็นความจริงอย่างนี้แหละที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

ดิฉันขอเรียนให้ทราบถึงข้อที่ควรทราบพิเศษอีกสักเรื่องหนึ่งก่อนที่จะอธิบายถึงการเจริญมหาสติปัฏฐาน คือท่านคงจะเคยได้ยินได้ฟังมาแล้วไม่ใช่น้อยครั้งว่าการไปนิพพานนั้นไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างนั้นหรืออย่างนี้ ไม่ต้องมีกฎเกณฑ์ ทำอย่างไรก็ได้ มีหลายทาง และลงท้ายที่สุดเราก็จะไปถึงนิพพานด้วยกัน ความเข้าใจอย่างนี้ยังไม่ถูกด้วยหลักฐานและเหตุผล เพราะเมื่อว่าโดยหลักฐาน ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธศาสนิกชนทุกท่านก็คงทราบแล้วว่า พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่า **หนทางที่จะไปถึงนิพพานนั้นมีทางเดียวเท่านั้น คือมหาสติปัฏฐาน ๔ นี้เท่านั้น ไม่**

มีทางอื่นเลย มีพระพุทธองค์เท่านั้นที่ทรงบัญญัติมหาสติปัฏฐานนี้ได้ ขอให้คิดถึงเหตุผลกันสักหน่อยว่า ถ้าทุกคนจะทำอย่างไรก็ได้แล้วแต่ใครจะตั้งลัทธิอย่างไร ๆ ขึ้นก็ได้ทั้งนั้น ลงท้ายที่สุดก็จะต้องไปนิพพานด้วยกัน ถ้าเข้าใจกันอย่างนี้ หรือความเข้าใจนี้มีเหตุผลเป็นไปได้จริงตามที่เข้าใจนั้น พระพุทธเจ้าก็ไม่เป็นผู้ประเสริฐจริง ไม่จำเป็นต้องมาเกิดในโลกก็ได้ เพราะว่าใครจะทำอย่างไรก็ไปนิพพานกันได้ทั้งนั้น ไม่มีความจำเป็นเลยที่พระพุทธเจ้าจะต้องมาสั่งสอน เพราะว่าทุกคนเขาก็ไปนิพพานกันได้ แต่นี่เราก็ทราบกันอยู่แล้วว่า ก่อนที่พระองค์จะทรงตรัสรู้ขึ้นในโลกนั้น ลัทธิของศาสนาต่าง ๆ ข้อปฏิบัติอื่น ๆ ก็มีอยู่แล้ว แม้อภิญญาก็มีอยู่แล้วในโลกนี้ เช่นการเหาะเหิน–เดินอากาศ เดินบนน้ำ ดำดิน ปาฏิหารย์ทั้งหลายแหล่เหล่านี้ เขาก็มีอยู่ถึงปานนั้น นับว่าไม่ใช่เล็กน้อยเลยสำหรับวิชาประเภทนี้ แต่ว่าหนทางไปนิพพานที่แท้จริงเท่านั้นไม่มีใครสอนได้ ความจริงเช่นว่านี้ใคร ๆ ก็ทราบกันดีอยู่ เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าท่านผู้ใดยังมีความเห็นอย่างนั้นก็ขอให้ลองใคร่ครวญดูว่าจะถูกต้องด้วยเหตุผลหรือไม่ โปรดอย่าลืมว่าที่เราบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เพราะพระองค์ทรงประกาศข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นหนทางเดียวที่จะให้ถึงนิพพาน พระองค์ทรงประกาศข้อปฏิบัติที่ศาสดาทั้งหลายในโลกตลอดถึงมนุษย์ เทวดาและพรหม ก็ไม่มีใครสามารถที่จะบัญญัติทางนี้ขึ้นได้ มีพระบรมศาสดาเท่านั้นที่สามารถบัญญัติได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้ถือว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก เราจึงบูชาพระคุณของพระองค์ คือ พระปัญญาคุณพระบริสุทธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ฉะนั้นถ้าหากเข้าใจว่าข้อปฏิบัติอื่น ๆ นอกจากมหาสติ–ปัฏฐานก็มีผลให้ถึงนิพพานได้เหมือนกัน พระพุทธเจ้าก็ไม่วิเศษอะไรเลย นี้เป็นอีกประการหนึ่งที่ขอนำมาเรียนให้ทราบไว้ เผื่อบังเอิญไปพบเข้าจะได้ยึดเป็นหลักตามเหตุผล

เพราะฉะนั้น จึงขอให้เข้าใจด้วยเหตุผลให้แน่นอนว่า **สติปัฏฐานเป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน** และสิ่งสำคัญก็คือท่านทั้งหลายที่ได้

มาพบ พระพุทธศาสนานั้นนับว่าเป็นโชคลาภที่ประเสริฐนัก แต่ถ้าไม่ได้เจริญวิปัสสนาตามแนวมหาสติปัฏฐานนี้ ก็เห็นว่าน่าเสียดายเป็นที่สุด เพราะถ้าไม่ได้เจริญวิปัสสนาก็คล้ายกับไม่ได้พบพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะว่ามหาสติปัฏฐานจะมีได้ ก็เมื่อมีพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นเท่านั้น กุศลอย่างนี้จะทำได้มีได้เฉพาะกาลสมัยเท่านั้น เมื่อพุทธศาสนาสิ้นแล้วหมดกาลของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็หมดโอกาสที่จะเจริญมหาสติปัฏฐานได้ เพราะมหาสติปัฏฐานเสื่อมจากความเข้าใจของบุคคล แม้แต่ในเวลานี้จำนวนผู้ที่มีความเข้าใจดีในเหตุผลก็เหลือน้อยเต็มที่แล้ว แท้ที่จริงมหาสติปัฏฐานก็เต็มไปด้วยเหตุผล ไม่ใช่เป็นของที่ง่ายหรือตื้นสำหรับที่เราจะเข้าใจกันได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นจึงต้องศึกษากันให้เข้าถึงเหตุผลจริง ๆ และต้องเข้าไปพิสูจน์ด้วย ต้องลองปฏิบัติด้วยว่าจะมีเหตุผลจริงอย่างที่ท่านทรงสั่งสอนหรือไม่, ถ้าทำได้อย่างนี้จึงจะเข้าถึงสติปัฏฐานได้อย่างแน่นอน เพียงแต่เรียนตามตำราอย่างเดียวเท่านั้นก็เข้าไม่ถึงมหาสติปัฏฐานแน่ เพราะฉะนั้นที่ว่าพระพุทธ-ศาสนาเสื่อมนั้น ก็หมายถึงเสื่อมจากความเข้าใจของบุคคล และที่ว่าพระพุทธ-ศาสนาเสื่อมในกำหนดเวลา ๕๐๐๐ ปี ก็คือ ความเข้าใจในเรื่องพุทธศาสนาหรือในมหาสติปัฏฐานนี้จะหมดไป คือหมดจากความเข้าใจของบุคคลนั่นเอง เมื่อไม่มีใครเข้าใจมหาสติปัฏฐานก็หมายความว่าพุทธศาสนาเสื่อมไป หมดไป คือว่าต่อจากนั้นไปก็ไม่มีโอกาสที่จะเจริญได้ เพราะฉะนั้นจึงน่าเสียดายกุศลที่เราได้พบพุทธศาสนาแต่ไม่มีโอกาสเจริญวิปัสสนา ดังนั้นท่านที่มีโอกาสจึงควรทำควรเจริญจะได้หรือไม่ได้ไม่สำคัญแต่ควรทำให้เป็นปัจจัยไว้ เพราะทานก็เป็นปัจจัยให้เกิดความสุขอย่างหนึ่ง ศีลก็เป็นปัจจัยให้เกิดความสุขอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นปัจจัยให้เกิดความสุขอย่างหนึ่ง สติปัฏฐานก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง คือให้ถึงซึ่งความสิ้นทุกข์ได้แน่นอนเด็ดขาด ไม่เหมือนกัน ทานศีลเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขในมนุษย์และสวรรค์ สมาธิก็เป็นปัจจัยให้เกิดความสุขในพรหม คือรูปพรหมและอรูปพรหม ซึ่งมีความสุขอย่างประณีตที่สุด การที่จะรู้ว่าพรหมมีความสุขประณีตแค่ไหนนั้น ก็ต้องทำ

สมาธิให้ถึงขั้นที่เป็นเหตุให้ถึงพรหมได้ คือให้ถึงอัปปนาสมาธิ จึงจะรู้ว่าสุขของพรหมนั้นแค่ไหน สุขของพรหมนั้นประณีตมาก เพราะว่าเป็นสุขที่เกิดจากเหตุแห่งความประณีต แต่ถึงกระนั้น **ก็เป็นความสุขที่ทำให้เข้าถึงพรหมเท่านั้น ต่างกับมหาสติปัฏฐานซึ่งเป็นปัจจัยให้เข้าถึงนิพพานได้** กุศลมีความผิดแผกแตกต่างกันอย่างนี้ กุศลประเภทที่ให้เป็นมนุษย์ก็ดี เป็นเทวดาก็ดี หรือเป็นพรหมก็ดี ถึงแม้พระพุทธเจ้าไม่ได้มาตรัสรู้ กุศลประเภทเหล่านั้นเขาก็มีกันอยู่ในโลกมากมายแล้ว เมื่อเวลาที่พระพุทธเจ้ามาตรัสรู้นั้นมีทั้งมนุษย์ มีทั้งเทวดาและมีทั้งพรหมอยู่แล้ว ความสุขเหล่านี้เขามีกันอยู่อย่างมากมายแล้ว เหลืออยู่ก็แต่ความสิ้นทุกข์อย่างแท้จริงคือนิพพานเท่านั้น ซึ่งไม่มีใครสามารถสั่งสอนได้ ฉะนั้นการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติมหาสติปัฏฐานก็เพื่อประโยชน์ที่จะนำไปสู่นิพพานอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งไม่มีศาสดาอื่นใดสามารถจะบัญญัติได้เลย

เพราะฉะนั้น **ท่านที่มีโอกาสเจริญวิปัสสนาได้ถึงแม้จะเป็นเวลาน้อยเพียง ๗ วันก็ควรจะทำ เพราะกุศลอย่างนี้ไม่ใช่จะทำได้ง่าย ๆ จะทำทานหรือรักษาศีลเพียงชั่วโมงสองชั่วโมง หรือวันหนึ่งสองวันก็พอจะทำได้ แต่ที่จะให้ทำวิปัสสนานั้นไม่ใช่จะทำได้ง่าย ๆ เหมือนทำทานหรือรักษาศีล ทั้งนี้เพราะอะไรเพราะการ**ทำลายกิเลสนั้นทำได้ยากที่สุด เหมือนกับการพายเรือทวนน้ำ บางทีเราทำบุญทำทานหรือรักษาศีล หรือแม้ทำสมาธิก็ยังทำ เพราะอาศัยกำลังของกิเลสอุดหนุนให้ทำได้ คือทำเพราะอยากได้บุญ อยากได้ความสุข เพราะฉะนั้นกำลังของกิเลสจึงเป็นปัจจัยให้ทำทาน รักษาศีลและทำสมาธิได้ง่ายกว่าการที่จะทำกุศลเพื่อทำลายกิเลสโดยไม่มีกิเลสเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนเลย

เมื่อได้เรียนให้ทราบเหตุสำคัญสำหรับชาวพุทธเรื่องมหาสติปัฏฐานไว้หน่อยหนึ่งแล้ว ต่อไปนี้จะได้พูดถึงการปฏิบัติวิปัสสนา เมื่อวันเสาร์ที่แล้วได้พูดถึงการกำหนดอิริยาบถไว้บ้างแล้ว ว่าการกำหนดอิริยาบถนั้นคือให้กำหนดอิริยาบถ ๔

และต้องเข้าใจนามรูปในอิริยาบถ ๔ เสียก่อน ต่อไปจะได้พูดถึงเรื่องการกำหนดอิริยาบถหรือมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ที่จะเป็นเครื่องปิดบังไตรลักษณ์เมื่อเข้าใจนามรูปในอิริยาบถ ๔ แล้ว ก็จงกำหนดดังต่อไปนี้ คือในเวลาที่นั่งก็ให้ดูรูปนั่ง เวลานอนก็ให้ดูรูปนอน เวลายืนก็ให้ดูรูปยืน เวลาเดินก็ให้ดูรูปเดิน **รูปเดินนี้อยู่กับอาการที่ย่างไม่ใช่ถูก** รูปนั่งก็เหมือนกันเวลาที่ดูรูปนั่งต้องระวังให้อยู่ที่รูปนั่งจริง ๆ ไม่ใช่อยู่ที่รูปถูก **รูปถูกกับรูปนั่งนั้นคนละอย่างกัน** บางทีผู้ปฏิบัติตั้งใจจะดูรูปนั่งแต่ไพล่ไปกำหนดรูปถูกรูปนั่งก็ไม่ปรากฏ และถ้าจะดูรูปถูกก็ต้องดูเวลาถูก ถ้าตั้งใจจะดูรูปนั่งก็ต้องดูเวลานั่ง **รูปถูกกับรูปนั่งลักษณะต่างกันเป็นคนละรูปละทวารกันต่างกันทุกสิ่งทุกอย่าง** เพราะฉะนั้นจะดูรูปอะไรก็ต้องดูให้ถูกต้อง เวลาที่ดูรูปทั้ง ๔ คือ นั่ง นอน ยืน เดิน ก็ต้องรู้ว่าเวลาที่กำหนดนั้นดูรูปนั่งหรือรูปนอน และทำไมจึงต้องกำหนดอิริยาบถ ๔ ซึ่งเมื่อกี้นี้ก็ได้เรียนให้ทราบแล้วว่า เพื่อประโยชน์อะไร ทั้งได้เรียนเรื่องผลให้ทราบไว้แล้ว ตอนนี้เป็นการทำเหตุ ฉะนั้นท่านอย่าลืมว่าอะไรเป็นเครื่องปิดบังไตรลักษณ์ ต้องทำลายเครื่องปิดบังไตรลักษณ์เสียก่อนจึงจะสามารถเห็นไตรลักษณ์ได้ ต้องนำเหตุกับผลให้มาเจอกันจึงจะเข้าใจพระพุทธศาสนาดี ขอเรียนให้ทราบอีกนิดหนึ่งว่า ในพุทธศาสนานี้บางทีกล่าวเหตุกับผลไว้คนละแผนก คนละตำรา เช่นเรื่องสติปัฏฐาน ในตอนที่อธิบายสติปัฏฐานก็มิได้แสดงถึงเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนาที่จะเกิดขึ้นในสติปัฏฐาน แต่รวบรวมไปไว้ที่อื่น อย่างนี้เป็นต้น ในสติปัฏฐานก็มีกล่าวเรื่องผลไว้นิดหน่อยเท่านั้นว่า เห็นการเกิดขึ้นและดับไปของนามรูปเท่านั้นเอง แต่ผลของวิปัสสนา คือญาณไม่ได้มีกล่าวไว้ในสติปัฏฐาน ท่านแยกออกไปรวมไว้ที่อื่น ฉะนั้นในการศึกษาพระพุทธศาสนา เราต้องเข้าใจว่าอะไรเป็นเหตุ และเหตุอย่างนี้จะทำให้เกิดผลอย่างนี้ หรือว่าบางทีเราไปอ่านเรื่องวิปัสสนาญาณจำได้ว่าวิปัสสนาญาณมีอะไร ชื่ออะไรบ้าง มีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น แล้วท่านก็ว่าเรื่อยไป ถึงญาณทั้งหมด แต่ท่านก็ไม่บอกไว้ว่าญาณนั้นญาณนี้เกิดขึ้นจากมหาสติปัฏฐาน เมื่อท่านไม่ได้บอกไว้ ในที่

นั้นเราก็ไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผล ดังนั้นผู้ที่จะเข้าใจเหตุผลได้ก็จะต้องนำเหตุและผลให้มาเจอกัน ฉะนั้นเวลาพูดจึงต้องนำเหตุผลให้มาติดต่อกันเพื่อให้ผู้ฟังเห็นได้ ผู้ฟังจึงจะเข้าใจได้ทั้งเหตุและผล ถ้านำแต่เหตุมาอย่างเดียว เช่นพูดถึงเรื่องการทำสติปัฏฐานอย่างเดียว แต่อารมณ์ที่เกิดจากการทำสติปัฏฐานนั้นต้องเป็นอย่างไรจึงจะรู้ว่าถูก หรือว่าถูกนั้นจะต้องเป็นอย่างไร จะต้องรู้อย่างไรจะต้องเห็นอย่างไรถ้าหากว่าเราไม่รู้ผลของการทำว่าที่ถูกนั้นจะต้องเป็นอย่างไร ก็อาจจะต้องเห็นผิดไปได้ต่าง ๆ นา ๆ เช่น เห็นมนุษย์ เห็นเทวดา เห็นนรก เห็นสวรรค์ เห็นพระพุทธเจ้า หรือเห็นอะไร ๆ ก็ตามแต่ เห็นไปต่าง ๆ นา ๆ ก็เข้าใจว่าที่เห็นอย่างนั้นทำถูกแล้ว หรือเข้าใจว่านั่นแหละ คือธรรมที่เกิดจากมหาสติปัฏฐานหรือวิปัสสนา ก็อาจจะเข้าใจผิดไปได้ เพราะเหตุที่ไม่ทราบว่าผลที่เกิดจากมหาสติปัฏฐานที่ถูกต้องนั้นต้องทำอย่างไร ต้องเห็นอย่างไร ทุกคนรู้ว่าควรจะต้องทำสมาธิปัฏฐาน แต่ว่าความรู้ที่เกิดจากสติปัฏฐานนั้นถูกหรือเปล่านั้นอีกเรื่องหนึ่ง

หรือถ้าหากว่าท่านที่ทำวิปัสสนา รู้ว่าการทำวิปัสสนานั้นเห็นนามรูปเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เอาบริกรรมว่า นามรูปไม่เที่ยง นามรูปเป็นทุกข์ นามรูปเป็นอนิจจัง ทุกข์ขัง อนัตตา บริกรรมไปเลย แท้จริงการเห็นนามรูปไม่เที่ยงเป็นผลเกิดจากเหตุ แต่เมื่อไม่รู้ว่าเหตุเกิดจากที่ไหน ก็ใช้นามรูปที่เป็นผลไปทำเหตุ คือไปนึกคิดเองจะเข้าใจว่าต้องนึกคิดไปอย่างนั้น จนกระทั้งเกิดวิปัสสนาเห็นนามรูปขึ้นมา เช่นนี้ก็เป็นการเข้าใจผิด เพราะเป็นแต่เพียงนึกรู้ใช้ไม่ได้ ต้องทำเหตุให้ถูกต้องก่อนแล้วผลจึงจะได้ ต่อไปนี้จะขอเรียนให้ทราบถึงการกำหนดอิริยาบทว่าทำไมจึงต้องพิจารณาอิริยาบถเมื่อก็นี้ได้เรียนให้ทราบแล้วว่า การไม่พิจารณาอิริยาบถนั้นย่อมไม่เห็นเครื่องปิดบังทุกข์ และขอเรียนให้ทราบอีกหน่อยด้วยว่า เครื่องปิดบังอนิจจังเครื่องปิดบังทุกข์ เครื่องปิดบังอนัตตานี้เนื่องกัน คือถ้าหากว่าเราทำลายอะไรลงไปได้อย่างหนึ่งแล้วก็ย่อมทำลายได้พร้อมกันทั้ง ๓ ไม่ใช่ว่าทำลายทุกข์

แล้วต้องทำลายอนิจจังอีก หรือต้องทำลายอนิจจังแล้วก็ต้องทำลายอนัตตาอีก ไม่ใช่อย่างนั้น ที่จริงท่านแสดงเครื่องปิดบังไว้ ๓ อย่าง แต่เมื่อทำลายอย่างหนึ่งอย่างใดได้โดยถูกต้องแล้ว เมื่อเครื่องปิดบังอย่างหนึ่งหมดไปแล้วถูกทำลายไปแล้ว เครื่องปิดบังที่เหลืออีก ๒ อย่างนั้นก็ไม่ต้องทำลายอีกต่างหากเป็นพิเศษ นับว่าทำลายไปหมดด้วยกันทั้ง ๓ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นอนิจจังก็ชื่อว่าเห็นทุกข์และอนัตตา เมื่อเห็นทุกข์ก็ชื่อว่าเห็นอนิจจังและอนัตตาด้วย เมื่อเห็นอนัตตาก็ชื่อว่าเห็นทุกข์และอนิจจังเช่นกัน เพราะอะไรจึงเป็นอย่างนั้น ท่านคงเคยได้ยินแล้ว สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นแหละเป็นทุกข์ สิ่งใดที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ชื่อว่าเห็นทั้ง ๓

ด้วยเหตุที่ไม่พิจารณาอิริยาบถ ๆ จึงปิดบังทุกข์ท่านว่าอย่างนี้ ดังนั้นจึงต้องกำหนดอิริยาบถ และท่านจึงได้จัดให้มีอิริยาบถ ๔ ไว้ในมหาสติปัฏฐานเพื่อปฏิบัติให้เกิดวิปัสสนา ก่อนที่จะกำหนดอิริยาบถ ๔ ก็ต้องรู้เสียก่อนว่าอะไรเป็นนามอะไรเป็นรูป ขอเรียนซ้ำอีกสักเล็กน้อยว่าเมื่อรู้ว่าอะไรเป็นนามอะไรเป็นรูปแล้วกำหนดรูปอะไรก็ต้องรู้ เช่นเวลานี้ดูรูปนั่ง ดูรูปนอน ดูรูปยืน ดูรูปเดิน คือรูปย่างต้องรู้อย่างนั้นเสมอ การที่ต้องให้รู้อย่างนั้นก็เพราะว่ารูปนั่ง รูปนอน รูปยืน รูปเดินต่างกันเป็นคนละรูป ไม่ใช่รูปเดียวกัน รูปนั่งเกิดแล้วก็ดับไปไม่เหลือมาถึงรูปนอนหรือรูปยืน แต่ละรูป ๆ เกิดขึ้นแล้วไม่ใช่ว่าจะเหลือมาถึงกัน ถ้าหากไม่กำหนดอย่างนั้นก็จะสำคัญว่าเป็นรูปเดียวกัน คือถ้าหากกำหนดรู้แต่เพียงรูปเท่านั้น แต่ไม่กำหนดว่ารูปอะไร รูปนั่งอย่างไร รูปนอนอย่างไร รูปยืนอย่างไร รูปเดินอย่างไร เหมือนอย่างกับถ่ายรูปไว้ ก็จะเห็นว่าเป็นคนละรูป แต่ละรูปไม่ใช่รูปเดียวกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องรู้ว่ากำลังดูรูปอะไรอยู่

ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้รู้ว่ารูปเป็นคนละรูป แต่ละรูปเกิดขึ้นใหม่ไม่ใช่รูปเดียวกัน ถ้าไม่กำหนดอย่างนี้ก็จะสำคัญว่ารูปนั่ง นอน ยืน เดิน ก็คือรูปเดียวกันนั่นเอง และจะคิดว่าการนั่งนอนยืนเดินนั้นเป็นเพียงอาการของรูปเท่านั้น แต่ตัวรูปจริงนั้น

ก็คือรูปเดียวกันนั่นเอง อย่างนี้ไม่ได้ ความสำคัญผิดอย่างนี้ถ้ามีก็ไม่สามารถที่จะแยกนามรูปออกไป ไม่สามารถจะกระจายฆนสัญญาของนามรูปให้แยกออกจากกันได้ และสันตติที่สืบต่อรูปหนึ่ง ๆ ก็ทำลายไม่ได้ต้องกำหนดให้รู้ว่ารูปอะไร นามอะไร กำหนดอย่างนี้เสมอไป เวลานั่งก็ต้องรู้ในท่าที่นั่ง **ต้องรู้ให้ถูกส่วนสัดในท่าที่นั่ง อาการของรูปแสดงการนั่งที่ไหน ก็ให้รู้ในท่านั้นให้รู้ในขณะนั้นอย่างนี้เป็นต้น** เวลาที่กำหนดอิริยาบถ นั่ง นอน ยืน เดิน ก็ต้องกำหนดอย่างนี้เหมือนกัน เพราะ**การกำหนดอย่างนี้เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ที่นี้เมื่อนั่งไปนาน ๆ ทุกขเวทนาก็ย่อมปรากฏขึ้นจากรูปนั้น ๆ

เมื่อทุกขเวทนาเกิดขึ้นก็กำหนดทุกขเวทนาและต้องรู้ด้วยว่า **เวทนานี้เป็นนาม ไม่ใช่รูป** ต้องทำความรู้สึกตัวว่าเรากำลังดู **นามเวทนา** ที่ดูนามเวทนานี้เป็น **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** สติปัฏฐานนี้สามารถทำไปด้วยกันได้แล้วแต่ว่าอารมณ์ไหนเป็นอธิบดีเห็นได้ชัด ควรจะกำหนดกาย หรือเวทนา หรือจิต หรือธรรม ก็แล้วแต่โอกาสระหว่างที่กำหนดทุกขเวทนานั้นต้องระวังใจ **อย่าอยากให้ทุกขเวทนานั้นหายไป ทำอย่างนี้เป็นความเข้าใจผิด** เพราะจะไม่มีโอกาสเห็นอนัตตาได้ **ต้องระวังเรื่องนี้ให้จงหนัก** เวลาที่กำหนดต้องให้ดูเฉย ๆ เหมือนกับการดูละคร คล้ายกับว่าเวลานี้ตัวละครคือทุกขเวทนากำลังแสดงอยู่หน้าฉาก เรามีหน้าที่ดูเท่านั้น ไม่มีหน้าที่ไปหัดละครระวังกิเลส คือความต้องการ ให้ทุกขเวทนาหายจะแอบเข้าไปในเวลากำหนด ท่านจะต้องเข้าใจให้ดีว่า เวลานี้กิเลสอย่างนั้นแอบเข้าไปในเวลากำหนดหรือเปล่า กิเลสนั้นคืออะไร คือ โทมนัส ความไม่ชอบใจจะแอบเข้าไปก็ต้องรู้ด้วย ถ้าแอบเข้าไปการกำหนดก็ใช้ไม่ได้ เพราะว่าในการกำหนดหรือปฏิบัติสติปัฏฐานนั้นท่านบอกว่า **ประโยชน์ของมหาสติปัฏฐานในขั้นแรก ต้องทำลายอภิชฌาและโทมนัสเสียก่อน** ผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจด้วยในเรื่องนี้ ถ้าไปกำหนดอยากให้หายก็กำหนดไม่ถูก **เพราะการอยากได้ความหายทุกข์นั้นเป็นอภิชฌา** ความไม่ชอบใจในทุกข์นั้นเป็นโทมนัส **การกำหนดอย่างนี้**

ผิดใช้ไม่ได้

ข้อสำคัญของการทำมหาสติปัฏฐานก็คือต้องได้อารมณ์ปัจจุบันนั้น มิฉะนั้นก็กันกิเลสไม่ได้เลย ในการนั่งนอนยืนเดินก็เหมือนกัน เราจะนั่งเพื่อให้จิตสงบหรือยืนเพื่อให้จิตสงบ อย่างนี้ใช้ไม่ได้ สติที่กำหนดนั้นไม่ใช่เป็นสติปัฏฐาน เพราะไม่สามารถจะทำลายความต้องการได้ ความต้องการสงบเป็นตัวอภิชฌา สติปัฏฐานนั้นยังไม่ถูกต้อง เพราะยังไม่สามารถทำลายอภิชฌาได้ เพราะฉะนั้นเวลาที่กำหนดอิริยาบถใดก็ตาม ต้องระวังอยู่เสมอ และไม่ให้บังคับตัวเองด้วยว่าต้องนั่งกี่นาที, ต้องยืนเดินได้นานเท่านั้นเท่านี้ ถ้าทำอย่างนั้นก็ผิดอีกเหมือนกัน สำหรับการปฏิบัติวิปัสสนาแล้วห้ามขาดเลยบังคับไม่ได้ ถ้าบังคับการปฏิบัติก็เป็นอัตตาไปหมด อัตตาตามไปหมดทุกอิริยาบถ จะนั่งก็เป็นอัตตา การบังคับให้นั่ง นอน ยืน เดินก็มีแต่อัตตามีเราเข้าไปปนอยู่เรื่อยไป เพราะการบังคับเป็นลักษณะของอัตตาซึ่งทำให้สำคัญว่าเราบังคับได้ การบังคับอย่างนี้ทำให้วิปัสสนาเกิดไม่ได้ วิปัสสนาไม่มีการบังคับ เช่นว่าต้องทำอิริยาบถนั้นนานตั้งชั่วโมงหรือครึ่งชั่วโมง อย่างนี้ใช้ไม่ได้ ต้องแล้วแต่เหตุผลตามสมควรว่าต้องเปลี่ยนอิริยาบถด้วยเหตุผลอะไรก็ต้องเปลี่ยนไปตามเหตุผลนั้น ๆ การเปลี่ยนอิริยาบถต้องมีเหตุผล คือจะต้องรู้เหตุด้วยปัญญาว่าที่ต้องเปลี่ยนนั้นเพราะเหตุอะไร ความจริงที่ต้องเปลี่ยนนั้นก็เพราะทุกขเวทนาเกิดขึ้นซึ่งทำให้ต้องเปลี่ยน ความจริงเป็นอย่างนี้ กำหนดอย่างนี้ จึงจะได้ความรู้ที่ถูกต้องแท้จริง เพราะธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาจากเหตุ ดังนั้นเหตุที่ต้องเปลี่ยนอิริยาบถ จึงต้องรู้ว่าเพราะเหตุอะไร เพราะเวทนาเกิดขึ้นบีบคั้นใช่ไหมจึงต้องเปลี่ยน เมื่อรู้หมดทั่วไปทุกอิริยาบถอย่างนี้ อิริยาบถเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะปิดบังทุกข์ได้ ถ้ากำหนดรู้ได้ยังไม่หมด เช่นตอนแรกที่กำหนดอิริยาบถนั่งก็จะมีทุกขเวทนาเกิดขึ้นในอิริยาบถนั่งนั้น ทำให้เห็นทุกข์ในอิริยาบถนั่งแต่ทุกข์ในอิริยาบถนอนยังไม่เห็น เมื่อยังไม่เห็นก็จะต้องมีความสำคัญว่าอิริยาบถนอนเป็นสุข ดังนั้นด้วยอำนาจของทิฏฐิวิปลาสซึ่งสำคัญว่าเป็นสุข จึงเป็นปัจจัย

แก่ตัณหาให้อยาก ให้ยินดี ในรูปนอน อยากได้รูปนอนตัณหาและทิฏฐิก็เข้าไปอาศัยในอิริยาบถนอนนั้น ท่านจึงบอกว่าเวลานอนก็ให้กำหนดรูปนอนด้วย เพราะเราเข้าใจผิดว่านอนเป็นสุข ท่านจึงให้รู้ในอิริยาบถนอน โดยตามไปดูว่าอิริยาบถนอนนั้นเป็นความสุขจริงอย่างที่เราเข้าใจหรือเปล่า เมื่อตามไปดูในอิริยาบถนอนประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น อิริยาบถนอนก็จะเป็นทุกข์ขึ้นมาอีก ความเข้าใจผิดที่ว่าอิริยาบถนอนเป็นสุขในตอนแรกก็จะหายไป และสุขวิปลาสก็จะหายไปด้วย แล้วก็จะเห็นทุกข์ในขณะนอนนั้นว่า แม้อิริยาบถนอนก็เป็นทุกข์เหมือนกัน ถ้าหากว่ายังมีอิริยาบถใดที่ยังไม่ได้ตามไปดูจนถี่ถ้วนอย่างนี้ ก็ยังมีกิเลสตัณหาและทิฏฐิเข้าไปอาศัยในอิริยาบถนั้น ตัวตนก็เกิดขึ้นในอิริยาบถนั้น ความสำคัญว่าเรานั่ง เรานอนก็ต้องเกิดขึ้นในอิริยาบถนั้น ๆ เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงต้องตามกำหนดดูทุก ๆ อิริยาบถ ถ้า ไม่ตามไปดูจริง ๆ อย่างนี้ปัญญาก็เกิดไม่ได้

ฉะนั้นขั้นแรกนี้ต้องรู้ว่าเปลี่ยนอิริยาบถด้วยเหตุอะไรนั้น ใช้เฉพาะในอิริยาบถเก่าส่วนอิริยาบทใหม่นั้นตัณหาและทิฏฐิยังเข้าไปอาศัยอยู่ได้ สำหรับอิริยาบถเก่านั้นโทสะกิเลสอาจเข้าได้ เมื่อตามกำหนดไปทุกอิริยาบถอย่างนี้ก็จะเห็นว่าอิริยาบถทั้งใหม่และเก่าเป็นทุกข์ แต่ว่าจะต้องเห็นทุกข์ในอิริยาบถเก่าก่อนด้วยอำนาจของทุกขเวทนา เวลา ทุกขเวทนาปรากฏขึ้นก็ให้ตามดูทุกขเวทนา เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจำกัดว่านั่งนานกี่ ชั่วโมงเพราะเราต้องการ รู้เหตุผลต่างหากถ้าพยายามรู้ตามเหตุผลนั้นแล้วก็อาจ เปลี่ยนอิริยาบถภายใน ๑๐ หรือ ๕ นาทีตามแต่เหตุผลที่จะต้องเปลี่ยน เมื่อสามารถ กำหนดรู้เหตุผลได้บ่อย ๆ อย่างนี้ปัญญาก็จะสามารถรู้ความจริงได้เร็วเพราะว่า เมื่อดูมากก็เห็นมากก็รู้มาก ผลที่เกิดจากเหตุอย่างนี้ไม่จำเป็นต้องจำกัดเวลาทุกข์ เกิดขึ้นจึงต้องเปลี่ยนก็ต้องรู้ด้วยว่าใครเป็นทุกข์ และเมื่อพิจารณารู้ว่าต้องเปลี่ยนเพราะทุกข์แล้ว ทีนี้ต้องพิจารณาต่อไปอีกว่าการเปลี่ยนนั้นเพื่อประโยชน์อะไรและก็ต้องรู้อีกว่าที่เปลี่ยนนั้นก็เพื่อแก้ทุกข์ ไม่ใช่เพื่อให้มีความสุข ถ้ากำหนดอิริยาบถยังไม่ถี่ถ้วนก็จะเข้าใจว่าเปลี่ยนเพื่อให้ได้ความสุข ดังนั้นจึงต้องตามไปดู

จนกระทั่งเห็นว่าไม่มีอิริยาบถใดเลยที่เป็นสุข ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วเปลี่ยนอิริยาบถเพื่อประโยชน์อะไร การรู้เช่นนี้เป็นปัญญาอย่างหนึ่ง ท่านเรียกว่าสาธกสัมปชัญญะ รู้ว่าทำเพื่อประโยชน์อะไร รู้ปฏิบัติต้องมนสิการ คือทำความรู้สึกในใจว่าเปลี่ยนเพื่อแก้ทุกข์ ไม่ใช่เปลี่ยนเพื่อความสุข เพราะความจริงนั้นอิริยาบถทุก ๆ อิริยาบถไม่มีความสุขเลย เมื่อรู้ว่าต้องเปลี่ยนเพื่อแก้ทุกข์ ก็จะเห็นว่าการที่ต้องแก้ทุกข์อยู่เสมอ ๆ เช่นนี้ควรหรือที่จะเห็นว่าการแก้ไข หรือที่ต้องรักษาพยาบาลอยู่นั้นเป็นความสุขถ้าเห็นอย่างนี้จริงแล้ว ก็จะเห็นว่าที่ต้องเปลี่ยนอิริยาบถใหม่ไม่ใช่เป็นความสุขเลย ที่ต้องเปลี่ยนนั้นก็เพราะทุกข์บังคับให้ต้องเปลี่ยน ถึงแม้ไม่อยากเปลี่ยนก็ต้องเปลี่ยน ในการที่ต้องฝืนใจเปลี่ยนนี้เอง อิริยาบถใหม่จึงไม่เป็นที่อาศัยของตัณหา เพราะไม่เปลี่ยนไม่ได้ ถูกบังคับให้ต้องเปลี่ยน ถ้าเราเห็นว่าต้องเปลี่ยนอิริยาบถด้วยการถูกทุกข์บังคับเช่นนี้ ความต้องการในอิริยาบถใหม่ คือตัว**ตัณหาและทิฏฐิที่เคยต้องการอิริยาบถใหม่นั้นก็จะเข้าอาศัยไม่ได้** เพราะว่ารู้แล้วดูจนถี่ถ้วนในอิริยาบถทุกอิริยาบถ คือว่า **อิริยาบถทั้งใหม่และเก่าก็ไม่มีความสุขเลย** เมื่อรู้เช่นนี้การเข้าไปพิจารณาอิริยาบถก็ทำลายธรรมซึ่งเป็นตัววิปลาสที่ปิดบังทุกข์อยู่ เมื่อ **การปิดบังทุกข์ถูกทำลายไปอย่างนี้วิปลาสที่สำคัญว่าเป็นสุขก็จะหมดไปด้วย เมื่อความสำคัญว่าเป็นสุข ถูกทำลายลงไปอย่างนี้แล้ว ความรู้ว่าเป็นทุกข์ก็เข้ามาแทนการรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง** ไม่ใช่วิปลาส **เพราะว่าเป็นทุกข์เป็นของจริง ทุกข์เป็นตัวสัจธรรม** ผู้ใดเข้าไปเห็นทุกข์ก็ชื่อว่าผู้นั้นเข้าไปเห็นของจริง ดังนั้นจึงไม่มีคำว่าทุนขวิปลาส **นี่เป็นนัยหนึ่งที่ทำลายเครื่องปิดบังทุกข์**

เมื่อทำลายเครื่องปิดบังทุกข์นี้แล้ว ก็ควรจะรู้เหตุผลต่อไปอีกข้อหนึ่งว่าในการที่ต้องรู้ว่าการกำหนดรูปนั่งหรือนอนนั้นเพื่อประโยชน์อะไร เหตุผลก็คือ ถ้าไม่กำหนดรู้ว่ารูปนั่ง รูปนอน เราก็จะไม่รู้ว่าใครนั่งใครนอน ถ้าไม่รู้ว่าใครนั่งใครนอนก็ต้องเป็นเรานั่ง เรานอนเมื่อทุกข์เกิดขึ้นในอิริยาบทเหล่านั้นก็จะเห็นว่าเราเป็นทุกข์ เอาเราออกไม่ได้ ทั้งนี้เพราะเมื่อไม่รู้ว่านั่งเป็นรูปก็ไม่รู้

ว่าใครเป็นทุกข์ เมื่อไม่รู้สึกว่านามรูปนั้นเป็นทุกข์ ก็จะต้องคิดว่าเราเป็นทุกข์

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดอิริยาบถแล้วย่อมเห็นทุกข์ เมื่อเห็นจริง ๆว่าเป็นทุกข์แล้วก็เอาสุขวิปลาสออกได้ แต่ว่าอัตตวิปลาสยังไม่ออก เพราะอะไร เพราะยังมีความสำคัญว่าเรายังมีทุกข์อยู่ เมื่อยังเห็นว่าเราเป็นทุกข์ก็ยังถอดเอาเราออกไม่ได้ เพราะยังไม่รู้แน่ว่ารูปนั้นเป็นทุกข์หรือนามนั้นเป็นทุกข์ เมื่อยังไม่มีรูปใดนามใดแสดงลักษณะของทุกข์ให้เห็นประจักษ์ชัดลงไป ก็ยังเอาอัตตวิปลาสออกไม่ได้ เพราะเหตุนี้การกำหนดอิริยาบถทุก ๆอิริยาบถจึงต้องรู้ว่า กำลังกำหนดรูปอะไร หรือดูรูปอะไร ดูนามอะไรซึ่งเป็นข้อสำคัญมากมิฉะนั้นก็จะเอาตัวตนออกไม่ได้

เมื่อกำหนดไปอย่างนี้ทุกสิ่งทุกอย่างตลอดจนในการเห็นได้ยิน ได้กลิ่นรู้รสและรู้ว่าถูกต้องสัมผัส ในเวลาที่อารมณ์ทางตามากำหนดทางตา เวลากำหนดทางตาให้ดูนามที่เห็น ต้องกำหนดโดยทำความรู้สึกตัวว่ากำลังดูนามที่เห็น เมื่ออารมณ์มาทางหูก็กำหนดได้ยิน ไม่ใช่กำหนดที่เสียง กำหนดที่เสียงไม่ได้ที่จริงเสียงก็เป็นปรมัตถ์เหมือนกัน แต่ว่าทำไมท่านจึงไม่ให้กำหนดที่เสียง ท่านให้รู้แค่เห็นแค่ได้ยินเท่านั้น ทำไมจึงต้องกำหนดอย่างนั้น ทำไมจึงไม่กำหนดที่เสียง ท่านมิได้บอกไว้เลยว่าเพราะอะไรจึงให้กำหนดเฉพาะตรงนั้น ถ้าหากว่าอาจารย์ไม่ทราบเหตุผลโดยแน่นอนก็จะบอกว่ากำหนดที่เสียงก็ไม่ได้ เวลาที่ได้ยินก็กำหนดว่าเสียงหนอ ๆก็ได้ เพราะอะไร เพราะว่าเสียงก็เป็นปรมัตถธรรมเหมือนกัน เป็นรูปปรมัตถ์ ได้ยินเป็นนามปรมัตถ์ เมื่อเสียงชัดก็กำหนดที่เสียงก็ได้การกำหนดอย่างนี้ เป็นความเข้าใจผิดกำหนดที่เสียงไม่ได้ เพราะเป็นวิปัสสนาไม่ได้ ถ้ากำหนดไปก็จะเป็นสมาธิ ๆ จะเข้ามามากกว่า ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าตัณหาและทิฏฐิมานะที่ยึดถือต่างหาก ยึดว่าเราเห็นเราได้ยินอยู่อย่างนี้เสมอ ความรู้สึกของเราเป็นอยู่อย่างนี้เสมอทีเดียว เพราะฉะนั้นจึงกำหนดที่เสียงไม่ได้ เพราะว่าตัณหาและทิษฐิไม่ได้ไปสำคัญผิดว่าเสียงเป็นเราหรือเสียงเป็นตัวเป็นตน เราไม่เคยรู้สึกอย่างนี้เลย กิเลสตัณหาและทิฏฐิไม่ได้เข้าใจผิดที่นั่น และไม่ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในที่นั้น จึงไม่จำเป็นต้องไปกำหนดที่ตรง

นั้น ตัณหา มานะ และทิฏฐิอาศัยที่ไหน ก็ต้องไปทำลายที่นั่น ดังนั้นท่านจึงให้กำหนดที่ได้ยิน ให้ดูที่ได้ยิน แต่ก็ต้องรู้ด้วยว่าดูนามที่ได้ยิน เพราะเราสำคัญว่าได้ยิน เป็นเราได้ยิน เพื่อจะเปลี่ยนความรู้สึกว่าเราออกจากได้ยินนั่นเอง จึงต้องทำความรู้สึกในเวลาเห็นและได้ยินว่าเป็นนาม ถ้ารู้ว่าเห็น รู้ว่าได้ยินเฉยๆ แต่ไม่รู้ว่าเป็นนามก็ไม่สามารถจะเข้าถึงลักษณะที่แท้จริงได้ชัดเจน เวลาเห็นก็ให้ดูนามที่เห็น เพราะความเข้าใจว่าเป็นเราอาศัยอยู่ที่เห็นจึงต้องดูที่นั้น ต้องดูจนกว่าจะรู้ความจริงจึงจะทำลายเราออกไปจากที่นั้นได้ ทีนี้ถ้าในเวลากำหนดจิตฟุ้งซ่านมาก เราก็ต้องไปดูนามที่ฟุ้ง แต่เวลาดูนั้นต้องระวังอย่าดูเพื่อให้สงบ หรืออย่าดูเพราะอยากสงบอย่าให้ความรู้สึกอย่างนี้แอบเข้าไปได้เลย เราจะต้องดูอาการที่ฟุ้งด้วยความรู้สึกเฉยๆ คล้ายกับเวลานี้ถึงบทของฟุ้งออกมาแสดงบทบาทเราก็ดูตัวฟุ้งที่กำลังออกมาเล่นละครให้ดู ไม่ใช่ดูเพราะอยากให้ฟุ้งหายไปหรือกำหนดฟุ้งเพื่อให้สงบ อย่าให้เป็นอย่างนี้ เพราะว่าฟุ้งนั้นเองก็มีความจริงให้เราดู ตัวฟุ้งนั้นเองก็มีไตรลักษณ์ให้เราดู ไม่ใช่ว่าฟุ้งจะไม่มีไตรลักษณ์ให้เราดู และไม่ใช่ว่าไตรลักษณ์จะมีเฉพาะแต่สงบเท่านั้น เข้าใจอย่างนี้ก็ผิด เพราะที่จริงฟุ้ง**ก็มีไตรลักษณ์ สงบก็มีไตรลักษณ์ ฟุ้งนี้หยาบเห็นไตรลักษณ์ได้ง่ายกว่าสงบด้วย** ฉะนั้นเวลาฟุ้งอาจเห็นความจริงได้ง่ายกว่าเวลาสงบ ถ้าไม่เข้าใจอย่างนี้ พอฟุ้งเกิดก็จะมีความไม่ชอบอาศัยอยู่ในการกำหนดด้วย ฉะนั้นเวลาฟุ้งจึงต้องรู้สึกว่า **ดูนามที่ฟุ้ง** พิจารณาอย่างนี้ทุกอารมณ์ทุกคราวไป เวลาได้กลิ่นก็กำหนดรูป**กลิ่น** เวลากำหนดรส พอลิ้นกระทบรสก็ต้องทำความรู้สึกรู้รูปรสเท่านั้น ให้พึงรู้ว่าไม่ใช่ความต้องการ รสเหล่านั้นได้มาจากวัตถุและอารมณ์ต่างหาก เช่นเวลาที่รับประทานเกลือถึงแม้จะไม่อยากให้เค็มก็ห้ามไม่ได้ต้องเค็ม รสนั้นต้องปรากฏเพราะฉะนั้นในการที่รสนั้นปรากฏขึ้นมาเองโดยไม่ได้เป็นความปรารถนาของเราเช่นนี้ ตัณหาจึงอาศัยไม่ได้ **ปัจจุบันอารมณ์นี้จึงเป็นความสำคัญที่สุด ที่จะกันอภิชฌาและโทมนัสมิให้เกิดขึ้น และคำว่าปัจจุบันอารมณ์นั้นหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นปรากฏเฉพาะหน้า โดยที่**

อารมณ์นั้นเกิดขึ้นเอง ไม่ได้อาศัยความปรารถนาของเรา แล้วก็ตามดูความจริงในอารมณ์นั้น ถ้าอารมณ์ใดเกิดขึ้นโดยความปรารถนาของเรา อารมณ์นั้นจะกันกิเลสไม่ได้ กิเลสต้องอาศัยอยู่ เพราะเกิดขึ้นด้วยอำนาจของตัณหาซึ่งเป็นตัวกิเลส เช่น เมื่อต้องการความสงบจึงทำความเพียร ไม่ว่าจะกำหนดอะไร ๆ ก็ตาม ใจก็เพ่งหรือต้องการความสงบ แล้วความสงบก็จะเกิดแก่เราอย่างนี้เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเมื่อเราเพ่งนั้นจิตก็มุ่งไปเพื่อความสงบ ความสงบก็จะเกิดขึ้นได้จริง ๆ แต่ว่าไม่สามารถให้เห็นความจริงซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาในที่นั้นได้ ทั้งนี้ก็เพราะวิปลาสตามเข้าไปในความสงบ เห็นว่าความสงบนี้เป็นสุขจริงหนอเราจะมีความรู้สึกอย่างนี้ เมื่อวิปลาสตามเข้าไปครอบคลุมในอารมณ์สงบนั้นแล้ว ก็จะไม่เห็นเลยว่าอารมณ์ที่สงบนั้นเป็นทุกข์ หรือไม่เที่ยง หรือเป็นอนัตตา เพราะความสงบที่เกิดขึ้นนั้น เป็นไปด้วยอำนาจวิปลาสที่เราต้องการ โดยที่ไม่เข้าใจว่าความสงบนั้นก็ไม่เที่ยงเหมือนกัน ไม่มีสาระอะไรดีกว่าความฟุ้งซ่านหรืออุทธัจจะเลย เนื่องจากไม่เข้าใจอย่างนี้ เราจึงปรารถนาอารมณ์นั้น ดังนั้นเมื่อปรารถนาอารมณ์นั้นด้วยอำนาจของวิปลาส ๆ ก็ต้องอาศัยในอารมณ์นั้น เพราะฉะนั้นจึงต้องทราบว่าอารมณ์ใดที่เราทำขึ้น อารมณ์นั้นไม่ใช่ของจริง เป็นของที่สร้างขึ้นแล้วจะกำหนดให้รู้ความจริงจากอารมณ์ที่สร้างขึ้นมานั้นไม่ได้ เพราะเครื่องปิดบังเข้าไปกั้นอยู่เสียแล้ว จึงไม่สามารถที่จะได้ความจริงในอารมณ์นั้น อารมณ์ที่จะให้ความจริงแก่เราได้ต้องเป็นอารมณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นเอง เช่นอิริยาบถต่าง ๆ ถึงเราไม่ต้องการจะพลิก แต่ก็ต้องพลิก เพราะอะไร ก็เพราะเมื่อทุกข์เกิดขึ้นก็ต้องพลิกเอง และทุกข์นั้นก็ไม่ใช่ความต้องการของเรา ทุกข์เกิดขึ้นเอง ฉะนั้น อารมณ์ที่เกิดขึ้นเองโดยไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของเราเป็นอารมณ์ปัจจุบัน ซึ่งไม่เป็นที่อาศัยของกิเลสตัณหา เราจึงจำเป็นต้องมีสติตามดูตามรู้เพื่อกันไม่ให้กิเลสเข้าไปอาศัยในอารมณ์นั้น คือทำความรู้สึกตัวในอารมณ์นั้น หรือกำหนดที่อารมณ์นั้นด้วยสติสัมปชัญญะ กิเลสจึงจะเข้าอาศัยในอารมณ์นั้นไม่ได้ เพราะอารมณ์อย่างนั้น

กิเลสไม่ได้สร้างขึ้น กิเลสอาจเข้าอาศัยอารมณ์นั้นก็ต่อภายหลัง แต่ถ้ามีการสำรวมหรือสังวรณ์ก็จะกันกิเลสไม่ให้อาศัยอารมณ์นั้นได้ เมื่อกิเลสอาศัยไม่ได้จึงจะได้ความจริงของอารมณ์นั้น ถ้าอารมณ์ใดเป็นอารมณ์ที่เราสร้างขึ้น อารมณ์นั้นก็เกิดและเป็นไปด้วยอำนาจของกิเลส แล้วเราก็ไม่สามารถจะขับไล่กิเลสออกไปได้ ดังนั้นอารมณ์ปัจจุบันจึงเป็นความสำคัญของวิปัสสนา ต้องเข้าใจอารมณ์ปัจจุบัน ถ้าไม่เข้าใจก็จับปัจจุบันไม่ได้ บางทีเข้าใจว่า ที่กำหนดเป็นปัจจุบันแต่ความจริงไม่ใช่ เพราะปัจจุบันมีเพลาบเดี๋ยวนิดเดียวเท่านั้นเอง เหมือนกับการจับปลาในน้ำ คือคิดว่าจะจับได้ เพราะเห็นว่าปลาว่ายนิ่ง ๆ อยู่ก็ใช้มือตะครุบลงไปจะจับให้ได้ อย่างนี้บางทีก็หลุดไปข้างหน้าบ้าง หลุดไปข้างหลังบ้าง ดังนั้น การจับอารมณ์ปัจจุบันจึงไม่ใช่ของง่ายนัก เพราะกิเลสคอยฉุดไปข้างหน้าบ้างข้างหลังบ้าง จึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลสอภิชฌาและโทมนัสด้วยเหตุผลนี้อารมณ์ปัจจุบันจึงเป็นความสำคัญที่สุดในการเจริญวิปัสสนา ต้องเข้าใจจับให้ถูกด้วย ถ้าพิจารณาตามอารมณ์ใดที่เกิดขึ้นเอง อารมณ์นั้นก็เป็นปัจจุบัน แต่โดยมากไม่ได้ดูอารมณ์ปัจจุบัน เช่นกำลังพิจารณาอิริยาบถนั่งซึ่งเป็นอารมณ์ปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นอยู่เดี๋ยวเดียวนั้น ก็จริงอยู่แต่ว่าจิตใจที่กำลังจับอารมณ์ปัจจุบันนั้นเคลื่อนไปหาความสงบ คือมุ่งไปหาความสงบหาใช่กำหนดดูความจริงของอารมณ์นั้นไม่หาใช่ต้องการจะรู้ความจริงของอารมณ์คือรูปนั่งนั้นไม่ กลายเป็นดูเพื่อหาความสงบซึ่งไม่มีในเวลานั้น การดูก็เคลื่อนไปแล้ว แปลว่าไม่ได้ดูปัจจุบันแล้ว การดูอารมณ์ปัจจุบันก็คล้ายกับดูของที่อยู่เฉพาะหน้าของเรา แต่ถ้ากรอกตาไปนิดเดียวก็จะไม่เห็นของที่อยู่เฉพาะหน้านั้นฉะนั้น จึงต้องเข้าใจว่าการรู้อารมณ์ปัจจุบันนั้นคืออะไรและต้องเข้าใจด้วยว่าจิตที่จับในอารมณ์ปัจจุบันนั้นมีลักษณะอย่างไร ถ้าจิตนั้นหลุดไปจากอารมณ์ปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร อย่างนี้ต้องสังเกต มิฉะนั้นเมื่อหลุดจากอารมณ์ปัจจุบันก็จะหลุดไปเรื่อย ๆ โดยไม่รู้ว่าไม่ได้อารมณ์ปัจจุบันทำให้เสียเวลาไปเปล่า ๆ ถ้าหากรู้ว่าหลุดไปจากปัจจุบันก็กลับมารู้อามณ์ปัจจุบันใหม่ได้ อย่างนี้จิตก็สามารถตั้งอยู่ใน

อารมณ์ที่ถูกนั้นได้นาน ๆ มีโอกาสที่จะพิจารณาจะเห็นความจริงได้

อีกประการหนึ่ง การพิจารณาเวลารับประทานอาหาร ถ้าไม่หาวิธีกันกิเลสเสีย ก่อนในระหว่างที่พิจารณานั้น บางทีกิเลสตัณหาและทิฏฐิก็อาจเข้าอาศัยได้ ฉะนั้น จึงต้องมีการพิจารณาเวลารับประทานอาหาร โดยพิจารณาว่ารับประทานด้วยเหตุ อะไรในสติปัฏฐานท่านวางไว้ด้วยเหมือนกันว่า ไม่ใช่ว่ารับประทานเพราะอยาก รับประทาน อยากอร่อย อย่างนี้เป็นต้น ท่านให้พิจารณาว่ารับประทานด้วยเหตุ เพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ได้ และท่านยังให้ค้นเหตุผลต่อไปว่า จะให้กายดำรงอยู่ เพื่อประโยชน์อะไร สำหรับพระภิกษุก็มีหน้าที่โดยตรงทีเดียวที่จะต้องรู้ว่า เพื่อ ทำกิจที่จะให้ล่วงทุกข์เท่านั้น การฉันท์อาหารก็เพื่อให้กายดำรงอยู่ จะได้อาศัยทำ กิจให้สำเร็จ หรือว่าเพื่อแก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความหิวเท่านั้น

การพิจารณาอย่างนี้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น มิฉะนั้นก็กันกิเลสไม่ได้ ต้องพิจารณา ว่าไม่ได้รับประทานเพื่ออร่อย แต่เพื่อแก้ทุกข์ แก้หิวเท่านั้น ถ้าแก้หิวถึงไม่อร่อย ก็แก้หิวได้ ถ้ารับประทานเพื่ออร่อยโดยไม่ได้พิจารณา เวลาไม่อร่อยโทสะกิเลสก็ อาศัย เวลาอร่อยโลภะกิเลสก็อาศัย ซึ่งหมายความว่าต้องรับประทานอาหารกับกิเลส เรื่อยไป เวลาอร่อยโลภะคือตัณหาหรืออภิชฌาก็เกิด ไม่อร่อยโทสะหรือโทมนัสก็ เกิด อย่างนี้ก็ไม่พ้นกิเลสเลย การรับประทานโดยไม่ได้พิจารณาก็เท่ากับสร้างสังสาร ทุกข์ เพราะเมื่อกิเลสเข้าอาศัยได้ กิเลสก็สร้างสังสารทุกข์ต่อไป แปลว่าเรา รับประทานอาหารเพื่อสร้างทุกข์นั่นเอง หาใช่รับประทานเพื่อออกจากทุกข์ไม่ ดังนั้น ในเวลาปฏิบัติสติปัฏฐาน เมื่อจะรับประทานอาหารก็ต้องพิจารณาให้รู้เหตุผลทุกครั้ง ไป เพื่อว่าการรับประทานอาหารจะได้เป็นไปเพื่อการออกจากทุกข์ ฉะนั้น ใน ระหว่างที่รับประทาน ถ้าอภิชฌาและโทมนัสไม่เข้าอาศัย วิปัสสนาก็อาจเกิดใน เวลานั้นได้ พอรับประทานอิ่มก็สำเร็จเป็นอรหันต์ได้ เช่นนี้ก็มีเหมือนกัน หรือ ปุถุชนก็อาจเกิดปัญหาได้เหมือนกัน ถ้าไม่เป็นถึงอรหันต์ก็อาจเป็นโสดาอนาคา อะไรก็แล้วแต่ความสามารถของปัญญาบารมีที่ทำมาแค่ไหน ในการอาบน้ำก็เหมือน

กันต้องระวังพิจารณาให้รู้ว่าอาบเพื่อแก้ทุกข์ เวลาที่จะใช้บาตใช้จีวรท่านบอกไว้ละเอียด ต้องพิจารณาทุกอย่างว่าทำเพื่ออะไร ไม่ใช่ห่มเพื่อให้สวยและเลือกสีนั้นสีนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น ห่มเพื่อป้องกันหนาว หรือสัตว์ที่จะมากัดกิน เช่น เลือด ริ้น ยุง อะไรเหล่านี้เป็นต้น เพราะถ้าหากว่ามีสิ่งรบกวนอย่างนั้น กิจที่เราจะพึงทำก็จะตกไปไม่สำเร็จ หมายความว่าจะทำอะไรทุกอย่างต้องมุ่งเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง**ทั้งนั้น** หรือเพื่อให้ถึงซึ่งความพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เวลาจะถ่ายอุจจาระก็ต้องพิจารณาว่าเพราะอะไรจึงถ่ายอุจจาระ นั่นทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ที่ต้องไปถ่ายอุจจาระนั้นเพราะอะไร ก็เพราะต้องแก้ทุกข์ ฉะนั้นโบราณท่านจึงบอกว่าไปส่งทุกข์ แปลว่าทุกข์เกิดแล้วส่งไปให้พ้นทุกข์ เมื่อทุกข์เกิดก็ไปถ่ายทุกข์ ที่เราต้องไปถ่ายก็เพราะว่าต้องแก้ทุกข์ ไปปัสสาวะก็อย่างเดียวกัน เมื่อพิจารณาเช่นนี้โดยถี่ถ้วน ความรักความชอบในนามรูปก็จะคลายออก และต้องอย่าลืมด้วยนะว่าดูนามอะไร ดูรูปอะไร ต้องพิจารณารู้อยู่เสมอ

เมื่อเราพิจารณารู้นามรูปอย่างนั้นมาก ๆ เข้า พอกำหนดไม่ว่าจะเป็นอารมณ์อะไร เช่นเวลากำหนดได้ยินก็รู้ทันทีว่าได้ยินเป็นนาม กำหนดเห็นก็รู้ว่าเห็นเป็นนามทุกครั้งไป เวลานั่งก็รู้ว่านั่งเป็นรูป ไม่ใช่เรานั่ง เวลานอนก็รู้ว่านอนเป็นรูป ไม่ใช่เรานอน เวลายืนก็รู้ว่ายืนเป็นรูป ไม่ใช่เรายืน **ต้องรู้ว่าสักแต่เป็นนามเป็นรูปทั้งนั้น** รู้เช่นนี้จึงจะทำลายความสำคัญผิด ว่าเราเห็น เราได้ยิน เรานั่ง เรานอน ฯลฯ ได้ เวลาที่พิจารณาอารมณ์จิตใจก็รู้สึกว่ามีแต่นามมีแต่รูปเท่านั้น จะดูรูปอะไรก็รู้ว่าเป็นรูป จะดูนามอะไรก็รู้ว่าเป็นนาม ทุกอย่างล้วนแต่เป็นนามรูปทั้งหมดไม่มีใครเป็นตัวเป็นตน เป็นหญิงเป็นชาย มาเป็นผู้นั่ง ผู้นอน ผู้เดิน ผู้หนาว หรือผู้ร้อน ผู้เห็น หรือผู้ได้ยิน ไม่มีคนหนึ่งคนใดมาเป็นผู้เห็นหรือผู้รู้อย่างนั้น การเห็นอย่างนี้วิปัสสนาเรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ ซึ่งเป็นญาณขั้นต้นทีเดียว เพราะได้เห็นนามรูปกระจัดกระจายออกไปเป็นนามเป็นรูปไปหมด ผู้ปฏิบัติต้องรู้อย่างนี้ต้องเห็นอย่างนี้ และอัตตวิปลาสที่สำคัญว่าเราไม่มีแล้ว ไม่ได้อาศัยอยู่ในนามรูป

เหล่านั้นแล้ว ท่านจึงเรียกการรู้อย่างนี้ว่า **นามรูปปริจเฉทญาณ** คำว่าญาณก็คือความรู้สึกที่เกิดจากการที่ปัญญาเข้าไปเห็นความจริง และในวิสุทธิ ๗ ความรู้สึกอย่างนี้ท่านเรียกว่า **ทิฏฐิวิสุทธิ** คือความเห็นถูกต้องตรงกับความเป็นจริง โดยไม่เจือด้วยตัณหาและทิฏฐิที่ทำให้สำคัญว่าเป็นเราหรือเป็นตัวตนของเราหรือมีเรา ของเรา ฯลฯ เมื่อตัณหาทิฏฐิไม่อาศัยอยู่ในนามรูปที่กำหนดเหล่านั้น ความรู้สึกอย่างนี้เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิ ถ้าหากในวิปัสสนาญาณก็เรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณ ๆ นี้เป็นญาณแรกทีเดียว แต่ยังไม่เข้าถึงไตรลักษณ์ จะต้องยกนามรูปขึ้นเป็นอารมณ์หรือพิจารณาลักษณะของนามรูปเสียก่อนจึงจะเห็นไตรลักษณ์ได้

เมื่อพิจารณาตามมหาสติปัฏฐานจนได้นามรูปขึ้นสู่อารมณ์ ก็นับได้ว่ากรรมฐานของวิปัสสนาเกิดแล้ว เราต้องรู้ว่านามรูปที่ได้มาจากนามรูปปริจเฉทญาณเท่านั้นจึงจะใช้ได้ ไม่ใช่นามรูปที่รู้โดยปริยัติ อย่างเช่นเดี๋ยวนี้ก็รู้ว่าอะไรเป็นนามหรืออะไรเป็นรูป ถ้าถามก็ตอบได้ ไม่ใช่อย่างนั้น เพราะผู้ปฏิบัติที่เคยเรียนปริยัติมาแล้วก็ตอบได้แม้เดี๋ยวนี้ก็ตอบได้ แต่ว่าเวลาเห็นเวลาได้ยินไม่รู้ในขณะที่กำลังเห็นกำลังได้ยินนั้นเลย ว่าอะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูป เวลาเห็นเวลาได้ยินจึงต้องเป็นเราทุกที ทั้ง ๆ ที่รู้โดยปริยัติว่าอะไรเป็นนามอะไรเป็นรูป เช่นถามว่านั่งเป็นรูป หรือเป็นนามก็บอกได้ว่าเป็นรูป แต่เวลานั่งรู้สึกหรือเปล่าว่ารูปนั่ง เพราะฉะนั้นการรู้โดยปฏิบัติกับรู้นั้นต่างกัน ดังนั้นผู้ปฏิบัติจะได้นามรูปเป็นอารมณ์อย่างที่ได้มาจากนามรูปปริจเฉทญาณนั้นจึงไม่ใช่ของง่าย ๆ และนี่ก็เป็นขั้นแรกทีเดียว

ต่อไปเมื่อนามรูปเกิดขึ้นสู่อารมณ์แล้วก็เพ่งนามรูปต่อไปอีก กำหนดนามรูปต่อไป เวลานั้นยังไม่ได้กำหนดรู้ว่านามรูปนี้เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เป็นแต่เพียงกำหนดว่าอะไรเป็นรูปอะไรเป็นนามเท่านั้นเอง ทีนี้เมื่อกำหนดนามรูปต่อไปมาก ๆ เข้า เมื่อรูปนามปรากฏขึ้นก็จะรู้ว่ารูปนั้นเกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร และนามนั้นเกิดขึ้นเพราะอะไร เช่นเมื่อการได้ยินเกิดขึ้นก็รู้ว่าเพราะมีเสียงมากระทบหู การได้ยินจึงเกิดขึ้นทันที ถ้าตามดูอยู่อย่างนี้ก็จะรู้ในทันทีที่นามได้ยินเกิดขึ้นว่านามได้ยินเพราะ

เสียงเป็นปัจจัย หรือทางตาก็เพราะมีรูปมากระทบการเห็นจึงเกิดขึ้น ดังนั้นก็จะรู้ว่า นามอะไรเกิดขึ้นเพราะรูปอะไรเป็นปัจจัย สำหรับอิริยาบถต่าง ๆ และความเคลื่อนไหวของรูปก็ต้องตามดูอยู่เสมอจึงจะรู้ว่า อิริยาบถและรูปที่จะเคลื่อนไหวไปได้นั้นก็เพราะนาม เพราะจิตต้องการ จิตต้องการนั่ง นอน ยืน เดิน หรือต้องการเปลี่ยนอิริยาบถ อิริยาบถนั่งนอนยืนเดินจึงเกิดขึ้นได้ รูปอย่างนี้เกิดขึ้นเพราะนามเป็นปัจจัย นามอย่างนั้นเกิดขึ้นเพราะรูปเป็นปัจจัย นามรูปที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยก็จะปรากฏขึ้นภายหลัง เมื่อนามรูปปริจเฉทญาณเกิดขึ้นแล้ว เมื่อตามดูอย่างนี้แล้วการเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันจึงจะปรากฏขึ้น ก่อนหน้านั้นแม้จะเห็นนามรูปก็จริงอยู่ แต่ว่าการเห็นนามรูปในตอนนั้นยังไม่รู้ว่านามรูปเกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีมาจากไหน อาจจะไม่รู้อย่างนี้ เมื่อไม่รู้อย่างนี้ก็อาจคิดว่าเพราะพระเจ้าบันดาลให้เป็นไปอย่างในศาสนาใดอื่นทั่วไป แต่เมื่อเข้าถึงปัจจัยปริคหญาณแล้ว จึงรู้ว่านามรูปไม่ได้เกิดขึ้นจากการบันดาลของใคร เกิดขึ้นด้วยอำนาจของเหตุปัจจัยต่างหาก นามกับรูปต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอย่างนี้ เมื่อเป็นดังนี้ ความสงสัยที่ว่านามรูปเกิดขึ้นเพราะอะไรหนอก็จะหมดไป หรือความสงสัยว่าคงจะมีผู้บันดาลให้นามรูปเกิดขึ้นก็จะหมดไป แต่ในตอนนี้ก็จะรู้เพียงปัจจัยของการเกิดขึ้นเท่านั้น ส่วนเวลาดับนั้นยังไม่เห็น เพราะสันตติของนามรูปยังไม่ขาด นามรูปดับเร็วและปัญญายังหยาบอยู่ยังไม่พอที่จะเข้าถึงต้องตามดูนามรูปต่อไปอีกจึงจะเห็นความดับของนามรูป แต่ว่าความดับของนามรูปที่เห็นในขั้นนี้ยังไม่ใช่สันตติขาด เช่นในเวลาที่นั่งอยู่ เมื่อเปลี่ยนอิริยาบถนั่งก็จะเห็นอิริยาบถนั่งนั้นดับ หรือในเวลายืนเมื่อเราเลิกยืนแล้วรูปยืนก็หมดไป รูปนั่งก็เกิดขึ้นแทน จึงเห็นว่ารูปยืนไม่เที่ยง ตอนแรกจะเห็นตามไปอย่างนี้ก่อน ถึงแม้ว่าเห็นรูปนั้นหมดไปแล้วก็ยังเห็นรูปใหม่เกิดขึ้นแทนติดต่อกันอยู่ ยังไม่สามารถเห็นโดยปัจจุบันธรรมในอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดได้ เพราะการเห็นต่อเมื่ออารมณ์นั้นหมดแล้ว การเห็นนั้นยังไม่เป็นปัจจุบัน คือว่าในเวลาที่เห็นว่านั่งดับนั้น เห็นเมื่อรูปนั่งหมดไปแล้ว หาได้เห็นรูปนั่งดับในขณะที่กำลังนั่งอยู่

ไม่ ถ้าเห็นรูปนั่งดับโดยสันตติขาดจะต้องเห็นเมื่อกำลังนั่ง อย่างนี้จึงจะแน่นอน แต่ในขั้นแรกจะต้องเป็นไปตามนั้นก่อน การเห็นอย่างนี้ก็จะรู้ไปถึงอดีต อนาคต ด้วยว่า ถึงอดีตอนาคตก็จะต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกัน เมื่อไม่สงสัยอย่างนี้ ข้างหน้าต่อไปก็ไม่สงสัย เพราะว่าจะต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกัน ท่านแจกไว้มากมาย นี่เป็นแต่เพียงรวบรวมใจความแต่เพียงย่อ ๆ ในอารมณ์ขณะปฏิบัติ เฉพาะส่วนที่จะรู้ได้ในเวลากำลังปฏิบัติอยู่เท่านั้น เมื่อเห็นอย่างนี้ การเห็นอย่างนี้เรียกว่า สัมมสสนญาณ คือญาณที่เข้าไปเห็นว่ารูปนามนี้ไม่เที่ยง แต่ว่าการเห็นนั้นเป็นอดีต เพราะเมื่อดับไปแล้วจึงเห็น ไม่ใช่เห็นในระหว่างที่รูปนั้นยังตั้งอยู่ แต่ก็เรียกว่าเห็นไตรลักษณ์เหมือนกัน เพราะเห็นว่าไม่เที่ยง เห็นเกิดดับเหมือนกัน แต่ว่ายังไม่ใช่ปัจจุบันธรรม เพราะสันตติยังไม่ขาด ความรู้สึกยังไม่แรงพอที่จะลบล้างความเข้าใจผิดที่ฝังอยู่ในสันดานออกได้

ครั้นกำหนดต่อไป ปัญญาก็กล้าขึ้น หรือจิตละเอียดเข้า ยิ่งตามดูมากเข้าจิตก็ได้ปัจจุบันมากขึ้น โดยเพ่งอารมณ์ปัจจุบันอยู่ไม่ตกไปในที่อื่น เพราะกำหนดคอยดูอารมณ์อยู่เสมอ ทีนี้ ในรูปนั้นเองก็จะแสดงความเกิดขึ้นและดับไปในรูปเดียวในกาลเดียว คือในปัจจุบันกาลเท่านั้น แปลว่าทั้งเกิดและดับเห็นในอารมณ์เดียวกัน เห็นรูปเดียวกัน อย่างนี้เรียกว่าอุทยัพพยญาณเป็นการรวมอารมณ์ของญาณทั้งสามในตอนต้น ๆ นั้นมาอยู่ในอุทยัพพยญาณทั้งหมด คือเห็นนามรูปทั้งเกิดและดับ ในญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริจเฉทญาณนั้นเห็นเป็นนามเป็นรูปก่อน แล้วจึงเห็นความเกิดขึ้นของนามรูปในญาณที่ ๒ คือ ในปัจจยปริคคหญาณ และเห็นความดับไปของนามรูปในสัมมสสนญาณ คือญาณที่ ๓ แต่ว่ายังเป็นคนละกาลอยู่ ครั้นมาถึงอุทยัพพยญาณอารมณ์ของญาณทั้ง ๓ ที่ผ่านมาแล้วนั้นก็มารวมกันที่อุทยัพพยญาณ คือเห็นทั้งเกิดทั้งดับรวมอยู่ในญาณนี้ เพราะฉะนั้นท่านจึงนับตั้งแต่อุทยัพพยญาณขึ้นไปเรียกว่าปฏิปทาญาณ ทัสสน วิสุทธิ ปฏิปทาที่แท้จริงอยู่ที่อุทยัพพยญาณนี้ แปลว่าญาณต้น ๆ ทั้ง ๓ ญาณมารวมอยู่ที่อุทยัพพยญาณ อุทยัพพยญาณจึงเป็นญาณ

ที่สำคัญมาก สันตติขาดที่ญาณนี้ ฉะนั้นการเห็นว่าไม่เที่ยงในญาณนี้จึงไม่เหมือนอย่างในสัมมสสนญาณมีน้ำหนักผิดกันมาก เพราะญาณนี้ได้เข้าไปเห็นความขาดของสันตติในนามรูปที่จะเกิดขึ้นมาแทน คือในอุทยัพพญาณนี้เห็นความดับของนามรูปในระหว่างที่นามรูปใหม่ยังไม่เกิดขึ้นมาแทนที่ การเข้าไปรู้อย่างนี้เป็นปัญญาที่มีความรู้สึกแรงมาก และความรู้สึกอย่างนี้แหละจะกระชากความรู้สึกที่เห็นว่าเที่ยงเห็นว่าเป็นสุข หรือเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนนั้นออกจากสันดานที่ดองอยู่ในจิตใจได้ แต่ว่าก็ยังเป็นตทังคะอยู่ คือว่ายังไม่สามารถเป็นสมุจเฉทได้ ทุกครั้งที่กำหนดเห็นก็จะกระชากอนุสัยกิเลสคือความรู้สึกที่เห็นว่าเป็นตัวเป็นตน ซึ่งดองอยู่ในสันดานนั้นออกทุกคราวไป ความรู้สึกในญาณนี้เป็นความรู้สึกที่แรงมาก แม้อาจารย์จะไม่บอกว่าลูกศิษย์เห็นแล้ว ปัญญาของเขาเองก็สามารถตัดสินได้แน่นอนและการเกิดดับที่เห็นในอุทยัพพยญาณนี้ไม่ใช่เห็นได้ด้วยการฟังหรือการเรียนฟังเท่าไร ๆ อย่างที่ท่านทั้งหลายกำลังฟังอยู่ในเวลานี้ก็เข้าใจ แต่ว่าเห็นไม่ได้จริงอย่างนั้น เพราะฉะนั้นการเห็นอย่างนี้ไม่ใช่เห็นด้วยการฟัง และไม่ใช่เห็นด้วยการคิดนึกตรึกตรอง เพราะถ้าคิดนึกตรึกตรอง อารมณ์ก็จะต้องเป็นอดีตบ้าง อนาคตบ้าง คิดอย่างนี้แล้วผ่านไป ไปโยงกับอย่างโน้นด้วยการเปรียบเทียบ อารมณ์ที่ได้มาจากการคิดไม่เป็นปัจจุบันธรรม จึงไม่สามารถทำลายอนุสัยกิเลสได้ ต้องเป็นอารมณ์ที่เห็นได้ด้วยวิปัสสนาญาณที่เกิดจากการเพ่งปฏิบัติที่ถูกต้องเท่านั้น จึงจะเห็นได้อย่างนี้ ที่ท่านเรียกว่าปฏิทาญาณ ทัสสนวิสุทธิ ก็เพราะเป็นทางที่ถูกและบริสุทธิ์ไม่ได้เจือด้วยกิเลสคือว่าตัณหาและทิฏฐิ เพราะฉะนั้นในบาลีท่านบอกไว้ว่า อนิสฺสิโต จ วิหรติ คือว่าตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัยแล้วในอารมณ์นั้น จึงเป็นหนทางที่ถูกต้องและบริสุทธิ์ ที่เรียกว่า กังขาวิตรณวิสุทธิ คือหมดความสงสัยว่ามีตัวมีตน หมดความสงสัยว่านามรูปมีผู้สร้างหรือมีพระเจ้าบันดาล หรือความสงสัยอะไร ๆ ต่าง ๆ ในเรื่องเหล่านี้จะหมดไป จะรู้ได้เองว่านามรูปเกิดขึ้นด้วยอำนาจของเหตุปัจจัยเช่นเดียวกับที่รู้ว่าเสียงระฆังเกิดจากการที่ของสองสิ่งคือไม้ตีระฆังกับระฆังกระทบกัน

เสียงก็ย่อมเกิดขึ้น เสียงที่เกิดขึ้นนั้นไม่ใช่ใครบันดาลไม่ใช่ใครสร้างขึ้น แต่เกิดขึ้นด้วยอำนาจการกระทบกันของไม้กับระฆัง ซึ่งเป็นปัจจัยให้เสียงเกิด เสียงอยู่ที่ไม้หรืออยู่ที่ระฆัง ก็เปล่าทั้งสิ้น ถ้าระฆังอยู่เฉย ๆ ไม่มีไม้ไปกระทบก็ไม่มีเสียงเหมือนกัน เพราะฉะนั้นไม้กับระฆังสองอย่างนี้จึงเป็นปัจจัยให้เกิดเสียง เสียงที่เกิดไม่ได้มีใครบันดาลให้เกิดและอยู่ที่ไหนก็ไม่ปรากฏ แต่ว่าเมื่อได้ปัจจัยเมื่อไรก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น ความเข้าใจที่ได้มาจากการพิจารณาความจริงจนหมดความข้องใจอย่างนี้เรียกว่า กังขาวิตรณวิสุทธิ ซึ่งได้แก่ปัจจยปริคคหญาณ ซึ่งเป็นญาณที่ ๒ และสัมมัสสนญาณเป็นญาที่ ๓ ส่วนอุทยัพพยญาณนั้นเป็นญาณที่ ๔

ส่วนในญาณต่อๆไปนั้นไม่สำคัญ เพราะไปจากอุทยัพพยญาณ เมื่ออารมณ์ในอุทยัพพยญาณปรากฏให้เห็นมากขึ้น ๆ ความรู้สึกก็เกิดขึ้นตามญาณต่าง ๆ เช่น ความรู้สึกในภังคญาณก็มาจากอุทยัพพยญาณนั้นเอง เพราะว่าความรู้อย่างนี้ไม่เคยเห็นเลยตั้งแต่เกิดมา ดังนั้นเมื่อเห็นเข้าแล้วก็ย่อมตกใจหรือกลัวและต้องไปสนใจในอารมณ์นั้น การสนใจในอารมณ์นั้นเองทำให้เห็นแต่การดับมากขึ้น เพราะนามรูปเกิดที่ไหนก็ต้องดับในที่นั้น แม้การเกิดจะปรากฏให้เห็น แต่เมื่อไม่สนใจจึงเห็นแต่ความดับ เห็นแต่ความฉิบหายไป ๆ อย่างเดียวเท่านั้น ความรู้สึกอย่างนี้แหละที่เรียกว่าภังคญาณ คือรู้สึกเห็นเป็นภัยที่น่ากลัวและไม่เป็นที่น่ายินดี จะเกิดความเบื่อหน่ายความรู้สึกที่เบื่อหน่ายนี้แหละที่เรียกว่า **นิพพิทาญาณ** ตัณหาก็ค่อย ๆ คลายออกจากความยินดีในนามรูปมากขึ้นทุกที นี่เป็นผลเกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนา เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่เดินตามทางนี้ และไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องจริง ๆ ก็ไม่สามารถจะเกิดผลที่ถูกต้องได้ และในอุทยัพพยญาณนั้น ถ้าหากว่ามีกำลังแรงกล้าขึ้นแล้ว หรือว่าถ้าผู้ปฏิบัติได้เคยทำสมาธิมาก่อน เมื่อสามาธิมีกำลังมากวิปัสสนูปกิเลสก็อาจเกิดขึ้นในระหว่างอุทยัพพยญาณนี้ สำหรับผู้ที่ไม่เคยมีสมาธิมาก่อน หรือมีความเพียรอ่อนวิปัสสนูปกิเลสก็ไม่เกิด เพราะคำว่าวิปัสสนูปกิเลสนั้นจะต้องเข้าถึงวิปัสสนาก่อนกิเลสที่เกิดจึงจะเป็นกิเลสของวิปัสสนา ถ้ายังไม่เข้าถึงวิปัสสนา ยังไม่เข้าถึงอุทยัพพย-

ญาณ กิเลสนั้นไม่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส ไม่เรียกว่ากิเลสของวิปัสสนา วิปัสสนูป-กิเลส ๑๐ ประการเกิดด้วยอำนาจของสมาธิทั้งนั้น **เพราะฉะนั้น ท่านที่ทำสมาธิแรงกล้าแล้ว วิปัสสนูปกิเลสจะเกิดขึ้นขัดขวางอารมณ์ของวิปัสสนาที่จะดำเนินขึ้นไป จะทำให้มีความยินดีและหยุดอยู่เพลินอยู่ อารมณ์ของวิปัสสนาก็จะหายไป หมดไประงับไป กิเลสต่าง ๆ ที่ดับไปเป็นตลังคะแล้วนั้น เมื่อเกิดการหยุดทำลายขึ้นดังนี้ก็จะกลับมาอีก เพราะฉะนั้นวิปัสสนูป-กิเลสจึงเป็นสิ่งที่บั่นทอนความเจริญของวิปัสสนา ในระหว่างที่วิปัสสนูป-กิเลสเกิดขึ้นในอุทยัพพยญาณนี้ต้องมีความเข้าใจว่า อารมณ์อย่างนี้ไม่ใช่วิปัสสนา วิปัสสนาที่ถูกต้องๆได้มาจากอุทยัพพยญาณเท่านั้น อารมณ์ของวิปัสสนูกิเลสไม่ใช่ทาง** ดังนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจเฉียบขาดในที่นั้น ความรู้ว่าผิดหรือถูกในที่นั้นท่านเรียกว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงต้องมีวิสุทธินี้ด้วย มิฉะนั้นอารมณ์ใดที่เกิดขึ้นมาผิดอาจไม่เข้าใจ เพราะอารมณ์ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นละเอียดเหลือเกิน ชวนให้หลง ชวนให้ยินดี ชวนให้เพลิดเพลิน ชวนให้เข้าใจผิดว่าได้เข้าถึงธรรมแล้ว เข้าถึงนิพพานแล้ว ความสุขที่ประณีตได้เข้าถึงแล้ว เช่นนี้เป็นต้น ถ้าขาดการศึกษาที่ถูกต้องด้วยเหตุผลจะรู้ไม่ได้เลยว่าอารมณ์นั้นผิดหรือถูก ถ้าไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องอย่างนี้ วิปัสสนาก็จะเป็นไปไม่ได้เหมือนกัน เมื่อความรู้ในอุทยัพพยญาณปลอดโปร่งจากกิเลสแล้ว หรือกำจัดวิปัสสนูปกิเลสหมดแล้ว การเห็นความเกิดดับจะชัดขึ้น จึงจัดเป็นปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ หมายความว่ากันกิเลสออกไปหมดแล้ว วิปัสสนูปกิเลสไม่มารบกวนอีกแล้ว เพราะเข้าใจดีแล้ว อุทยัพพยญาณที่ปลอดโปร่งจากวิปัสสนูปกิเลสแล้วนั้นจึงจะเป็นปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ

โอกาสนี้ดิฉันขอเรียนให้ทราบเพียงอุทยัพพยญาณเท่านั้น เพราะเป็นความสำคัญ ถ้าหากปฏิบัติให้เกิดเพียงญาณนี้ได้แล้ว ญาณต่อไปไม่สำคัญเลย ส่วนวิปัสสนูปกิเลสนั้นจะไม่เกิดแก่คน ๓ จำพวก คือ **ไม่เกิดแก่พระอริยะที่เข้าใจหน**

ทางที่ถูก จะไม่เกิดแก่ผู้ปฏิบัติผิดทาง คือปฏิบัติทางที่ไม่ใช่วิปัสสนา เพราะเมื่อไม่ได้ปฏิบัติทางของวิปัสสนา กิเลสที่เกิดนั้นก็ไม่เป็นกิเลสของวิปัสสนาจึงเรียกว่าวิปัสสนูปกิเลสไม่ได้ และจะไม่เกิดแก่ผู้ที่มีความเพียรน้อย หรือมีความเพียรอ่อน ถ้าไม่มีสมาธิแรงกล้า วิปัสสนูปกิเลสก็จะไม่เกิด ดิฉันคิดว่า เรียนให้ท่านทั้งหลายทราบเพียงแค่นี้ก่อนก็เห็นจะพอแล้ว และถ้ายังมีเวลาเหลืออยู่ท่านมีความสงสัยในข้อไหนตามที่ดิฉันได้พูดมานี้ก็โปรดถามได้

ในที่สุดนี้ ขออำนาจคุณพระรัตนตรัยและอำนาจกุศลเจตนาของท่านที่เกิดจากการฟังธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และอำนาจกุศลเจตนาของดิฉันที่ได้ตั้งใจพยายามจะพูดให้ท่านเข้าใจด้วยความบริสุทธิ์ใจจริง ๆ มิได้หวังเพื่ออะไรอื่นเลย จงบันดาลให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายมีความสุขตามที่ท่านปรารถนาทุก ๆ ท่าน เทอญ.

เรื่องความจริงและความบริสุทธิ์แห่งคำสอน
ในพระพุทธศาสนา

เรื่องความจริงและความบริสุทธิ์แห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา

(ความบางตอน จากปาฐกถาของอุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ ณ ที่ สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๘)

– – – ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะพูดถึงเรื่องความจริงในคำสอนของพระพุทธศาสนาเพียงย่อ ๆ พอเป็นข้อพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง และก่อนที่เราจะพูดกันถึงเรื่องความจริงก็ควรจะทราบความหมายของคำว่าความจริงเสียก่อนว่า ความจริงหรือของจริงนั้นหมายความว่าอย่างไร ?

คำว่าของจริงนั้นหมายถึงสิ่งที่ไม่วิปริต และคำว่าไม่วิปริตนั้นก็หมายถึงสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่มีใครสามารถที่จะทำให้เปลี่ยนแปลงได้ คือ เป็นอยู่อย่างไรก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้นเสมอตั้งแต่โลกเกิดขึ้น จนโลกจะทำลายไป ธรรมชาติอย่างนี้แหละเรียกว่าของจริง เมื่อท่านได้เข้าใจในความหมายของคำว่าของจริงดังนี้แล้ว ดิฉันก็จะได้ตั้งคำถามขึ้นเป็นข้อ ๆ เพื่อจะเข้าใจให้ง่ายขึ้น

๑. ธรรมชาตินั้นอยู่ที่ไหน ?

๒. ธรรมชาตินั้น ได้แก่อะไร ?

๓. ใครจะเป็นผู้บอกให้เรารู้ธรรมชาติ ?

๔. ธรรมชาตินั้นเราจะรู้ได้อย่างไร ?

ปัญหา ข้อที่ ๑ ที่ถามว่าธรรมชาตินั้นอยู่ที่ไหน ?

ตอบว่า ธรรมชาตินั้นอยู่ในโลกเรานี้เอง

ปัญหา ข้อ ๒ ถามว่าธรรมชาตินั้นได้แก่อะไร ?

ตอบว่า ธรรมชาตินั้นได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ, และ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรมารมณ์เหล่านี้เอง

ปัญหา ข้อ ๓ ถามว่าใครจะเป็นผู้บอกให้เรารู้ธรรมชาติ ?

ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นจึงจะสอนให้เรารู้ความจริงในธรรมชาติได้ เมื่อเราได้ศึกษาจนเป็นที่เข้าใจในเหตุผลที่พระองค์ทรงแสดงไว้นั้น

ปัญหา ข้อ ๔ ถามว่าเราจะรู้ความจริงของธรรมชาติได้อย่างไร ?

ตอบว่า เราจะรู้ความจริงของธรรมชาติได้ด้วยการพิสูจน์ตาม

อธิบายข้อ ๑ ที่ตอบว่าธรรมชาตินั้นอยู่ในโลกนี้เอง นี่หมายถึงคนและสัตว์และวัตถุที่มีอยู่ในโลกนี้ทุก ๆ อย่าง

อธิบายข้อ ๒ ที่ว่าได้แก่ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจและรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรมารมณ์ รวม ๑๒ อย่างอันเรียกว่าอายตนะ คำว่าอายตนะพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือหมายถึงสิ่งที่ทำให้ความรู้เกิดขึ้น คือหมายถึงวิญญาณทั้ง ๖ นี้เอง ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจทั้ง ๖ อย่างนี้ เรียกว่าอายตนะภายในส่วนสี, เสียง, กลิ่น, รส, โผฐฐัพพะ, ธรรมมารมณ์ ๖ อย่างนี้ เรียกว่าอายตนะภายนอก ของจริงที่มีอยู่ในโลกนี้ก็มีอยู่เท่านี้เอง นอกจากนี้ ก็หาได้มีอะไรอีกไม่

๑. ตามีไว้สำหรับเห็นรูป และมีรูปสำหรับตาเห็น คู่ ๑

๒. หูสำหรับได้ยินเสียง และก็มีเสียงสำหรับหูได้ยิน อีกคู่ ๑

๓. จมูกสำหรับรู้กลิ่น และก็มีกลิ่นสำหรับรู้ด้วยจมูก อีกคู่ ๑

๔. มีลิ้นสำหรับรู้รส และก็มีรสสำหรับลิ้นรู้ อีกคู่ ๑

๕. มีกายสำหรับรู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง และก็มีเย็น ร้อน อ่อนแข็งไว้

สำหรับให้กายรู้ หรือสำหรับให้กายถูกต้อง อีกคู่ ๑

๖. มีใจไว้สำหรับรู้ธรรมารมณ์คือเรื่องต่าง ๆ และก็มีเรื่องต่าง ๆ ไว้สำหรับให้ใจรู้ อีกคู่ ๑

๖ คู่ รวมเป็น ๑๒ ด้วยกัน

นี่แหละโลก มีอยู่เท่านี้ นอกจากนี้ไม่มีอะไรอีก ธรรมชาติ ๑๒ อย่างนี้แหละเรียกว่าของจริง

เมื่อท่านได้ทราบว่าของจริงที่มีในโลกนี้แล้ว ทีนี้ลองมาปรับความเข้าใจของเราดูทีหรือว่า เรามีความรู้สึกอย่างไร และมีความเข้าใจในธรรมชาติเหล่านี้อย่างไร อันนี้ต้องขอประทานโทษเพราะบางทีท่านอาจจะไม่รู้ความจริง ในความรู้สึกในตัวของตัวเองก็ได้ว่า เรามีความรู้สึกอย่างไร ในธรรมชาติเหล่านั้นนอกจากคนที่เคยปฏิบัติ คอยดูตัวของตัวเองจนได้ความจริงในความรู้สึกของตนเองเท่านั้น

เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเรามีความเข้าใจและมีความรู้สึกอย่างไรอยู่ในธรรมชาติเหล่านี้ เราจะต้องแบ่งอายตนะคือธรรมเหล่านี้ออกเป็น ๒ พวกเสียก่อน คือเป็นภายในพวก ๑ เป็นภายนอกพวก ๑

ธรรมชาติที่เรียกว่าอายตนะภายในนั้น ได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ **ธรรมชาติทั้ง ๖ อย่างนี้แหละที่เรามีความรู้สึกยึดถืออยู่ในใจของเราว่า เป็นเรา และเป็นตัวเป็นตนของเรา** ส่วนอายตนะภายนอกได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ อย่างนี้ ซึ่งได้แก่สิ่งที่สำหรับตาเห็น สำหรับหูได้ยิน สำหรับจมูกได้กลิ่น สำหรับลิ้นรู้รส สำหรับกายถูกต้องและสำหรับใจรู้ธรรมทั้ง ๖ อย่างที่เป็นภายนอกนี้แหละ **ที่ทำให้เรามีความรู้สึกและยึดถืออยู่ว่าเป็นของเรา สมบัติในโลกนี้ ก็มีอยู่เท่านี้เอง** เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติภายนอกและต่างคนต่างก็ยึดถือในสมบัติเหล่านี้ ว่าเป็นของ ๆ เราเพราะสมบัติที่มีอยู่ในโลกนี้ก็มิได้มีอะไรที่นอกไปจากสิ่งที่ตาเห็น, หูได้ยิน, จมูกได้กลิ่น, ลิ้นรู้รส, กายถูกต้อง, และใจรู้ธรรม, ธรรมเหล่านี้ได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ

ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ อย่างนี้เอง

วัตถุธรรมในโลกเหล่านี้เองเป็นสิ่งที่ยึดถือกันอยู่ และที่เราปรารถนากัน แย่งชิงกัน เบียดเบียนกัน หรือฆ่าฟันกัน หรือทำสงครามกัน เราปฏิบัติต่อกันเช่นนี้เพราะอะไร ก็เพราะต้องการรูปดี ๆ ที่เห็นด้วยตา ต้องการเสียงดี ๆ ที่ได้ยินด้วยหู ต้องการกลิ่นดี ๆ ที่ดมด้วยจมูก ต้องการรสดี ๆ ที่รู้ด้วยลิ้น ต้องการสิ่งที่จะพึงมาถูกต้องดี ๆ ที่จะพึงแตะต้องได้ด้วยกาย และต้องการรู้เรื่องดี ๆ ที่จะพึงรู้ได้ด้วยใจ ก็ในสิ่งเหล่านี้แหละที่เรารู้สึกยึดถือกันอยู่ว่าเป็นของเรา แต่ความจริงนั้น สิ่งเหล่านี้เป็นของเราหรือเป็นของใครกันแน่ ?

ความจริงสิ่งเหล่านี้ เป็นประโยชน์และเป็นสมบัติของตา, ของหู, ของจมูก, ของลิ้น, ของกาย, ของใจนั่นเอง เช่น ตาบอดเสียแล้ว รูปที่เห็นด้วยตานั้นก็มิได้มีประโยชน์อะไรแก่เราเลย เพราะอายตนะทั้ง ๕ ที่เหลืออยู่นั้น ก็มิได้ต้องการรูปที่เห็นด้วยตา เสียงก็เหมือนกัน เป็นประโยชน์ของหู และเป็นสมบัติของหูเท่านั้น เมื่อหูหนวกเสียแล้ว เสียงก็มิได้เป็นประโยชน์แก่อายตนะทั้ง ๕ ที่เหลืออยู่นั้นเลย ถึงแม้อายตนะอื่น ๆ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกันทุก ๆ อายตนะ ที่มิใช่เป็นสมบัติของเราโดยแท้จริง โดยนัยที่ว่ามิได้อยู่ในอำนาจของเรา แต่ทุก ๆ คนที่ยังมีกิเลสอวิชชาตัณหาอยู่ ก็ย่อมยังมีวิปลาศเห็นไปว่าเป็นของเรา และอยู่ในอำนาจของเรา การที่เป็นดังนี้ ก็เพราะเหตุเราเข้าไปยึดถือ หรือสำคัญผิดอยู่ว่า ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ, เหล่านี้ เป็นตัวตนของเรา เราจึงมีความสำคัญว่า อายตนะภายนอกคือรูป, เสียง, กลิ่น รส, โผฏฐัพพะ, ธรรมารมณ์เหล่านี้ว่าเป็นของ ๆ เรา

อธิบายข้อ ๓ ที่ตอบว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะทรงชี้เหตุผลให้เราเห็นความจริงในธรรมชาตินั้นได้ในเมื่อเราได้ศึกษาตาม จนเป็นที่เข้าใจถึงเหตุผลที่พระองค์ทรงแสดงไว้

ก่อนที่จะอธิบายในข้อนี้ ก็จะต้องตั้งเป็นคำถามขึ้นว่า ก็พระองค์ทรงแสดงหรือทรงสั่งสอน ในเรื่องธรรมเหล่านี้ไว้ว่าอย่างไรเล่า ?

อธิบายว่าพระบรมศาสดาของเราทรงสอนว่า ธรรมชาติคืออายตนะ ภายใน ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๖ อย่างนี้ไม่ใช่เรา และไม่ใช่ตัวตนของเรา และอายตนะภายนอก ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ทั้ง ๖ อย่างนั้น ก็ไม่ใช่ของ ๆ เรา และธรรมชาติเหล่านั้นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ผู้หญิง ไม่ใช่ผู้ชาย พระพุทธองค์ทรงเทศนาว่า ธรรมชาติเหล่านั้นเป็นอนัตตา และธรรมชาติเหล่านั้นก็มิได้เกิดมีขึ้นด้วยอำนาจ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ เช่นพระเจ้าบันดาลให้เกิดขึ้นเป็นต้น หากแต่เกิดขึ้นตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย ตามสมควรของเขาเองต่างหากและพระองค์ก็ทรงแสดงปัจจัยธรรม อันเป็นเหตุที่จะให้เกิดขึ้นแห่งธรรมชาติเหล่านั้น ๆ คือมนายตนะ ซึ่งได้แก่วิญญาณความรู้สึก ในอารมณ์ทั้ง ๖ เป็นต้น โดยอาศัยอายตนะภายนอกเกิดขึ้น มีวิญญาณทางตา คือการเห็นรูปเป็นต้นนั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยปัจจัยอะไรบ้าง ท่านทรงแสดงไว้มี ๔ อย่างคือ

ทางตา	๑. จักขุประสาท	คือ	ประสาทตา
	๒. รูปารมณ์	,,	สีต่าง ๆ
	๓. แสงสว่าง	,,	เตโชธาตุได้แก่ธาตุไฟ
	๔. มนสิการะ	,,	จิตต์

การเห็นจะเกิดขึ้นได้ ก็อาศัยพร้อมด้วยวัตถุ ๔ อย่างนี้ เป็นเหตุ ถ้าหากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไป การเห็นรูปนั้นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย เช่น ประสาทตาเราก็ดีไม่พิการ รูปารมณ์ หมายถึงสิ่งที่ถูกเห็นนั้นก็มีอยู่ และจิตต์คือมนสิการ ที่เป็นปัจจัยในการเห็นรูปก็มีอยู่ หากแต่ในที่นั้นเป็นที่มืด คือขาดแสงสว่าง การเห็นรูปนั้น ก็จะปรากฏขึ้นไม่ได้ ข้อนี้เป็นความจริงที่เราจะพอตามพิสูจน์ได้ว่าการเห็นนั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้จริง ๆ

หรืออีกนัยหนึ่ง วัตถุทั้ง ๓ อย่าง คือแสงสว่าง และรูปารมณ์ และจิตต์ก็มีอยู่พร้อม แต่ประสาทตาพิการไป เช่นตาบอดเป็นต้น เช่นนี้การเห็นก็มีไม่ได้

หรือมีพร้อมทั้ง ๓ คือตาก็ดี แสงสว่างก็มีรูปารมณ์ก็มี แต่จิตต์ไม่มีเช่นคนตาย เป็นต้น การเห็นก็มีไม่ได้เหมือนกัน ถึงแม้จะมีพระเจ้า หรือผู้มีอำนาจอย่างไร ก็ไม่สามารถจะบันดาลให้การเห็นนั้นเกิดขึ้นได้อันนี้ก็เป็นความจริงข้อหนึ่ง

ส่วนอายตนะทางหู คือ การที่จะทำกิจได้ยินเสียงได้ก็ต้องอาศัยวัตถุ ๔ อย่าง มาเป็นปัจจัยเหมือนกันคือ

๑. โสตประสาท คือประสาทหู
๒. สัททารมณ์ ,, เสียงต่าง ๆ
๓. วิวรากาส ,, ช่องว่างของรูหู
๔. มนสิการ ,, จิตต์

การได้ยินเสียง จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยพร้อมทั้งปัจจัย ๔ อย่างนี้เป็นเหตุ ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เกิดการได้ยินไม่ได้ เช่นเราเอาดินอุดหูเสียให้แน่นแล้ว อย่าให้อากาศเข้าได้ การได้ยินก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเหตุว่าปัจจัยหรือเหตุของเรายังไม่สมบูรณ์พอที่จะให้เกิดขึ้น แต่ถ้าหากว่าสภาวธรรมเหล่านั้น ประกอบพร้อมเข้าด้วยเหตุด้วยปัจจัยเพียงพอแล้ว การเห็นการได้ยินนั้น ก็จะเกิดขึ้นทันที ไม่มีผู้ใดหรืออำนาจอะไรจะมาห้ามปรามไม่ให้ธรรมชาติเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ อันนี้ก็เป็นความจริงในคำสอนของพระพุทธศาสนาอีกข้อหนึ่ง

แม้อายตนะอื่น ๆ ที่ยังเหลืออยู่อีกคือ จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีอย่างละ ๔ ๆ ดังนี้เหมือนกัน แต่ว่าวัตถุที่จะมาเป็นปัจจัยนั้นต่าง ๆ กัน แต่ดิฉันจะไม่อธิบาย เพราะต้องใช้เวลามากเกินไป ถ้าหากท่านต้องการจะทราบก็ให้ไปศึกษาดูในพระอภิธรรมปิฎกนั้นเถิด การที่ยกเอามาเพียง ๒ อายตนะก็เพื่อจะได้มาเป็นพยานรับรองความจริงในคำสอนของพระพุทธองค์ ที่ทรงเทศนาว่าอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เหล่านี้เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่ใช่เราและไม่ใช่ของเรา อันนี้เราจะเห็นตามได้อย่างไร ในข้อนี้ก็ได้ตอบไว้ในปัญหาข้อ ๔ แล้วว่าเราจะรู้ได้ด้วยการพิสูจน์ตาม ฉะนั้นการ

อธิบายต่อไปนี้จึงขอให้ท่านถือว่า ได้อธิบายข้อ ๔ ไปด้วย

เพื่อการพิสูจน์ดิฉันจะขอยกเอาอายตนะที่ได้กล่าวไปแล้วนั่นแหละ ขึ้นมาพิสูจน์ดูสักคู่ ๑ เช่นทางตาเป็นต้น ซึ่งได้แก่การเห็น กับสีหรือรูปคือสิ่งที่ถูกเห็นนั้น หรือทางหู ก็มีแต่ได้ยิน กับเสียงคือสิ่งที่ถูกได้ยินอีกคู่ ๑ เราลองยกเอาวัตถุทั้ง ๔ นี้ มาพิจารณากันดูว่าจะเป็นความจริงอย่างไร เช่นธรรมชาติเห็นกับสีนี้คู่ ๑ และธรรมชาติที่ได้ยินกับเสียงอีกคู่ ๑ ในวัตถุทั้ง ๔ อย่างนี้

ดิฉันจะลองถามท่านดูว่า **ในลักษณะที่เห็นหรือที่ได้ยินนี้** ท่านจะบอกได้ไหมว่า **มีรูปร่างอย่างไร และมีสัณฐานหรือสีสรรวรรณะอย่างไรขาวหรือดำ ต่ำหรือสูง เล็กหรือใหญ่ ดีหรือเลว เป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เป็นมนุษย์หรือเดรฉาน และเป็นจีนหรือเป็นไทย เป็นแขกหรือเป็นฝรั่ง ท่านจะบอกได้ไหมว่า ธรรมชาติอันนี้น่ะเป็นอะไรกันแน่ ?**

แต่เราก็บอกไม่ได้เลย **ว่าวัตถุอันนั้นเป็นอะไร** ถ้าจะถามว่าวัตถุสิ่งนั้นไม่มีหรือ เราก็ต้องว่ามี จะว่าไม่มีเราก็ว่าไม่ได้ เพราะเรากำลังเห็นอยู่ ฉะนั้นวัตถุที่เห็นจึงกำลังมีอยู่ที่เรา และธรรมชาติที่ได้ยินก็มีอยู่ที่เรา เพราะเราก็กำลังได้ยินเสียงอยู่ด้วย และก็อยู่ที่ตัวเราด้วย แต่เราก็บอกไม่ได้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร ก็เพราะเราไม่รู้จักความจริงของสิ่งนั้นนั่นเอง **ความไม่รู้อันนี้แหละท่านเรียกว่าอวิชชา ฉะนั้นโปรดจำหน้าตาของอวิชชาในพระพุทธศาสนานี้ไว้ด้วย เพราะอวิชชานี้ก็มิใช่ไม่รู้อะไรที่ไหนหรอก ไม่รู้สิ่งเหล่านี้เอง** ก็เมื่ออายตนะเกิดอยู่เสมอ หรือเป็นอยู่เสมอคือเห็นอยู่เสมอและได้ยินอยู่เสมอเป็นต้น เมื่อการเห็นการได้ยินมีอยู่เสมอ อวิชชาคือความไม่รู้ความจริงของสิ่งนั้น ก็เกิดอยู่เสมอทุก ๆ คราวในเวลาที่เห็นที่ได้ยินนั้นเหมือนกัน **เมื่ออวิชชาเป็นมูลเดิมอยู่แล้วก็เป็นปัจจัยแก่กิเลสคือความยินดียินร้ายเป็นต้น ก็เกิดขึ้นฉุดลากจิตใจเราให้เป็นไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ในเวลาที่เห็นที่ได้ยินนั้น**

ทีนี้ก็ขอย้อนมาถึงพวกเราที่นับถือหรือได้ศึกษาในพระพุทธศาสนานี้ ถึงแม้จะ

ไม่รู้ความจริงของธรรมชาตินั้นด้วยปัญญาญาณที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ แต่ก็ควรจะรู้หรือควรจะเข้าใจความหมายในธรรมชาติ ตามคำสอนให้ถูกต้อง ตามพระพุทธวจนะที่แท้จริง ด้วยการศึกษาตามพระพุทโธวาทนั้น ๆ ว่าพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ในธรรมชาติของการเห็น การได้ยินนั้นให้ทราบว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอะไรกันแน่

ธรรมชาติเหล่านั้น พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธว่ามิใช่เป็นอะไร ๆ ทั้งหมด ตามที่กล่าวมาแล้ว มิใช่สัตว์มิใช่บุคคลมิใช่ตัวมิใช่ตน แต่ธรรมชาติเหล่านั้นเป็นปรมัตถธรรมคือเป็นธรรมที่มีอยู่จริง และเป็นของจริงด้วย ตอนนี้โปรดอย่าลืมว่าของจริงนั้นหมายความว่ากระไร

ปรมัตถธรรมนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าเป็นอนัตตา ฉะนั้นคำว่าอนัตตาจึงมิใช่หมายความว่าเป็นของสูญ หรือเป็นของไม่มี เพราะคำว่าอนัตตานี้ ต้องมาจากความไม่เที่ยงและความทุกข์ ฉะนั้นสภาวะอันใดจะเป็นอนัตตาได้ สภาวะอันนั้นจะต้องมีลักษณะไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ด้วย ก็ลักษณะไม่เที่ยงมีอยู่ในที่ใด ก็เป็นอันยืนยันรับรองอยู่ในตัวว่า ต้องมีธรรมชาติที่รับรองลักษณะไม่เที่ยงนั้นมีอยู่ เพราะถ้าไม่มีธรรมชาติที่รับรองความไม่เที่ยงนั้นแล้ว ความไม่เที่ยงหรือลักษณะไม่เที่ยงนั้น ก็มีไม่ได้หรือจะปรากฏขึ้นไม่ได้ และทรงบัญญัติว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นแหละเป็นทุกข์และสิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา อันนี้ดิฉันยกมาเพื่อจะให้เห็นว่า อนัตตานั้น ไม่ใช่เป็นของสูญหรือว่าเป็นของไม่มีอะไรเท่านั้น

ฉะนั้นเมื่อพูดมาถึงตรงนี้แล้ว เราก็พอจะมองเห็นได้ว่า ในการที่เราจะเข้าไปรู้ถึงความหมายของคำว่าอนัตตาในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่ว่าเป็นของง่ายนัก ถ้าเราไม่ศึกษาให้เข้าถึงพระปรมัตถธรรมแล้ว ก็ยากที่จะเข้าถึงคำสอนที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาได้ ฉะนั้นดิฉันจึงขอเรียนว่าพระปรมัตถธรรม คือ พระอภิธรรมปิฎกนั้นเป็นของสมควรและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งสำหรับท่านที่เป็นพุทธศาสนิกชน

ข้อนี้ดิฉันก็ขอฝากไว้ให้ทาง พุทธสมาคมแห่งจังหวัดราชบุรีรับทราบไว้ด้วย เพราะพระปรมัตถธรรมนั้น เป็นของจริงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และทั้งเป็นพยาน

รับรองคำสอนในพระพุทธศาสนาด้วย แต่สำหรับเวลานี้ ในบรรดาท่านที่นับถือพระพุทธศาสนาบางท่าน ที่ยังไม่รู้ว่าพระปรมัตถธรรมนั้นเขาพูดด้วยเรื่องอะไรก็ยังมีอยู่มิใช่น้อย

เมื่อเราเห็นว่าพระปรมัตถธรรเป็นของจริงแล้ว เราก็ต้องเห็นว่าพระพุทธศาสนาตามที่พระพุทธองค์ ที่ทรงประกาศไปนั้นก็ประกาศไปตามความจริงของธรรมชาตินั้นเอง เป็นศาสนาที่มีความจริงมิใช่หลอกลวง เพราะพระองค์ทรงประกาศพระศาสนาโดยมิได้อาศัยการคาดคะเน หรือการอนุมานเอาเองตามชอบใจของพระองค์หาเป็นเช่นนั้นไม่ หากแต่พระองค์ทรงประกาศพระศาสนา ไปตามความเป็นจริงของสภาวะ หรือธรรมชาติตามพระปัญญาของพระองค์ที่ได้เข้าไปพิสูจน์มาแล้ว ฉะนั้นพระพุทธศาสนา จึงเป็นพระศาสนาที่มีความจริงและเป็นศาสนาที่สุขุมคัมภีรภาพยิ่งนัก ทั้งเป็นคำสอนที่เต็มไปด้วยเหตุผลที่เป็นของจริงไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นศาสนาที่ทนต่อการพิสูจน์ และทั้งชี้ให้เราตามพิสูจน์หาความจริงด้วยตนเองได้ โดยอาศัยเหตุผลตามมัยที่ได้ยกมาพิสูจน์ดังได้อธิบายมาแล้ว

เมื่อได้ลงความเห็นกันตามเหตุผลแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นของจริงแท้ไม่มีการวิปริตเปลี่ยนแปลงเช่นนี้แล้ว พระพุทธศาสนาจะเป็นการล้าสมัยได้อย่างไร เป็นของแน่นอนเหลือเกินว่า พระพุทธศาสนานี้จะไม่มีการล้าสมัยเลย ฉะนั้นพวกเราจึงไม่ควรที่จะคิดหาวิธีเปลี่ยนแปลงอย่างใด ทางที่ถูกแล้ว เรามีหน้าที่แต่เพียงว่าจะต้องศึกษาให้เข้าใจในอรรถรสแห่งความหมายให้ถูกต้องแท้จริง ตามคำที่พระองค์ประทานไว้เท่านั้นเอง เพราะพระพุทธศาสนา ไม่มีการล้าสมัยหรือเปลี่ยนแปลง พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่ใหม่อยู่เสมอ และพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่เป็นไปคู่อยู่กับโลกเสมอ โลกนี้ตั้งอยู่ตราบใด พระพุทธศาสนาก็ตั้งอยู่ตราบนั้น ถึงแม้โลกจะทำลายเป็นเถ้าถ่านไปแล้วก็ดี แต่คำสอนของพระพุทธองค์ก็หาได้สาบสูญทำลายไปด้วยไม่ ความจริงคำสอนของพระบรมศาสดานี้ ย่อมเกิดเป็นอยู่ทุกวินาทีมิได้มีการว่างเว้นจากโลกไปได้เลย เว้นแต่เราจะรู้หรือไม่รู้เท่านั้น

จึงเป็นอันว่าเรื่องราวเท่าที่ดิฉันพูดมานี้เป็นนัยะของสัจจะ คือเป็นความจริงในพระพุทธศาสนา

ต่อไปนี้ก็จะได้พูดถึงเรื่อง ความบริสุทธิ์ในพระพุทธศาสนา ขอท่านได้โปรดอดทนฟังอีกสักหน่อย อันความอดทนนี้พระพุทธองค์รับสั่งว่า เป็นมงคลอันประเสริฐ ที่จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ

ก่อนที่จะพูดหรือทำความเข้าใจกันในคำว่าบริสุทธิ์ในพระพุทธศาสนานั้น เราจะต้องตั้งเป็นคำถามขึ้นในใจของเราก่อนว่า พระบรมศาสดาทรงประกาศพระศาสนาและทรงพยายามสั่งสอนสัตว์โลก อยู่ถึง ๔๕ พรรษา ด้วยความทรมานเหนื่อยยากนั้น เพราะเหตุอะไร และเพื่อประสงค์ประโยชน์อันใด ?

หากท่านได้ทราบซึ้งในเรื่องพระศาสนาดีแล้ว ท่านคงจะนึกตอบในใจได้ไม่ผิด แต่หากท่านจะนึกตอบว่า พระองค์ทรงประกาศพระศาสนา เพราะเรื่องต้องการลาภและยศ ข้อนี้ก็ผิด เพราะตระกูลของพระองค์ก็เป็นกษัตริย์สมบูรณ์ พร้อมแล้วด้วยลาภและยศ ไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องหาอีก ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วพระองค์ก็คงไม่เสียสละมาปฏิบัติในพรหมจรรย์ของพระองค์และเป็นไปด้วยความมักน้อยสันโดษ อันนี้ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นได้แล้วว่า พระองค์มิได้ประกาศพระศาสนาเพื่อลาภและยศแม้แต่น้อย

ถ้าหากจะตอบว่าพระองค์ทรงประกาศพระศาสนาเพื่อหาพวกพ้อง คือเกี่ยวแก่การเมือง นัยะอันนี้ก็ยังไม่เหมาะสมด้วยเหตุผล เพราะเหตุว่าพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสมบูรณาญาสิทธิ์อยู่แล้ว จึงไม่ต้องหาพวกพ้องไปคิดปฏิวัติใครอีก และทั้งเวลานั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าใครที่จะคิดทำการปฏิวัติต่อพระองค์เลย จนกระทั่งพระองค์ปรินิพพานก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ถ้าจะตอบว่า เพราะพระองค์ไม่ถูกใจในพระราชวงค์ของพระองค์มีพระมเหษีหรือพระพุทธบิดาเป็นต้น ข้อนี้ก็ไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ มีปรากฏแต่ว่าพระองค์เป็นที่รักที่ยินดี ของตระกูลวงศ์ศากยราชทั้งนั้น ตลอดทั้งพระมเหษี และ

พระราชบิดา

หรือเราจะตอบว่าพระองค์ ทรงประกาศพระศาสนา ด้วยหวังว่าจะเอาบุญเอากุศล ข้อนี้ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุว่าพระองค์เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นผู้ลอยเสียแล้วทั้งบุญและบาป และภพชาติของพระองค์ที่จะต้องไปรอคอยรับผลของบุญและบาปนั้น ก็ไม่มีอีกแล้ว พระองค์จะประสงค์เอาบุญกุศลไปเพื่อประโยชน์อะไรอีกเล่า เพราะพระองค์เป็นผู้สิ้นกิเลสแล้ว หมดความต้องการแล้วทุกอย่าง ฉะนั้นสิ่งใดๆ ในโลกนี้จึงมิได้อยู่ในความปรารถนาของพระองค์เลย

ถ้าเช่นนั้น พระองค์ทรงประกาศพระศาสนาเพื่อประโยชน์อันใดเล่า เมื่อเราคัดเอาความต้องการเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ออกจากดวงจิตใจของพระองค์เสียทั้งสิ้นแล้ว เราก็จะมองเห็นความบริสุทธิ์เด่นชัดในพระหฤทัยของพระองค์ว่าที่พระองค์ได้ทรงกระทำการประกาศพระศาสนา ที่ประกอบไปด้วยความลำบากเหนื่อยยากและความระหกระเหินนั้น ก็หาได้ทรงทำไปด้วยประสงค์ประโยชน์ใด ๆ ในส่วนของพระองค์เองไม่ หากแต่พระองค์ทรงประกาศพระศาสนาไปด้วยอำนาจพระมหากรุณาธิคุณ ที่มีเต็มเปี่ยมอยู่ในดวงกมลของพระองค์ ที่ได้เกิดขึ้นจากการสร้างสมบารมีมาโดยหวังประโยชน์เพื่อช่วยสัตว์โลกทั้งหลายที่ได้รับความเดือดร้อนระทมทุกข์อันเกิดขึ้นจากธรรมชาติบ้าง เกิดขึ้นจากอำนาจกิเลสของคนอื่นบ้าง หรือเกิดขึ้นด้วยอำนาจกิเลสของตนเองบ้าง เพราะเหตุที่ถูกอวิชชาคือความมืดความไม่รู้มาปิดบังไว้ จึงทำให้สัตว์โลกทั้งหลายหลงวนเวียนอยู่ในกองทุกข์ดังกล่าวแล้วนั้นๆ ซึ่งมีชาติเป็นต้นเหตุ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง พระองค์จึงทรงทนต่อความเร่งเร้าในพระมหากรุณาที่เต็มเปี่ยมอยู่ในดวงหทัยของพระองค์ไม่ได้จึงได้ทรงประกาศพระศาสนาขึ้น ด้วยความลำเค็ญเหนื่อยเหน็ด เพื่อจะชี้ช่องทางให้สัตว์โลกทั้งหลาย พ้นจากทุกข์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยมิได้เลือกชั้นวรรณะ และชาติตระกูล หรือเด็กผู้ใหญ่และมีหรือจน กับทั้งทรงเสียสละมิได้กลัวความลำบากและทุกข์ยากอันจะเกิดขึ้นแก่

พระองค์ด้วยประการใด ๆ เลย

ฉะนั้นท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ท่านควรที่จะมีความปลาบปลื้มและภาคภูมิใจที่สุดที่มีโชคลาภอย่างยิ่งซึ่งเป็นโชคลาภอันหาค่ามิได้ ที่ได้เข้ามาอยู่ใต้ร่มของผ้ากาสาวพัตรนี้ เพราะเหตุว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ ไม่มีการหลอกลวงให้คนหลงหรือเข้าใจผิด หรือหวังประโยชน์ใด ๆ ที่จะเกี่ยวด้วยลาภยศ สรรเสริญสุขนั้นเลยแม้แต่น้อย จึงเป็นศาสนาที่น่าเคารพบูชา และน่าเลื่อมใส น่ารู้ น่าศึกษา น่าปฏิบัติตาม น่าจะตรึงตราไว้ในความรู้สึก อยู่ในจิตใจของบุคคลทุกชั้น ทุกวัย ทุกเพศ และทุกภาษา ทั้งควรที่เราจะพากันศึกษาให้ทราบซึ้งในอรรถรส และเหตุผลของคำสอนของพระพุทธศาสนากันให้จริง ๆ จัง ๆ

ด้วยเหตุดังที่ได้กล่าวมานี้แหละ ดิฉันจึงเห็นว่าเราไม่ควรจะเป็นพุทธศาสนิกกันเพียงแต่โดยสำมะโนครัวหรือเพียงแต่ในนาม หรือโดยตาม ๆ กันมา หรือเพียงเพื่อจะรักษาประเพณีไว้เท่านั้น เราควรจะเป็นพุทธบริษัทด้วยการศึกษาให้ทราบซึ้งในคำสอนแล้ว และปฏิบัติตามคำสอนนั้นด้วย และพยายามชักชวนกันให้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อเป็นการเชิดชูประกาศเกียรติของพระพุทธศาสนา และเพื่อจะได้เป็นตัวอย่างแบบฉบับแก่อนุชนรุ่นหลัง ๆ ซึ่งเป็นบุตรหลานของเราต่อ ๆ ไป และทั้งจะเป็นการรักษาประเพณีอันประเสริฐของชาติไว้ด้วย เพราะหากว่าพระพุทธศาสนาของเรามีเกียรติประกาศไป จนเป็นที่เชิดชูแก่สากลโลกเพียงใด ชาติไทยของเราก็จะได้ปรากฏเกียรติแก่สากลโลกเพียงนั้น แต่ถ้าเราไม่ช่วยกันฟื้นฟูประเพณีที่สำคัญอันนี้ของชาติไว้แล้ว ก็น่ากลัวว่าจะสูญสิ้นไปเป็นแน่ และดิฉันคิดว่าอนุชนรุ่นหลังๆ ซึ่งเป็นบุตรหลานของเรานั้น คงจะสวดมนต์ไหว้พระกันไม่เป็นแน่ เพราะเท่าที่ดิฉันได้สังเกตดูเวลานี้ ก็รู้สึกว่าพวกเราพุทธศาสนิกด้วยกันนั้นไม่ใคร่จะมีใครสนใจที่จะศึกษาเพื่อที่จะให้เข้าใจกันจริง ๆ รู้สึกว่าปล่อยกันไปตามมโนสาเร่นั้นแหละเป็นส่วนมาก และก็ต้องเป็นธรรมดาอยู่เอง ถ้าไม่สนใจแล้วก็ต้องไม่เข้าใจ เมื่อไม่เข้าใจแล้ว ก็ไม่รู้จักคุณค่า เมื่อไม่เห็นคุณค่าแล้วก็ไม่มีศรัทธาที่จะปฏิบัติตามเมื่อไม่

ปฏิบัติตามคำสอนแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกแต่เพียงในนาม หรือเพียงสำมโนครัวเท่านั้น หาใช่เป็นพุทธศาสนิกโดยจิตใจที่แท้จริงไม่

ฉะนั้นในพระพุทธศาสนานี้ จึงถือว่าการศึกษาให้เข้าใจตามคำสอน เป็นหลักสำคัญขั้นต้น การปฏิบัติตามคำสอนเป็นความสำคัญในขั้นที่สอง ปฏิเวธะรู้ตามแจ้งตามความเป็นจริงตามคำสอนนั้นๆ เป็นขั้นที่สาม แต่มีสิ่งที่น่าเสียใจอยู่อย่างหนึ่งว่าในประเทศไทยเรา ไม่มีธรรมเนียมประเพณีการศึกษาวิชาในพระพุทธศาสนาที่จริงจังไว้สำหรับฆราวาส เพราะทั่ว ๆ ไปโดยมากที่ศึกษากันจริง ๆ ก็มีอยู่เฉพาะแต่ในหมู่ท่านภิกษุเท่านั้น ถ้ายิ่งเป็นเพศสตรีด้วยแล้วก็รู้สึกว่าปล่อยกันเสียจนมีความเข้าใจผิดไปตาม ๆ กันว่าเรื่องของพระศาสนานั้น มิใช่เป็นเรื่องของเรา เป็นเรื่องของพระท่านต่างหาก เราก็มีหน้าที่ไปฟังเทศน์จากท่านก็แล้วกัน ความเข้าใจอันนี้ยังไม่ถูกเพราะว่าเรื่องของพระศาสนานั้นเป็นเรื่องของคนทุกคน ที่ควรจะต้องศึกษาและควรจะต้องรู้ต้องเข้าใจและต้องปฏิบัติตาม หาใช้เป็นเรื่องเฉพาะของคนนั้นคนนี้ไม่ ถ้าเรามัวแต่จะคอยให้พระท่านเรียนแล้วจึงให้ท่านมาสอนเรา ความรู้สึกอย่างนี้เขาเรียกว่าเอาจมูกคนอื่นมาหายใจ ถ้าหากพระท่านเกิดไม่สอนขึ้นมา เราก็เลยไม่ต้องรู้เรื่องอะไรกันหรือ ? การที่เป็นดังนี้ ก็น่าจะเป็นเพราะขาดผู้นำนั่นเอง

ฉะนั้นในเรื่องนี้ดิฉันเห็นว่าพุทธสมาคมนี้แหละ เป็นผู้เหมาะที่สุดที่จะเป็นผู้นำในทางนี้ เพราะดิฉันเชื่อในความรู้และความสามารถของท่านกรรมการและสมาชิกทุกๆ ท่าน ตลอดถึงท่านนายกว่าท่านจะเป็นผู้นำให้เกิดการศึกษาในหลักวิชาทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ให้พระอภิธรรมปิฎกแก่ประชาชนชาวไทยตลอดทุกชั้นทุกวัยได้ ก็จะเกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในขั้นแรกเราก็ควรจะลองเปิดการศึกษาขึ้นในบรรดาสมาชิกของสมาคมนี้ก่อน เพื่อจะได้เป็นตัวอย่าง ถ้าทำได้ดังนี้ ก็จะเป็นมหากุศลอย่างยิ่ง

ฉะนั้นในเรื่องนี้ ดิฉันก็ขอฝากให้ทางสมาคมได้โปรดรับเรื่องที่ดิฉันได้เรียนมานี้ ไว้ในความพิจารณาของสมาคมนี้ด้วย

ในที่สุดนี้ ดิฉันต้องขออภัยท่านผู้ฟังที่เคารพ ที่ดิฉันต้องทำให้ท่านนั่งทรมานฟังอยู่นาน และก็ขอขอบพระคุณท่านด้วย ในการที่ท่านให้เกียรติดิฉันโดยทนฟังจนจบ

โอกาสนี้ ดิฉันขออัญเชิญอำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัยและพร้อมด้วยกุศลเจตนา ที่เกิดขึ้นจากบุญกิริยาวัตถุซึ่งนับเนื่องอยู่ในธรรมสวนมัย ขอจงบันดาลให้ท่านนายกและกรรมการ ตลอดจนสมาชิกทั้งมวลจงได้ประสบความสุข ความเจริญตามความปรารถนาของท่านทุกประการตลอดจนถึงสันติสุข อันเป็นความสุขที่ประเสริฐอย่างยอดเยี่ยม คือ พระนิพพานด้วยกันทุก ๆ ท่านเทอญ

สวัสดี

อภินันทนาการ

จาก

พลเรือเอก อดุล ตุลยานนท์

อธิบายนามรูป

๑. ทางตา ตากับสีต่าง ๆ เป็นรูป เห็นสีต่าง ๆ เป็นนาม

๒. ทางหู หูกับเสียงต่าง ๆ เป็นรูป ได้ยินเสียงต่าง ๆ เป็นนาม

๓. ทางจมูก จมูกกับกลิ่นต่าง ๆ เป็นรูป รู้กลิ่นต่าง ๆ เป็นนาม

๔. ทางลิ้น ลิ้นกับรสต่าง ๆ เป็นรูป ที่รู้รสต่าง ๆ เป็นนาม

๕. ทางกาย กายกับโผฏฐัพพารมณ์คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นรูป ที่รู้เย็น ร้อน อ่อน แข็งเป็นนาม

๖. ทางใจ ความรัก โกรธ โลภ หลง อิจฉา พยาบาท ง่วงเหงา ท้อถอย หดหู่ ฟุ้งซ่าน สงบ หรือสงสัย และคิดนึกต่าง ๆ สติ ปัญญา ศรัทธา ปีติ สุข ทุกข์ อุเบกขา ธรรมเหล่านี้เป็นนาม

๗. อิริยาบถต่าง ๆ ทั้งย่อยและใหญ่ในอาการของกายทั้งหมดเป็นรูปธรรมฯ

การอธิบายนามรูปในที่นี้ อธิบายแต่ย่อ ๆ เฉพาะที่จะนำมาใช้สำหรับกำหนดเพื่อการเจริญวิปัสสนาที่จะตามพิจารณาตามทวารทั้ง ๖ เท่านั้น

แต่ในหลักของปริยัตินั้น ท่านอธิบายนามรูปไว้โดยพิศดารตามภูมิทั้ง ๖ มี ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ขอให้ท่านผู้อ่านจงทำความเข้าใจด้วยว่าในวิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ นี้ถ้าจัดด้วยองค์ธรรมของสภาวะนั้นก็ได้กับนามรูปนั้นเอง

ฉะนั้นการกำหนดนามรูป ก็เท่ากับกำหนดภูมิทั้ง ๖ นั้นเอง